

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

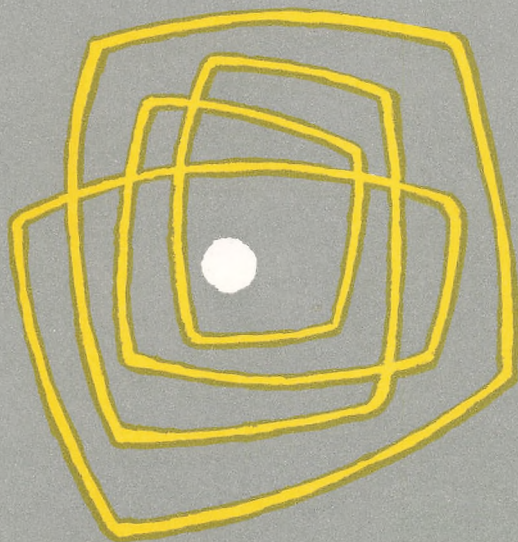
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ASKOV LÆRLINGE

ÅRSSKRIFT 1978

UDGIVET AF
ASKOV HØJSKOLES ELEVFORENING
FEBRUAR 1979

DANMARKS
PÆDAGOGISKE
BIBLIOTEK

ASKOV LÆRLINGE

ÅRSSKRIFT 1978

UDGIVET AF
ASKOV HØJSKOLES ELEVFORENING
FEBRUAR 1979

INDHOLD	Side
<i>Helge: Skov: Har vi glemt Ask Yggdrasil?</i>	3
<i>K. E. Løgstrup: Sansning og symbol</i>	25
<i>Jonna Poulsen: Det rituelle masseselv mord i Folkets Tempel</i>	36
<i>Knud Hansen: Om at grave sit pund i jorden</i>	49
<i>Richard Andersen: Tre tidbilleder</i>	56
<i>Jacob Appel – som redaktør Larsen-Ledet huskede ham</i> ..	74
<i>Bøger</i>	78

Har vi glemt Ask Yggdrasil?

Asketræet, der hed Yggdrasil, bar ikke blot sine grene, men bar som billede livsforståelsen for slægter i det gamle Norden. Det var urtræet der plantedes før alt andet og ville stå til tidernes ende — til Ragnarok brød løs.

Når jeg har stillet spørgsmålet, om vi har glemt Ask Yggdrasil, er det naturligvis udfra en fornemmelse af, at det har vi. Mange af os har måske aldrig hørt myten om »træet fra hedenold«, kender måske ikke dets navn eller hvad det står for — og det er på en måde det samme som slet ikke at kende mytens træ. Det bliver kun et kuriøst klingende navn fra længst forsvundne dage. Asken Yggdrasil hører ikke mere med til det, vi kalder vor virkelighed, højest til vor skolelærdom eller den viden vor nysgerrighed har forskaffet os ved opslag i leksikon under bogstavet Y.

Vi ved vel nok hvad et asketræ er. Når man kommer fra bøgeskovens mørke lund ud i askenes lyse sal, der gerne er at finde, hvor det vælder med vand i jorden, mærker man det. De fligede blade sier lyset, men kun så meget, at det stadig er som om man var kommet uden for skovens dyb — ud i det åbne land. Vi kender de lysegrå, rene stammer, der synes at løbe lige op i himlen — deroppe hvor kronen befinder sig. Barken har på gamle træer lige lodrette revner, der i det stærke lys træder frem med relief-virkning. Aske-træerne får tit lov at blive stående til op i en høj alderdom, for en askekævle er kostbar: den rummer godt gavntær, hårdt og brugbart til møbler og redskaber.

Men for de gamle betød asketræet mere end et lyrisk naturindtryk og en koldsindig økonomisk betragtning over væksttid og vedmasse. Træet var bogstavelig talt plantet midt i deres daglige liv. Det guddommelige træ stod på de-

res egen gårdsplads. Trådte de uden for huset, så de en stikling af Ask Yggdrasil stå der.

Asken var det foretrukne bo-træ — det skulle tjene som grænsepæl mellem dem og den omgivne natur. Når man kom langt borte fra og så et træ rage op over sletten, vidste man at her lå et hus, her var der mennesker at finde.

Men det var også værnetræet, der skulle værne dem mod fordærvmagter, der huserede både hist og her. Det var kraftens træ. Når mandskraften aftog lød det gamle råd, at man skulle æde dets frugter — og når kvinder var i barnsnød, gav man dem frøene at spise; det skulle sikre slægtens beståen.

Når dets krone med et suk sank i jorden, var hjemmet truet: gårdbrand eller anden ulykke varslede det, når det blev lynramt.

Men det var frem for at være bo-træ og værne-træ træet, der stod på tingstedet eller bystævnet, hvor naboer mødtes for at tales ved om stort og småt. Her blev grænsen trukket mellem ret og uret, mellem sandhed og løgn. Det var retfærdighedens træ. Det var jo efter Gudernes skik, at man samledes under den gamle ask, for historien vidste at sige, at Guderne selv holdt ting hver dag. De samledes på den helligste plads de kendte: under Askens krone.

Det var aflæggere af verdenstræet eller slægtstræet Ask Yggdrasil de samledes under, når de gamle holdt ting — for at dette håndgribelige, synlige træ, der stod på tingstedet og bystævnet, var billedet på det usynlige, ophøjede gamle træ, var de ikke i tvivl om. Virkeligheden var naturligvis ikke blot den synlige og begribelige virkelighed, og øjeblikket nu var begribeligvis ikke hele sagen — der var naturligvis et før og et efter, som ikke var til stede nu, men alligevel var realiteter som baggrund og mulighed.

Træet var altså ikke for dem som for os alene natur. Det var også historie. Men det var ikke blot historie, det var også et livsbillede, der som en nøgle lukkede op for dem, så de forstod, hvordan deres liv hang sammen.

Myten — livsbilledet — rummer nogle afgørende sandheder om vort liv, som ikke kan udtrykkes på anden måde

end i billedet, der er en bro over til det, vi ikke kan se med vore øjne, som ikke kan rummes af vort rum og ikke har indfundet sig på vore klokkeslet nu — hvad der altsammen ikke betyder, at det så ikke er til.

Grundtvig brugte ordet myte flittigt, men oversatte det ligeså tit ved sindbilled. »Nordens mytologi eller sindbilledsprog« hedder en bog, som han skrev i 1832 — og dens syn vil denne betragtning vende tilbage til. Et sindbillede har ikke som man skulle tro direkte noget med sind at gøre. Det er en oversættelse af det tyske Sinn: sans, hvad der kan sanses. Et sindbillede er et billede, man kan se med sine øjne, men som man også kan forestille sig med sin fantasi, når man gennem øret hører lydbilledet afmalt og ser noget for sig, som vi udtrykker det, når vi opmærksomt har lyttet til en fortælling og bliver fjerne i blikket. Sindbilledet er altså et håndgribeligt, synlig hørligt billede på noget usynligt og ikke tilstedeværende, men ligefuldt virkeligt.

Men det nytter ikke at nægte, at ordet myte er kommet i foragt i vort sprog. Det bruges nu tiest om virkelighedsforfalskning. Det er *kun* en myte — siger man, når man har afsløret en beretningsblændværk. Men myten er for Grundtvig ikke noget sandhedsopløsende og virkelighedsforflygtigende, nej, lige tværtimod er det mytens sag at sætte virkeligheden i kraft og samle enkelthederne til en helhed, så der kommer sammenhæng i tilværelsen. Myten — sindbilledet vil give en helhedsforståelse og er derfor en tilværelsestolkning, der lader os se, hvem vi er og hvad vi skal.

Hvorfor er sindbilledet og historien så så nødvendige forudsætninger, hvis mennesket skal kunne forstå sit liv? Svaret er, at mennesket som skabning er enestående mellem planter og dyr — enestående på godt og ondt. Mennesket er efter myterne i 1. Mosebog skabt til ansvarligt at bistå Gud med hans verden, mennesket skal falde ind i helheden som den, der har en særlig opgave, og det er godt — men mennesket faldt ud af helheden og gjorde sin enestående stilling til ensomhed og særlighed, det opløste derved det, Gud havde føjet sammen i skabelsen. Og det er ondt. Mennesket er enestående i naturen i den forstand, at det ikke

som den øvrige natur er bundet til sit sted og til sit øjeblik og ikke kun har at gøre, hvad dets omgivelser vil have det til at gøre nu. Planter og dyr kan ikke frigøre sig fra omgivelserne, man kan sige, at de lever i et lukket rum og et lukket tidsforløb og ingen frihed har. Mennesket er ikke på samme måde spærret inde i aktualiteten. Mennesket kan åbne de lukkede horisonter og tænke sig at arbejde for en anden tingenes tilstand end den nu gældende her. Det kan f. eks. tænke sig et andet sted hen end der, hvor det i øjeblikket befinder sig. Der kan ved billedets hjælp bygges bro til en anden og måske større helhed end den, det i sin isolation kan få øje på.

Vi har allesammen brugt billedet som fjederham, når vi skulle ud af stedet, som vi siger. Lad mig tage et prosaisk eksempel om denne poetiske sag. Jeg skulle til Norge i min sommerferie. Jeg lå hver aften forinden afrejsen i min seng med en »symbol-bog« foran mig, den norske kortbog *Vei-boken* — jeg nærlæste dens signaturer. Jeg fulgte farlige fjeldveje og passerede 90° vejkurver — jeg nød udsigten til de fjerne højder, der efter kortets højdekurver måtte være. Jeg besteg i tankerne de blånende højdedrag. Ved billedets hjælp bevægede jeg mig ud fra det givne sted og var ikke bundet til min seng og mine 6 timers søvn. Jeg var ikke stedets bytte på samme måde som min hund, der inde i stuen sov sin hundesøvn i kurven. Jeg var takket være billedet på langfart og ikke bundet til dette nu, men allerede ude i fremtiden med min drøm.

For mennesket er den enkelte, aktuelle situation, hvor det befinder sig, ikke hele dets liv, hvis øjeblikkelige vilkår det derfor har at underordne sig. Det kan tænksomt træde tilbage i fortiden eller bevæge sig ud i fremtiden, fordi fortid og fremtid hører med til øjeblikket. Menneskets historiske situation betyder, at fortid og fremtid omkranser øjeblikket. Mennesket må tage helhedssituationen, som historien er, med sig, hvis det virkelig vil vide hvem det selv er.

Karen Blixen har i sin bog »Daguerreotypier« et slående eksempel på dette: hun har talt med en ung ven, der som en anden højskoleelev ikke vil læse nogen bog, der er skre-

vet inden 1900. »Vi vil vide, hvad den Tid, vi lever i, virkelig er. Det er det, som har Betydning for os, det er alt, hvad vi behøver«. Hun tilføjer til denne kortsigtede betragtning den erfarnes ord. »... vi siger om en Mand, som har mistet Hukommelsen, at han ikke ved, hvem han er. Ja, han ved ikke, hvad han er døbt. . . og han ved jo ellers i mange Retninger meget godt, hvad han i dette Øjeblik er. Han ved, hvad han vejer og måler, og han kan i et Spejl ganske tydeligt se, hvordan han ser ud. . . Og dog holder vi fast ved, at han er uden Erfaring eller Overblik over sit Liv, ikke virkelig ved hvem han selv er. Det har da også bestandig vist sig, at en opvågnende Nation vender Blikket mod sin egen Historie, for tilfulde at forstå, hvad den selv er«.

Friheden er selve den afstand som det historiske menneske er i til dets sted og til dets øjeblik. Fornægter det den afstand, opgiver det sin frihed — fornægter det sammenhængen, opgiver det at forstå sig selv, fordi det ikke forstår, at det er skabelsens midtpunkt af hvem der kræves personlig stillingtagen. Det er ikke blot et naturvæsen, men en medkæmper i historiens løb.

Denne skelnen mellem mennesket som kun natur og mennesket som også bestemt af historien slog igennem i Israel længe før vor tidsregning. Og det er utvivlsomt her Grundtvig har fået blik for den ejendommelighed ved mennesket. Men iøvrigt er det jo et træk, der går igen fra kultur til kultur. Folkene forstår, at betingelsen for deres mennesketilværelse er, at der er en historie midt i naturbetragtningerne. I myte efter myte fortæller de, at menneskets historie begyndte med, at der blev skaffet plads til mennesket. Der var kvalmt under naturens store dyne, hvor himmel og jord lå i favntag — der måtte luft til, afstand til, for at riget i midten, Midgård, kunne oprettes. New Zeelands urindbyggere maler meget smukt deres billede af dette: Engang lå himmel og jord, Rangi og Papa i tæt favntag. Deres børn var ved at blive kvalt af al den kærlighed. Da gjorde Tane oprør — han rejste en støtte eller pæl, som skilte himlen fra jorden — og menneskets verden blev mulig. Endnu græder

Rangi, himlen, tårer af længsel efter jorden, Papa. Derfor finder man dugdråber, når man går ud tidligt om morgenen, og går man ud ved aftenstide, ser man nattetågerne. Det er Papas suk efter Rangi, jordens længselssuk efter himlen. Men Tane er menneskets forkæmper – og Tane betyder træ, træet holder det åbent, så der bliver en menneskeverden, Midgård, midt i naturens rige. Tane betyder også støtten i huset – det man her i Norden kaldte sulen, søjlen, der opholder taget i huset, så der kan leves menneskeliv under taget.

Tanken om verdenssøjlen eller verdenstræet er ikke fremmed for ret mange kulturer. Inderne har den i deres billedverden. Verdenssøjlen er sat i spænd mellem himmel og jord. I beretningen om Karl den Stores omvendelse af saksere fra omkring år 700 hører vi om den: Saksere tilbad en træstamme eller træblok, der bar universet, så der blev plads til menneskers liv. Den blev kaldt Irmisul – eller Almindestøtten »fordi de troede den bar det hele«, som Grundtvig siger i Nordens Mytologi. Adam af Bremen fortæller også om det vældige træ, der står immergrønt ved den hellige kilde i Uppsala. At dette helligtræ, der vældigt bredte sine grene, oprindeligt er indgået i kulten er indlysende. I den Højes tale i Eddakvadene omtales træet som galgen – og andre steder fortælles der om den gængse skik at ophænge ofre til Odin, gerne hesteofre, i helligtræet. Det fremmedklingende, gådefulde navn Yggdrasil gætter Grundtvig på hænger sammen med sill, på oldengelsk syld, altså det der bærer, eller sule, søjle. Det er dog næppe rigtigt. Det betyder nok Odins hest, Ygg = Odin og drasill = hest, og hentyder nok til kultbrugen, man har gjort af træet, hvor man har ofret heste til Odin. Odins hest var også et af navnene for stormen – når stormen brusede gennem kronen på et stort træ, sagde de: Det er Odin, der rider sit ridt.

Men fremfor at fortabe sig i disse navnedetaljer, som Grundtvig gør rede for i sin Nordens Mytologi, fordi han ikke med urette mener, at navnet altid har med sagen selv at gøre, vil jeg vende mig til selve sindbilledet, som det står

nedtegnet hos Grundtvig med ord, der fortæller, at han har set det usynlige, men virkelige træ: Ask Yggdrasil.

Grundtvig gør selv rede for, at han betragter myten som et levende ord og derfor blæser på bogormenes irgange, når de detailbehandler stoffet, billedet lader ham se en hovedsag — og det er ikke fordi, det er gammelt, det taler til ham, »thi Løgn og Skvalder har ogsaa en lang Alder, og vi skatter ikke en Myte, fordi den er gammel, men vi slutter fra dens Ægthed til dens Ælde, fordi vi har lært, at de ældste er de ægteste, og det gaar os med Myten som med Mennesker, at deres Historie tildrager sig kun vor Opmærksomhed, i samme Grad, som vi finder dem selv tiltrækkende«. Og at Grundtvig finder billedet tiltrækkende for en historisk — poetisk menneskesjæl, lægger han sandelig ikke skjul på.

Grundtvig lader et træ gro op for vore øjne, vældigt over al måde. Dets grene når til himlens skyer, ja, når op over himlen, og dets rødder går til urdybets kilder. Under det træ ved Urda's væld er gudernes tingsted og samlingsplads, og der skal også mennesker, som er guderne lig i deres menneskelighed, samles. Yggdrasils rodnet er ligeså vidt forgrenet som dets krone er vældig. Tre rødder har Asken, og de ligger langt fra hinanden. Den ene rod har hjemme i Asgård, gudernes bolig. Den anden snor sig til Jothunheim, hvor rimtursernes jætteslægt har sin bolig. Den tredje fortaber sig i det bundløse Niflheim, mørkets rige, hvor døden hersker. Disse tre rødder drikker af tre væld. Den guddommelige rod af Urda's hellige kilde, Urda-vældet, der springer med evigt frisk vand; den anden rod, som vender mod rimturerne under Jothunheim, drikker af Mimers-brønden, visdommens dyb, der kender tingenes sammensatte natur; og den tredje rod suger af mørkets flod: Hvergelmer, hvor malstrømme fyldt med is kværner løs og hvor dragen Nidhugg ligger. Under træets grene springer fire hjorte og æder begærligt de friske hjertesked, mens svamp angriber roden. Odins-ørnen i Yggdrasils top har overblikket og ser den helhed af myldrende liv, der udfolder sig under den i træets krone og rodnet. Mellem øjnene på ørnen sidder høgen Verfølner, og mellem ørnen og Nidhugg eller Nidhøg piler

et eger, Ratatosk, op og ned for ved sin bagtalelse at sætte yderligere splid mellem dem. Træet er altså truet af ødelæggelsens kræfter, der er på spil, og hvis ikke det var for de tre norneres utrættelige indsats, ville træet visne og livet gå døden i møde. Men de øser og øser vand og lysende dynd fra Urds kilde ud over Asken, så dens grene ikke visner og ikke frønnes. Træet skal derfor stå, til Ragnarok bryder løs. Da skal også Asken Yggdrasil rystes i sin grundvold.

Nu kunne det være fristende, som Grundtvig gør i sin bog Bragesnak fra 1844, at give sig en allegorisering i vold: at udlægge hvert enkelt af disse træk, der kraftigt taler til ens fantasi: Høgen bliver så »den såkaldte Hverdagsforstand som den ægte Vidskab aldrig vil udelukke, men optage i sig, eller, hvad omtrent er det samme, betragte som en Fjer i Panden, hvorpå den forsigtige Klogskab vil se fra hvilken Side Vinden blæser«, før den spiller ud. Chr. Flor, der i 1865 udgav en ledetråd i Grundtvigs Mytologi, spinder videre på denne forklaring og siger med citat fra Nordens Mytologi, at »en sådan levende Anelse eller Formodning har Menneske-Ånden i sin Kreds jo virkelig, og trænger under livets storme højligent dertil« — og ville jeg citere vore dages mytologer blandt højskolefolk, der ofte bevæger sig i betænkelig nærhed af detailleudlægningen og derfor havner i nordismens formaninger og de hævdede pegefingre, kunne jeg med dem komme meget længere ud. Derfor bryder jeg af fra fristelsens vej og vender mig igen til teksten selv i Nordens Mytologi, som står i nøje forbindelse med Eddaens ord. Grundtvig siger, at før han går over til at udlægge enkelthederne, vil han betragte træets betydning i det hele, thi helheden er hovedsagen ved enhver myte. Han beder os huske, »at enhver Myte, som røber Begeistring, maa nødvendig have Noget at betyde, som kunne begeistre en Digter, og at en Hoved-Myte, der engang har begeistret hele Folket, maa hænge inderlig sammen med det tilsvarende Folks Liv og Grund-Anskuelse«.

Hvad er da hovedsagen? Hovedsagen er at træet er menneskeslægtens fælles stamtræ. »Træet i Skoven er nemlig saa naturligt et Sindbillede på en stor Slægt, udsprunget

af samme Rod, men delt i mange Grene, at Billedet hos os, og vel hos alle Folk med Aand, er gaaet over i Hverdags-sproget« — et stam-træ om en stam-tavle. Træet er historiens træ — den menneskelige sammenhængs træ. Han siger, man kalder det også Mimers-Træet, og *mimor* på angelsaksisk svarer til vores erfarer — — altså »Erfaringstræet« vil være et passende navn til den Universal-Historiske Ask eller menneskehedens stamtræ, »af hvis Rod Erfaringskilden unægtelig udspringer og af hvis Dryp den daglig vokser«.

Der er ikke tvivl i Grundtvigs sind om, at det er rigtigt at skildre det som den menneskelige histories træ med dens modstående kræfter, anskueliggjort ved de tre hovedrødder: en til Asgaard — til gode-siden, hvor livets helhed fastholdes og dets sag værnes, en til Hel-riget, hvor Nidhøg gnaver, trøsken breder sig og alt opløses i kaos, hvor man kun udmærker sig ved dorskhed og afmagt, og en til det neutrale, på den ene side/på den anden side, »midt-imellem« land, hvor klogskaben bor, og hvor alt afhænger af om ekspertisen tages i brug af den rette magt. Hjortene afbider grådigt de unge knopper på vort stamtræ — og Grundtvig tolker dem som billede på de vilde lidenskaber, som fortærer livskraften.

Der er fordærvs kræfter nok, der vil ødelægge Mimers-træet, men de færreste ved, hvad den virkelige trussel mod træet hedder. Grundtvig citerer en gammel strofe (fra Fjörvinsmaal), der er givet som svar, da en har spurgt om træets navn:

* Mimers-Træet,
 og Mennesker faa
 Roden kan nævne,
 Hvoraf det oprandt;
 Hvorved det fældes,
 end Færre ved,
 dets Pest er ej
 Ild eller Staal!

Vi kan kun gætte på, hvad Grundtvig ville have angivet som den virkelige trussel mod historiens træ: Den at folk

ikke mere vil kendes ved deres historie, ja, slet ikke vil vide af historiens gang og det dermed forbundne ansvar for et menneske. Om denne Ask skal man ikke tænke, at den er et sindbillede på skjulte natur-virkninger; der skal tænkes historisk om den, fordi den henviser til det historiske menneskeliv, siger Grundtvig. »Ved nemlig at sætte Asken over *Urds* og *Mimers* Kilde, trængt paa alle Maader, men dog ved Norners besynderlige Omhu immergrøn til Ragne-rok, har Folkemunden ligefrem forbudt os at tænke andet end den store Kamp mellem Liv og Død, som fortsættes fra Slægt til Slægt, . . .« Det er det historiske drama, vi tager del i. Og det er nornernes skyld, at det ikke går rent galt, men at vi holdes i ånde. De spinder skæbnens tråd, hvori menneskets liv hænger, har man sagt om disse tre gådefulde piger. Det er dog nok en meget forenklet, misforståelig måde at tale om dem på, som om der var tale om blinde skæbnegudinder, der tog al frihed fra de mennesker, der var spundet af deres ten. Da der for Grundtvig er tale om et historisk drama — og ikke en fatalistisk, skæbnebestemt udviklings rækkefølge — ville det være helt forkert at sige sådan: Mennesket kan altid i de afgørende situationer sige til og sige fra, vælge hvad i traditionen, der skal betragtes som forpligtende arv. Nornerne er ikke, lige så lidt som de mennesker deres virksomhed gælder, upersonlige størrelser, nornerne har navne. Ifølge Grundtvig forklares de sådan: Urd hedder den ene, og Urd kommer af vorde, at blive til. Det er drømmens, fantasiens, forudsigelsens og profetiens norne. Det er spådomskilden, hun øser af, håbets kilde hvis strøm både åbenbarer det vordende og virker grødefuldt til dets udvikling. Det er poesiens, det beåndende ords norne:

Bladet fra Munden!
 Mælet sig løfte!
 Ordet udstrømme
 Fra Talerstolen
 Ved Urdes Væld
 I dybe Tanker
 Jeg sad og skued,

Og taus jeg lytted
Til Tungers Lyd.
Meget om Runer
I Morgenröden
Hörte jeg tale
Ved Höieloftssalen. . .

Verdanøde betyder forhindring, forvikling, det er hende, der slår knuderne i det verdenshistoriske drama. Det er den uafklarede historiske nutids norne, mens Urd er ungdommens og fortidens. Skuld hedder den tredie, og det betyder skal. Hun er fremtidens norne. Det er hende, der står ved afgørelsens port og fører en ind til det, der skal løse knuderne — eller hugge dem over.

Disse tre norner våger over menneskelivet med dets drømme/håb, dets forviklinger/kamp og dets afgørelser/afklaring. Til dette nødvendige menneskelige løb svarer tre forskellige aldre i den enkeltes liv og i folkeslagenes liv: Barndom med ungdom, hvor mennesket drømmer om sin fremtid og lægger planer, prøver kræfter, fantasiens tid, mytens tid. Manddommen, hvori det elsker og hader, attråer og afskyer, arbejder og virker, samler og adsplitter, bygger og forstyrrer. Og endelig Alderdommen, hvor mennesket søger overblik over det levede liv, forstand og afklaring. Disse tre aldre svarer altså til tre grundkræfter i mennesket: Fantasien, følelsen og forstanden. Sådan hos det enkelte menneske og sådan i folkets liv. Nu kan denne opstilling virke noget skematisk, men Grundtvig bliver aldrig træt af at understrege, at disse tre aldre og kræfter griber ind i hinanden, og at der er, som han siger, en kendelig enhed gennem det hele, for det er den samme ånd, der skal holde mennesket i live gennem menneskeslægtens — den enkeltes og folkenes — levnedsløb.

Det ovenfor nævnte kan virke som en udviklingsfilosofi, men intet var Grundtvig fjernere. Det er den lange bevægelse i historien og i den enkeltes historie, han har blik for. Det er en epoketænkning, hvor hver alder får sit, og ikke udviklingstankens trinløse automatik, der umærkeligt fører

til, at de fra starten programmerede anlæg udløses, uden at mennesket sådan set selv har del deri.

Det menneskesyn som er Grundtvigs plejer vi efter ham selv at kalde historisk-poetisk. Og det er blevet et slagord for højskolen, og slagord banker på mange døre, men lyden de giver bliver let hul, og de lukker sjældent op for forståelsen. Det poetiske er billedsynet, som ordet åbner for vore øjne. Først ser vi ikke andet end usammenhængende enkeltheder, men så bruges der et billede, og hvis billedet har virkelighed i sig, kæder det den synlige virkelighed sammen for en til helheder. Sindbilledet, myten, var det første, som poesi kom før prosa, før tankens og forstandens sprog. Myten stammer fra folkenes barndom og fra folkets fantasitid. Det kan være sandt, at myterne er glemt, at folkets billedverden er skrumpet ind, men den kan efter Grundtvigs mening vækkes til live igen, så længe der er sans for billedet gemt i folkegrunden.

Sindbilled-ordet har en virkeligheds-karakter, som selvfølgelig ikke er håndgribelig, men den indre virkeligheds-karakter i de få menneskers sind kan give sig udslag i, at de synlige ting pludselig forstås, der falder lys over menneskelivet, siger Grundtvig, og det uforståelige og kaotiske samler sig til en helhed. Tilværelsen kommer til at betyde noget for mennesker, den sættes i kraft for dem.

Det er en ofte gentaget vittighed, at bønder i forrige århundrede, når man beundrede deres fremskridt i stalde og på marker, i fuldt alvor sagde, at de blev bedre landmænd efter at have hørt Schrøder fortælle myter. Jeg tror, der er grund til at tage deres poetiske syn alvorligt, for poesien er jo ophævet mismod, som en har sagt. Det kunne Grundtvig godt have skrevet under på. Det mismod, der får verden til at smuldre for en, standses når trådvævet bindes sammen af levende ord. Poesien er håbets ord, et profetisk ord, der er løftets kraft gemt i det, det siger, hvad der skal blive af den enkelte og af folket, for det har sin rod tilbage i morgendråmmen, og det gælder den enkelte som folket, at der aldrig bliver mere måske nok mindre ud af det, end det i ungdommen drømte.

Poesien har i Norden været sammenkædet med historien fra Arilds tid. Hvis man derfor kapper den historiske sammenhæng over, bliver poesien fritsvævende og forsvinder i det blå. Poesien gør livet levende, historien gør det konkret. Det er Thanings klare udtryk for en indviklet og ligetil sag. Det er ikke et tilfælde at Urds brønd, hvorfra slægtens træ overøses, så dets grene stadig, trods ormegnav, hjortebid og svamp holder sig grønne, ligger side om side med Mimers brønd, der ganske vist efter rimthursernes, jætteslægtens, kort ligger på deres territorium. Det er dog visdommens brønd, hvoraf Odin selv måtte drikke. I den brønd, historiens brønd, er al kløgt, vidskab eller mandevind skjult. Man skal altså ikke, som Grundtvig siger, søge kilden til kløgt og vidskab i et gadekær eller i verdenshavet, men hos historien selv. »I Norden følte man dybt, at til Forstand paa Menneskelivet i det hele vil Enkeltmandens knappe Erfaring kun lidt forslaa, derfor stræbte man ivrigt at tilegne sig de forbigangne Slægters Erfaring og at lade sin egen sammensmelte dermed til Efterslægtens Gavn«. Grundtvig var alle dage fra barnsben af en hund efter historie, det var der han pejlede bunden under sit poetiske syn. For sandheden begribes gennem historien, ikke som den tyske naturfilosofi tror gennem en direkte skuen, men ved den belysning som tidernes umådelige sammensatte historie kan kaste over tingene. Slægternes erfaring opklarer sagen, som sindbilledet sætter en på sporet af — ikke på en gang, men under levnedsløbet. Uden historie var man en fortvivlet filosof, kunne Grundtvig sige. Sammenhængen i slægtskæden er for ham mere end en talemåde. Den er tæt knyttet til hans tanker om menneskets fremtid og menneskets frihed. »Brast Baandet mellem os og Fortiden, da brast det ogsaa mellem os og Fremtiden, saa Minde og Haab døde i hinandens Favn«, siger han i Bragesnak.

Til vort menneskeliv hører mere end det, der er fremme i aktualitetens rampelys. Ask Yggdrasil strækker sin krone højt op i himlen og rødderne dybt ned i jorden. Det fortæller både historiens og poesiers dybder os. Opklaring er målet, men der er klarhed, der kun er et skin, en falsk klar-

hed, der fører til en reducering af den menneskelige tilværelse, som gøres til noget, der i en håndvending kan overses og gøres til redskab for en eller anden ide. »Menneskelivet gaar tabt ved den Forklaring, som gør det til Skygger«, siger han i Nordens Mytologi.

Kun ved en mærkelig forbindelse mellem forstanden og følelsen fødes den historisk-poetiske anskuelse som er Grundtvigs. Den forståelse, der fødes sådan, er »følelse, der bliver sig selv klar« — og giver sig udslag i handling. Derfor er poesi og historie tæt forbundne. Erfaring er forstandens redskab som den ikke kan undvære, og med erfaring mener Grundtvig en historisk, praktisk måde at omsætte det poetiske syn på. Poesi og historie er ikke to forskellige ting, men uadskillelige som det indre og det ydre er uadskilleligt, som indhold og form hænger sammen. Det er Grundtvigs universalhistoriske syn, der vandes fra Urds kilde og Mimers brønd under Ask Yggdrasil.

Mod den tomhed og afmagt, som han synes præger videnskaben på hans tid, hvor tingene, der hører sammen i menneskers verden falder fra hinanden og fra menneskene og vender sig mod menneskeslægten, fordi analysens skyggerige rykker frem og benægter at virkeligheden af kød og blod, af jord, luft og vand er til, slår han til lyd for et nyt helhedssyn, hvor det historiske, det sammenhængende i menneskets verden er alfa og omega. Nu, Nu, Nu er det tid at vågne op, inden det er for sent. Som i et shakespearesk drama er vi nået til 4. akt. Ideen med mennesket fordunkles, knuden knyttes, Verdande er på spil, da gælder det om at være på sin plads og spille sin rolle, som den skal spilles. Disse ord er ikke tilfældige, men hentet fra Grundtvigs Haandbog i Verdens-Historien. Han nævner i Nordens Mytologi W. Shakespeare som vort største universalhistoriske geni, »for menneskelivet i hele sin historiske underfulde udvikling svævede for skjalden«, og gør opmærksom på at Shakespeares dramaer hedder Shakespeares historier.

Den universalhistoriske betragtning går ud på at omfatte menneskebegrebet i dets hele både høje og dybe, himmelske og jordiske dunkelhed, og at drive denne sammenfat-

tende videnskab for menneskelivets skyld. Derfor skal enhver åndløs og livløs videnskabelighed bekæmpes, fordi den ikke kender til nogen anden forklaring end opløsning og sætter en ære i at kunne opløse alt åndeligt i vind og vejr og guddommen i de fire elementer. Han vender sig mod sin tids ahistoriske historieopfattelse, der ringler enkelthederne sammen i en udviklingskæde og mod en videnskab om mennesket, der gør mennesket til en abekat, der følger et givet reaktionsmønster, når den blot stimuleres dertil.

Det han forestiller sig er et nordisk universitet, delt mellem de historiske og fysiske videnskaber i indbyrdes vekselvirkning. Han ser nemlig i samtiden, hvordan den historiske betragtning af menneskelivet mere og mere glider i baggrunden for den naturvidenskabelige betragtningsmåde, H. C. Ørsted opretter i disse år Det naturvidenskabelige Selskab, og det generer Grundtvig, at historie ikke rigtig regnes med til videnskab, men at kun naturvidenskab på engelsk kaldes science. Han foreslår oprettelse af et historisk selskab, for ellers ender det med, at naturen er alt og historien intet. Den sædvanlige tankegang er jo, at historien intet har med livet at gøre, at historikerne er dødens geheimeråder, medens naturvidenskabsmændene spankulerer rundt som livets geheimeråder og udtaler sig om alt mellem himmel og jord, som om de sad inde med den egentlige sandhed om mennesket. Den konflikt er meningsløs, for som det hedder i Græsk og Nordisk Mytologi: »Det videnskabelige forhold imellem historien og fysikken, der også til hverdagsbrug kan findes stridigt nok, bliver dog kun uforligeligt, når enten historien har opgivet ånden og stræber som en genganger at kyse livet af folk, eller når fysikken trodser på det håndgribelige, som det eneste virkelige, og stræber med hjærteløs selvklogskab at forstyrre åndens historiske verden i menneskelivet som idel gøgleri og blændværk«. Kun der, hvor naturvidenskabens gøres til det hele, protesterer han mod den som jætteværk, han vil gerne, at også den med sine egne forudsætninger skal ind i en vekselvirkning med historien, for den hører naturligvis med til hans universalhistoriske begreb.

Jeg kan ikke lade være med at indskyde en bemærkning om, at for 100 år siden blev Poul la Cour knyttet til Askov Højskole. Han opfyldte med sin Historisk Matematik — og sammen med Jacob Appel med sin historiske fysik i nogen måde Grundtvigs drøm og prøvede at lade sine elever erfare sig frem i de naturvidenskabelige egne under menneskeslægts historiske landvindinger. Da kom naturvidenskaberne for utallige mennesker til at høre med til menneskets historie, så også de blev set i et perspektiv og forstået ansvarligt, som mennesker skal forstå alt hvad det har med at gøre under levnedsløbet.

Der vil ske et stort mirakel, siger Grundtvig i Nordens Mytologi, når man lader det universalhistoriske syn på mennesket slå igennem. Da vil for- og nutid, fantasi og forstand, poesi og historie finde hinanden, alle videnskaber, selv astronomi, botanik, mineralogi, ja selv grammatik (som Grundtvig hadede for dets radbrækning af modersmålet), kemi og matematik samvirke til oplysning af menneskelivet.

Når Grundtvig lader sit universalhistoriske træ, Ask Yggdrasil, gro op, er det som protest til mange sider. Han vender sig ganske klart mod de naturdyrkere, der ikke ser de historiske linier i træet, men forklarer bladene som skyer og vindene som hjorte. Det er næsten for ubegavet, siger Grundtvig, man plejer ikke at ligne det synlige med noget usynligt, man ligner ikke ild med kærlighed, men lige omvendt. De naturlige forklaringer på mytens træk om træets plageånder, som kan findes i enhver større forsthåndbog, der fortæller at biller gnaver dens rods kud, svamp angriber dens stamme, hjorte spiser dens knops kud og op og ned piler rødmusen som et egern, ville have gjort indtryk på Grundtvig. Der kan I se, ville han sige, Yggdrasil er plantet i naturens muld. Men hvis man så havde sagt, så er det kun natur, ville man have fået samme lavastrøm over sig som hans tids naturalister fik. Han vender sig med det universalhistoriske sindbillede Ask Yggdrasil klart mod det han kalder drengvidenskabeligheden. Hans tanker om en *nordisk* videnskabelighed har tre hovedpunkter: 1. Han vil indsætte munden og modersmålet i deres utabelige rettig-

heder. 2. Han vil bygge videre på sine erfaringer fra Oxford og Cambridge under Englandsrejsen, hvor erfaring om gammelt og nyt — og også ikke bogligt erhvervet erfaring — er sat i højsædet. 3. Undsigelse af drengvidenskabeligheden. »... jo mere Grammatik eller Mathematik en Dreng lærer, desmere fordærves han baade for Livet og Lærdommen, thi Vingerne, hvorpå hans Sjæl skulde opsvinge sig og hans Ord bevæge sig, klippes derved af ved Roden, for at gøre daarlige Penne af dem, og der indledes Blæk istedenfor Blod i hans Aarer, saa Livskilden forstoppes, og Hjertekammeret forvandles til et Blækhorn: Indbildningskraften trælbindes, og Følelsen forebygges til Bedste for en ubetimelig Eftertanke, og det er kun en sjelden Undtagelse, at Menneske-Naturen findes stærk nok til at gennemgaae denne kunstige Apoplexi, som dog aldrig ganske vil overvindes«. Han vender sig med harme mod den systematisering, der får det der hænger organisk sammen til at falde i staver, som tøndnen falder sammen, når staverne ikke længere holdes på plads af vidjerne, men måske smukt nummerede ligger i en stak. Det er ikke nogen tønne mere.

Han udtrykker sig bramfrit, når det gælder de videnskabsmænd, der vil fælde hans herlige træ. Han siger til naturhistorikerne, der vil bestemme træets dug (som regn), når den drypper ned fra træet ved nornerens overøsning med poesiens vand, — og til religionshistorikerne, der vil placere det i en kultisk sammenhæng: »Den mythiske Ask er hverken en Tagrende eller en Galge«. Det er historiens træ, Mimers træ, universalhistoriens vartegn.

Det er Grundtvigs helhedssyn, der er saften og kraften i hans anskuelse af dette træ. Der er, som allerede sagt, ingen tvivl om, at dette syn på mennesket ikke som natur og ikke som begreb, men som historisk væsen, har han fået fra Israel. Han kalder således 1. Mosebog den første historiebog, der er skrevet, for der bliver mennesket nemlig betragtet under en anden synsvinkel end de andre naturens skabninger, som Guds medhjælper. Grundtvig betragter skaberværket som helligt, d.v.s. helt. Alt hænger sammen for ham som for israelitten og for nordboen, der er væv af

levende pagter mellem dyr, træer og menneskeslægter. Man kan tro, at den helhedsforståelse betyder, at man roder alt sammen i et mægtigt sammensurium, men det er ikke tilfældet, hverken hos Grundtvig, israelitter eller nordboer. De vidste sandelig besked med tingenes egenart. Arterne blev respekteret, hvad enten det var dyr eller mennesker. Enten passede de ind i helheder eller også stod de helheden imod og måtte bekæmpes, fordi de ødelagde den. Grundtvigs opfattelse af det, der ødelægger, Nidhøg, er kaos – uhyret, der adsplitter og opløser den helhed som livet har. Det er ødelæggelse, niddingfærd. Helhed og selvstændighed udelukker ikke hinanden, jeg vil sige tværtimod. Det er for helhedens, den organiske samvirkens skyld, at der må skelnes. Grundtvigs syn på videnskaben er præget af dette syn. At kende vil for os sige at dissekere, adskille i enkeltheder, indtil vi har analyseret os ned til det punkt, hvor vi kan begynde at systematisere og samle igen i vort mønster af årsag og virkning, kræfter og tendenser. Men kundskab var for nordboen og hebræeren Grundtvig noget andet end det, han havde lært i sin latinskole, hvor han var blevet metodisk indekserceret. Han havde lært, at *kende* på hebraisk betød elske, fortroligt at føle sig ind til en ting, i undren at forholde sig til dens helhed først og dernæst til egenskaberne som blev set i helhedens lys. Derfor kunne han skrive, »at den har aldrig levet som klog på det er blevet, han først ej havde kær«. Derfor var der i hans videnskabsbegreb ingen konflikt mellem følelse og forstand, engagement og saglighed. Han levede ikke på vor tids illusion om en værdifri videnskab, men søgte så godt han kunne at respektere kendsgerningerne og lægge dem frem – men hjertet havde han med. Han var ikke som sine eftersnakkere moraliserende, og han mente ikke, at han med disse syner blot kunne slå sig til ro og hvile i en atmosfære af velbjergethed. Han vidste, at der måtte vurdering til, kritisk prøvelse af kendsgerninger og indgriben i hverdagens politiske realiteter.

Det geniale hos Grundtvig er hans ganske barnlige helhedssyn på tingene, hans realisme. Han vender sig fra den

tyske ide-spekulation til den nordiske gudeverden med dens levende træer, dyr og mennesker, som er til i virkeligheden. Men netop fordi han ved, hvad helhed er, respekterer han tingenes egenart og kan skelne. Hans universelle tankegang er ikke en sætten tingene i helhedens system, så de har at makke ret, de er sig selv og hænger dog sammen, de står på en eller anden måde i et levende forhold til hinanden. Grundtvigs indsats består nok i, at han har trukket forbindelseslinier som ingen anden, men lige så fuldt i, at han har vidst at skelne, så tingene kom til deres ret inden for helheden og med friheden i behold. At skelne mellem det verdslige og det åndelige regimente, som Luther gjorde, betød ikke, at de to regimenter ikke hang sammen, hans skelnen betød blot, at det hang sammen på en ganske bestemt måde. At skelne mellem kirke, stat og skole som Grundtvig gjorde, betød jo ikke, at de ikke hang sammen, men at forholdet mellem dem hang sammen på en ganske bestemt måde og måtte gøre det, hvis helheden og friheden ikke skulle lide skade ved det.

Men fremfor alt gælder det om, hvis historiens træ skal blive stående imellem os, at vogte billedsproget, der er frihedens bedste vogter, mod »materialisternes hundeforstand og hestehukommelse, hvormed de en skønne dag kunne sprænge verden i luften«. Den dag, da billedsproget bryder sammen og mennesker ikke kan se frem eller tilbage, står Ragnarok for døren. Da sprænges bifrost, broen der går fra jord til himmel, og mennesket mister sin verden og sig selv.

Har vi glemt Ask Yggdrasil?

Der er noget, der tyder på en glemsomhed, der er lige så stor, som da Grundtvig råbte vagt i gevær.

Vi skelner på en helt tåbelig måde i vor kultur mellem følelse og forstand, mellem fantasi og indsigt, mellem kunst og teknik. Derfor står vi med denne revne ned gennem vor kultur i disse år i begreb med at få en slægt af hovedløse romantikere eller hjerteløse forstandsidioter.

Vi lever i en tåbelig tro, som dag for dag synes at vokse, at del + del giver helhed. Sådant kører en mekanisk teknologi jo frem ad sine skinnespor. Vi skulle med Grundtvig

vide bedre, at helheden og delen må hænge sammen på en anderledes inderlig og fortrolig måde end den, hvormed en regnemaskine adderer helhed frem. Der er en vekselvirkning mellem helheden og delheden, som man ikke skulle kunne være blind for, medmindre man er forrykt. Som der er en ganske bestemt sammenhæng mellem mål og middel, mellem en person og den verden, der omgiver ham. Hvis vi ikke opleder sammenhængene, hvor de er at finde, handler vi i blinde med den verden, der er vor.

Jeg var for et par år siden i Norge og hørte der om planerne for Jotunheim-værket. Jeg imponeredes over de store triumfer, som norsk teknologi stod i begreb med at fejre, med kæmpe vandbassiner hvori de kunne opsamle Jotunbræernes smeltevand, og når det passede, sætte turbinerne i gang. Det ville betyde mange procents stigning i Norges el-produktion pr. år. — Men på skolen, jeg besøgte, var man ikke begejstrede. Her stod Ask Yggdrasil endnu plantet. Hvad betyder det for vor historie? spurgte de, hvad betyder det for vor natur? Fjeldområder med fugleliv og plantelev vil blive lagt øde, og fjeldbygder med gammel bondekultur vil blive tørre og ubeboelige. Mjøsen vil blive grøn af andemad og iltfattig, så livet dør, når ikke det kolde brævand strømmer ned fra fjeldet. De sagde i første omgang nej tak til denne håndsækning fra en tjenstvillig teknologi, de ville lige først hen og drikke af Urds kilde og Mimers brønd, før de gik ombord i den galej.

Det kan da være, vi skulle huske på Ask Yggdrasil, når vi nu skal til at diskutere U 90, for fremskrivning af udviklingslinier er jo ikke det samme som at anlægge en universalhistorisk betragtning på vort skolevæsen. Jeg mener, vi har glemt Ask Yggdrasils universalhistoriske forståelse, når vi taler integration mellem fagene. Hvor er der megen overfladisk integrations-snak i undervisningskredse. Det minder mig tit om et hastigt arrangeret sammenrend, når fagene med djævelens vold og magt skal kobles sammen. Det er Vilh. Grønbech der i »Vor Folkeæt i Oldtiden« siger, at »vore ord er omfattende og vage, fordi vi føler og ser tingene løseligt, og følgelig mere beskæftiger os med fæno-

menernes sammenspil end med tingene selv«. Derfor er tidens hoved-ord kommunikation og integration. Fordi man ikke tør tro på alvoren i fællesskabet og helheden, respekterer man ikke det enkelte fags særlige karakter, men blander alt sammen i den ret, som en forfatter så træffende har kaldt Ruskomsnusk med røde klude. Lad os dog være så dristige at tro, at integrationsgraden stiger jo dybere, man kommer ned i tingene. De hænger nemlig sammen nedefra og indefra og skal ikke kobles sammes ovenfra og udefra.

Grundtvigs tanker er uundværlige i dag. Jeg mener naturligvis ikke, at hans anskuelser alle er brugbare i dag, og at hans snørklede, mærkelige tanker altid har noget at sige, men midt i det sammensatte og uensartede værk er trenden klar: tanken om mennesket som historiens medkæmper og ikke udelukkende som dens offer.

Har vi glemt Ask Yggdrasil?

Måske har vi, og så er det ude med vor verden, så står Ragnarok for døren. Thorkild Bjørnvig siger i sit digt »Træerne i byen«:

Det hed i gamle dage
at gården brændte ned,
hvis træet på tunet
asken blev fældet,
den store ask,
som sprang ud før eller efter egen
og derved spåede om våd eller tør sommer,
træet, hvis ane var livstræet
Ask Yggdrasil
med rødder i dybet, kronen i himlen,
føling med kilder og sole,
skyer, vandårer, stjerner.
Men et står fast,
at når de sidste træer i de store byer er ryddet
af hensyn til hvad: ligegyldigt,
så er også den sidste sang sunget,
bølgeslag, træsusen længst blevet lydbånd.
Naturen tv-billed og drøm,
skygger af paradiset, skygger i Hades.

Så vil byen, hvor grønt ikke mere findes
efter daggråt og neonnatflimren,
kun kende finalens farver,
flammens og blodets,
være et sten- og rustbjerg,
en askeflage
imellem rødt og rødt.

Vi må ikke resignere eller forenkle sagen til økologiske klagesange. Ask Yggdrasil er med i digtet som andet end historisk staffage. Grundtvig lærer os, at vi må tænke historisk om sagen, og det vil sige, at vi ikke må hengive os til trædyrkelse og tro, det er klaret med at melde os ind i foreningen til gamle træers bevarelse. Kun at gøre Grundtvig til miljøets advokat er for lidt. Vi må samles under Ask Yggdrasil og ved at spørge historien finde ud af, hvad vi nu skal gøre. »Enkelt folk og enkelt slægt, får kun med de andre vægt«. Der er brug for Grundtvig i dag – og det er os, der skal bruge ham.

Helge Skov.

Sansning og symbol

Tale da forfatteren Tage Skou-Hansen modtog det danske Akademis store pris.

Den realistiske roman lægger op til dens egen undervurdering. Dens ilende og spændende forløb river opmærksomheden med sig og væk fra de kunstneriske udtryksmidler. Det er som at være i et landskab med en uanselig flora, tager man sig ikke tid til at være i landskabet, ved man ikke af at floraen er der. Måske er floraen ikke så uanselig endda, det hjælper bare ikke, for jo bedre romanen er, desto mere haster man forbi, spændt på udfaldet.

Et navn for den ikke-realistiske, den dissocierende, dispropotionerende, surrealistiske prosa har vi ikke, med god grund, teksterne er indbyrdes alt for forskellige til at have det. Men det rummer ikke så lidt af en illusion, at vi har den samlende betegnelse »den realistiske roman«, som om ikke også de romaner indbyrdes er vidt forskellige, og det vel at mærke i deres æstetiske udtryksmidler.

Ejendommeligt for Tage Skou-Hansens romaner er det, så sanset fortællingen er. Landskabet skildres ikke topografisk i dets ubevægelighed, omgivelserne beskrives ikke i deres fastsømmede tilstand. Det er rummet, bevæget af blæst, sol og skyer, der, ikke iagttages, men sanses, ikke beskrives, men fremkaldes, med få og hver gang ny træk. Især i romanerne fra besættelsestiden foregår alt, begivenheder og samtaler, i et rum der hele tiden er der og lever af det vekslende vejrlig og af døgnets og årstidens skiftende lys. Hvorfor er sansningen så kunstnerisk en evne? Fordi vi i den er åben for verden på oprindeligere vis end i noget andet verdensforhold, og fordi sansningen taget for sig, om vi kunne det, er afstandsløs.

Men hvem er det så der færdes i det sansede rum? Det er personer af den forskelligeste natur og skæbne. Sammen fortæller »De nøgne træer« og »Den hårde frugt«, den første og den sidste roman, en kærlighedshistorie og en ægteskabs-

historie, der ikke falder sammen. Gerda afstod fra sin kærlighedslykke med Holger og blev hos Christian, men var for vital til at blive passiv af det. Hun er et af de på vore himmelstrøg sjældne mennesker, der ikke kender til selvmedlidenhed. Alle årene med Christian og børnene har hun levet i et aktivt afkald. Hun har måttet tage føringen, og det har Christian ikke kunnet tage. Så kvalificeret han er, som sabotør, som læge, som administrator, så grundig og overlegen, så initiativrig og samvittighedsfuld, han må have alt under kontrol, sin adfærd, sine reaktioner, sine meninger. Det var ham ikke beskåret at give sig hen, det var hans ulykke i al lykken. Sådant begyndte det, og sådan endte det. Gerda var ham for stærk. Så store fordele det har, det piner ham. Under et perfekt samarbejde lurer en uafsluttelig konflikt mellem impulsivitet og kontrol.

Også Ingerlise, den lyse, fine, spinkle pige, den spidse snerpe fra »De nøgne træer« går igen i »Den hårde frugt«. Hun spiller sig selv, og det går hun sådan op i, at hun ikke er andet end sin egen forestilling. Alt preller af på hende, og når intet i livet har betydet noget kan døden det heller ikke. Så erindringsløs hun er, så uforandret, da hun tredive år efter dukker op med sin erhvervede dommermand og ødelægger Holgers stille og ensomme restaurationsaften. Ambition blokerer for enhver udvikling undtagen for udvikling i rutine.

Der er mennesker, der ikke skænker fortiden mange tanker. Hos dem ser man bedst hvad erindringen betyder, det ser man af deres forventning. Gerda og Holger i de to romaner kredser ikke om deres tabte kærlighedslykke; alligevel, uden at de tænker på det, har det erindrede afsat sig i deres livsholdning som en sindsreserve, der tilfører Gerda energi og oplagthed og som holder liv i Holgers forventning. Forventning og erindring kan ikke skilles ad. Men hvordan kan en oplevelse afsætte sig et sådant spor under bevidsthedstærskelen og bestemme et menneskes livsholdning? Forfatterens stiltiende svar er: Fordi oplevelsen var et skred i tilværelsesåbenheden, der aldrig blev taget tilbage.

Vidt forskellig, også i stil, fra »De nøgne træer« er Tage Skou-Hansens anden roman fra besættelsestiden, »Dagstjernen«. Fra det øjeblik den unge mand har fået ordren om at likvidere stikkeren slår det der forestår ind i ham som kvalme og utidighed. Intet kan han gøre af tiden under togrejser, den bare trækkes i langdrag. Intet kan hans tanker samles om, intet kan de falde til ro ved. Forberede sig på opgaven kan han ikke, den fanger kun bevidstheden for at støde den fra sig.

Ankommet til byen om morgenen går han ind i en havnebeværtning, hvor der, foruden servitricen, kun er en ældre mand til stede der giver sig i snak med ham. Og så bliver vi vidne til en form for samtale, der er sjælden, men som forekommer. På enhver måde tilhører den momentet. Den har intet emne, intet tema, som ellers altid rækker ud over øjeblikket. Samtalen består i at tilskrive den anden de tankefølelser og bevæggrunde, der på stedet er i hans mine, blik, holdning, gestus, ord og tavshed. For ordenes vedkommende tages de ikke for hvad de siger, men for hvad de ikke siger. Med similifortrolighed rives den andens motiver fra ham for at tage grunden væk under fødderne på ham og se ham sprælle i den fri luft. Det er den yderste form for destruktiv tale. For den der tager udspillet er det om at bevare styret på den, og til det hører slagfærdighed, frækhed, forslagenhed og skabagtighed. Alle de færdigheder mestrer den ældre mand, og den unge mand er et let bytte, han bliver genert, fortumlet og rasende på sig selv, fordi han hele tiden kommer til kort. Det er ulige spil. Den urørlighedszone, som den unge mand har at forsvare, bryder den ældre ind i, og kan det fordi han intet har at forsvare.

Den ældre mand forstiller sig ikke, fører ikke den unge bag lyset, tværtimod lægger han alle kort på bordet, beholder ingen i ærmet. Men med oprigtighed har det intet at gøre, af den grund at han intet har at risikere, intet at sætte på spil. Han har opgivet sig selv. Han har ikke noget at være oprigtig med. Medens læseren overværer samtalen går det op for ham, at for at kunne være sand, må et menneske have noget at redde igennem sandheden. Er der intet der

er kostbart — andre menneskers sympati, selvrespekt, en tilværelsesmagt — bliver selve det intet at lægge skjul på til en latterliggørelse af sandhed. At afsløre alt bliver til en hån af oprigtighed. Selvopgivelse forvandler det at tale rent ud af posen fra åbenhed til blottelse.

Samme dags aften erfarer den unge mand, til stede i byens illegale gruppe, at den ældre mand fra havnebeværtningen er stikkeren. Mærkeligt nok, det forhør om sine motiver til at påtage sig stikkerdrabet, som han underkastes af et fripostigt medlem af gruppen, under protest fra et mere besindigt, er af samme slags som samtalen fra om formiddagen, kun mindre brutalt og mere elegant og ironisk. I al sin intelligens er udspørgeren for stupid til at være klar over, at får han lagt motivet blot, har han lammet handlingen, der skulle fremgå af det.

Hvad jeg har omtalt, og jeg kunne have taget andre personer og andre episoder fra romanerne, viser at kun med livsfilosofi er forfatteren i stand til at fortælle om mennesker og begivenheder. Engang var det anderledes. For hundrede år siden kunne karakterer gøre det ud for mennesker både udenfor og indenfor drama og roman, også hos betydelige forfattere. Det kom af, at man politisk og kulturelt ikke var i tvivl om hvad der var galt fat og hvad der var at gøre ved det. Man kendte vejen frem. Samfunds- og kulturkritikken bød på moralske løsninger. Forfatteren prøvede og målte sine personer på den sag han ville fremme, og det blev de karakterfulde og karakterløse af. I dag er det kommet til at ligge noget tungere. Engang hed det: Afskaf latinen og Lille Marius vil leve, men den slags moralske løsninger på samfundsproblemerne har vi ikke mere, må vi tilstå. Miseren er, at vi har fået indrettet os et samfund, som vi ikke har intelligens til. Har vi da moral til det? Nej, men det er ikke noget nyt, det har vi aldrig haft, og det vil vi aldrig få, og det kan vi nok leve med. Jamen når vi har intelligens til at erobre verdensrummet, skulle den så ikke række til samfundet? Det er ikke sagt, for vore videnskaber og vor teknologi fungerer kun for een sektor ad gangen og lader helheden i stikken. Skal vor intelligens

få os til at gå på månen, skal den reduceres til det formål. Kun på reduktionismens vilkår fungerer vor intelligens.

Men forværringen af situationen har uddybet menneskekundskaben, det er ikke personernes karakter og karakterløshed det er Tage Skou-Hansen om at gøre at få frem, men deres natur og væsen.

Det hænger sammen med en anden følge af forværringen af situationen. Spørgsmålet om livsgrundlaget er brudt igennem, skærpet af den industrielle kultur. Romanen »Hjemkomst« handler om hvor heldigt og uheldigt mennesker kommer fra en tilværelse uden livsgrundlag. Og når alt drejer sig om karriere, prestige og magt bliver der ikke andet tilbage end at lade personerne ses, den ene i den andens opfattelse, og det kommer ingen af dem godt fra.

Romanen »På den anden side« er en fortælling om hvor nytteløst det er at lade karakter springe ind for kærlighed. I to store erindringsdialoger fortælles der om et ægteskab før og efter han kommer i fængsel for bedragerier. Han er et festmenneske, det selvfølgelige midtpunkt i en velhavende og festende vennekreds. Hans selskab er søgt, selv oplagt gør han andre oplagte. Kun er der ingen følellesforankring til at holde igen, letsindigt lader han sig rive med af sit eget væsen. Følelsseskuffet lever han foreløbigt, uden undergrund, og det ender galt.

Hun har levet på sin ungdom og sit udseende, sin ynde og charme, sin stilfornemmelse og kvikhed. Tabet af anseelsen kommer hun ikke over, derfor må fortiden ikke røres. Den bliver tabu, og de får ingen fremtid. Levestandarden gjorde det ud for livsgrundlaget, så da katastrofen indtræder er hun ribbet for alt. Det eneste hun har i behold er sin karakter. På den bliver de sammen, da han kommer ud. Han gennemskuer det, hun ikke. De forstår ikke det samme ved kærlighed. Hun mener, at det er kærlighed at hun bliver hos ham, medens det i hans øjne er et offer han bringer, fordi kærligheden ikke er der. Elskede hun ham, ville anden mulighed ikke stå til diskussion, og tanken om at hun ofrede sig ville ikke opkomme. For hende at se gør kærligheden det som et menneske ikke behøvede at gøre.

For ham at se gør kærligheden det som et menneske for sit eget livs skyld må gøre, for at det ikke skal miste al mening og værdi. Men da hun ofrer sig har han ingen anden udvej end også at ofre sig. Kun tager hans væsen af som hans pligtbevidsthed tager til. Uden kærlighed, med reduceret væsen, holder han sig oppe på sin pligt-afstivede karakter.

Debutromanen »De nøgne træer« handlede om sabotagen under besættelsen, skuespillet »Nedtælling« handler om terrorismen, og i romanen »Den hårde frugt« er sabotagen fra krigens tid konfronteret med terrorismen af i dag, idet en række af personerne fra »De nøgne træer« går igen i »Den hårde frugt«. En forskel er slående. Sine politiske motiver skænkede sabotøren ikke mange tanker. I romanerne spiller de ingen rolle. Den eneste der er optaget af dem er lægen, men når han tager fat på dem bider hans kone ham af, og de andre er lettede over ikke at skulle høre på det. Stik modsat terroristerne. Uafbrudt diskuterer de deres politiske motiver, ikke et øjeblik kan de lægge dem fra sig. Under planlægningen og på vej til gerningsstedet må de have deres politiske bagage med sig, den er lige så vigtig at have på sig som sprængstoffet. En dødsens alvor, en motivransagelsens alvor har sænket sig over dem. Sabotagegruppen kunne ind imellem holde et kæmpegilde, det er utænkeligt for terroristgruppen. Politisk sædelighed ruger over vandene.

Nu er der det mærkelige, at Eva, den unge pige i romanen der er leder af den arresterede terroristgruppe, og en af personerne i skuespillet, Otto, har opgivet enhver tanke om med deres terror at ændre samfundet. Men når ethvert politisk resultat på forhånd er afskrevet, hvorfor går de så til aktion? Det fremgår af samtalerne mellem Eva og hendes beskikkede forsvarer. Alt hvad et menneske gør, gør det for gevinstens skyld. Er der ikke svindel, er der i hvert fald fidusser i ethvert menneskes handlinger. Det gennemskuer Eva, og det fylder hende med foragt. Samtidig indser hun, at anderledes kan det ikke være i det samfund vi lever i, sådan som det er indrettet. Altså må hun gå til aktion. Af-

fandt hun sig med de handlingsvilkår, som samfundet byder på, ville hun komme til at lide af selvforagt. Men hun er også for klarsynet til at tro på, at der af terroreren skulle kunne opstå et nyt og bedre samfund. Det er udelukket. Men når det ikke er samfundsændring, end sige utopi det gælder om for hende, hvad er det så? Svaret er: Det er den rene handling. Terror er det eneste der er til overs af ubesmittet mulighed i denne gennemkorrumpere verden. Kun på den rene handlings vilkår vil hun have med folk at gøre. Hendes delagtighed i dens fuldkommenhed gør hendes uforsonlighed forskelsløs. Alle er lakajer, alle er systemets lejesvende. Den beskikkede forsvarer ikke undtaget. Hendes samtaler med ham er derfor hele tiden på vippen. Når som helst kan hun rejse sig, afbryde samtalen og gå tilbage til sin celle. Til forsvarer kan terroristen kun have en med-sammensvoren, ingen anden. En forsvarer, han være nok så loyal og sympatisk indstillet overfor sin klient, duer ikke, hvis han ikke i hjertet er terrorist. Hvad der er sket siden romanen blev skrevet bekræfter den også på dette punkt.

Det betyder ikke, at romanen og skuespillet er et forsvar for samfundet overfor terrorismen. De er en advarsel til samfundet: Lægger I ikke kursen om, men lader I stå til, ender det med at I bliver nødt til at dræbe dem der står jer nærmest.

Tage Skou-Hansens forfatterskab er samfundskritisk, men det er også meget andet. Jo mere politiske romanerne er, desto mere træder det frem, at fortællingens kompleksitet er en af de ting der udgør forskellen mellem fiktion og traktat. Allertydeligst er det i besættelsestidsromanerne. Nok var det dengang på sæt og vis lettere at handle end nogensinde, alt var sort og hvidt, men enkel blev tilværelsen ikke af at handlingerne var enkle. Alt hvad personerne i romanerne er plaget og frydet af, har forpasset og forventer, tager de med sig. Til op over halsen stikker de i uoverkommeligheder, der kommer andetstedsfra end fra krigen. I »Dagstjernen« bestemmer det ligefrem kompositionen.

Jeg vender tilbage til det sansede rum jeg talte om til at

begynde med og hvori det alt sammen foregår. Jeg tager vejen om ad en kontrast mellem to besøg, der er fortalt om i »Den hårde frugt«.

Eva, lederen af terroristgruppen, viser sig at være datter af ægteparret, som den beskikkede forsvarer var i sabotagegruppe med under besættelsen. Hendes mor er Gerda, der dengang var hans elskede. Han sætter sig i forbindelse med hende for at underrette hende om hvad datteren er kommet ud i, og aftalen bliver at han skal besøge hende i week-enden.

På vej ned igennem Østjylland kommer Holger forbi det sted, hvor han et stykke tid i forvejen var svinget af for at tage ind til præstegården i Midtjylland, hvor Jacob, der var med i den samme sabotagegruppe og som han heller ikke har set siden dengang, er præst. Han mindes besøget og bliver nedslået, det var ikke faldet synderlig heldigt ud. De drøftede politik, naturligt nok, og drøftelsen skred ud. Den ene forurettelse tog den anden, den ene forbitrelse tog den anden i et med politiske og sociale emner camoufleret mundhuggeri. Ingen af dem giver sig tid til at høre hvad den anden siger, ingen af dem giver sig tid til at overveje hvad han selv vil sige. Irritationen tager tiden fra dem, det kan ikke gå hurtigt nok, de griber til den første den bedste replik, parerer, hugger og larmer op.

Når det går så galt med de to, er det fordi de begge er spundet ind i de selv samme betingelser som de sætter sig op imod. Dem kan de ikke komme fri af, og derfor kan de heller ikke komme fri af hinanden, så de må skilles. Holger orker ikke at blive og overnatte, han må afsted og hjem, af bare selvopholdelse. De er for meget på randen af det borgerskab de befinder sig indenfor til at være solidariske med det, med landboerne for Jakobs vedkommende, med byboerne for Holgers vedkommende. Solidariske kan de heller ikke være med dem der er brudt ud af borgerskabet, det strider deres livsførelse imod.

Deprimeret ved tanken på besøget i præstegården er Holger på nippet til at vende om, han skal ikke have rippet mere op i fortiden, men han griber sig i det og fortsætter

alligevel syd på. Mødet mellem Holger og Gerda finder sted i et klassisk dansk landskab, men idyl og nostalgi er det ikke, andre kræfter tager magten. Uformodet stærk er den erotiske tiltrækning, den kommer tilbage fra dengang. På een gang så anonym som tilværelsen er det, og så uforvekselig personlig som den skæbne og historie der er de to personers og ingen andres.

Men forbi er det, forpasset er det mellem de to. Til andet end en erotisk præstation bliver det ikke. De mellemliggende år kan ikke slettes ud, de er, som det hedder, på hvert sit sted i livet.

Enkelte steder, ikke mange, men afgørende steder i forfatterskabet som her findes en dobbeltoplevelse af fuldstændig enhed. Det der sker i et møde eller i et samvær går i et med det der sker i sansningen af omgivelserne. Uanset det skæbnesvangre der forestår eller ligger bag, indfinder der sig en indsigt, omfattende og befriende, er den også smertelig måske. Den går i eet med, at omgivelserne i sansningen får dybde og åbenhed. Det er en oplevelse af, at ukendte tilværelsesmagter er til stede i det som et menneske udsættes for og i det som det sanser.

Overtolker jeg forfatteren, der er tilbageholdende, betænkt på ikke at sige mere end han kan stå ved? Jeg lader spørgsmålet stå åbent. Men vi står ved en skillevej. For selvfølgelig kan både det der sker og forfatterens udtryk for det forklares psykologisk. Det foretrækkes, for så er man på sikker grund. Kun har man vendt tingene på hovedet. Man går ud fra, at den oprindelige forståelse er den psykologiske, og den digteriske er fantasiens udstaffering af den. Skønt det er omvendt, det digteriske udtryk er det oprindelige, det er et forsøg på at lade det oplevede selv komme til orde, medens den psykologiske forklaring er en oversættelse af det oplevede i et begrebsapparat.

Den psykologiske oversættelse er ikke den eneste der findes. Der findes også den æstetiske, og den taler om symbolmagten. Symbolmagten i det der sker mellem mennesker, forenes med symbolmagten i det der omgiver dem.

Men det er klart, symbolet har også sin karikatur. I »Dag-

stjernen« er det et uhyggeligt gilde, som de ti tyskere og danskere, der står for gidselsdrabene i byen, holder ude på den øde sommerrestaurant ved fjorden. Isolationen og brutaliteten ophæves ikke af den tiltagende fuldskab, den gør kun morskaben forskruet og pervers. Her som ellers vil stikkeren, den ældre mand fra havnebeværtningen, være midtpunkt og bliver det. Her som ellers blotter han de tilstedeværende, så de ikke tror deres egne øren. Men der sker også det, at han med et symbol søger at give sin død, som han har hidkaldt med sin stikkervirksomhed, en skøyeragtig mening. En dag skal han bøde for sit angiveri, det ved han, og antager det for nært forestående. Han lader de andre vide, at det er ham der kommer til at betale for de fælles gerninger. Han bringer ofret, de slipper. Så glider det ud af meningsfeltet, at det er forbrydelser det drejer sig om, og tilbage bliver bare at han betaler for de andre. Og så kan kristelige forestillinger og vendinger melde sig, så han med deres hjælp kan klovne og vrænge en offergang ind i sit forræderi.

Men har et menneske opgivet sig selv, kan det ikke blive genindsat i sin tilværelse med et symbol, der beror på en abstraktion, kommer i stand ved en association og er uden sansning. Symboler er der i vore forestillinger, hobevis, men ikke symbolmagt. Den er i det der faktisk er til og faktisk går for sig. Af den grund er der ofte en tæt forbindelse mellem sansning og symbol. Umiddelbart, overrumpende måske, sætter symbolmagten sig igennem.

Der er meget andet i forfatterskabet end jeg har nået at tage frem. Der er tolvtemanden, Jesus skikkelsen set med Judas' øjne, et forsøg på et judasevangelium som Bent Noack kalder det i sin stillingtagen til det. Der er essay-samlingen »Det midlertidige fællesskab«. Der er drengeverdenen i det første afsnit af romanen »Tredie halvleg«. Der er orgierne, vidt forskellige i stemning og påfund, fra helorgiet af overskud i debutromanen til halvorgiet af underskud i den sidste roman. Der er kontant besked om epoken. Vil senere generationer vide hvordan det gik til i årene under og efter besættelsen kan de roligt gå til Tage

Skou-Hansen. Tvunget til at gå under jorden er ægteparret indkvarteret i den overmøblerede dagligstue i den rummelige forstadsvilla. Langsomt og omstændeligt fortæller værten begivenhed efter begivenhed fra sit begivenhedsløse liv. Fra den utætte hane, intet kan tætnes, drypper ordene dagen igennem, fra morgen til aften, undslippe kan de ikke, illegalt sidder de fast i høflighedens frygtelige skruestik.

I forfatterskabet er der menneskekundskab, samfundsrådvildhed og et aldrig hvilende spørgsmål om livsgrundlaget. Den verden, hvori det alt sammen hører hjemme, er åben takket være sansning og symbol. Åben og truet.

K. E. Løgstrup.

I næste nummer af Dansk Udsyn bringer vi professor K. E. Løgstrups analyse af Tage Skou-Hansens sidste roman: Den hårde frugt.

Red.

Det rituelle masseselv mord i Folkets Tempel

Mere end 900 amerikanske sektmedlemmer døde, da junglekollektivet Folkets Tempel den 18. november 1978 udslettede sig selv gennem, hvad der må betragtes som et overvejende masseselv mord. Den umiddelbart frygtindgydende hændelse fandt sted i sektens landbrugskollektiv Jonestown i Guyanas jungle, efter ordre fra sektens religiøse overhoved og enevældige hersker, præsten Jim Jones. Umiddelbart inden massakren var det amerikanske kongresmedlem, Leo Ryan, 3 amerikanske pressefolk og et kvindeligt afhoppermedlem fra kolonien blevet skudt på en lille lokal flyveplads cirka 10 kilometer fra Jonestown, da de, efter endt besøg i kolonien, var i færd med at gå ombord i de flyvemaskiner, der skulle føre dem tilbage til USA. Mordene blev begået af sektmedlemmer, der ville kvittere for den uro og angst, som Ryan's delegation ved sit besøg havde fremkaldt i det meget isolerede religiøst-socialistiske junglesamfund. Ryan, der ledsagedes af en række pressefolk og Jonestown's 2 egne sagførere, Charles E. Garry og den kendte Mark Lane, havde ønsket at undersøge forholdene i kolonien. Grunden hertil var den, at adskillige slægtninge og venner til Jonestown-beboere bekymret havde henvendt sig til ham og berettet om en umenneskelig repression i kollektivet. Også tidligere sektmedlemmer havde ladet sine informationer ud om, at der forekom utallige tilfælde af grove fysiske og psykiske afstraffelser for de mindste forseelser – afstraffelser, der grænsede til tortur.

Jonestown – landet, hvor mælk og honning ikke flød

Arbejdet på at opbygge dette alternative religiøst-socialistiske landbrugskollektiv blev påbegyndt i 1974, og de ame-

rikanske sektmedlemmers exodus dertil fandt sted i juni 1977. Området var et 12.000 hektar stort jungleområde. Der blev her oprettet småhuse til beboerne, fællesrum, en skole og en efter guyanesiske forhold veludstyret lægeklinik. Her forsøgte beboerne at drive landbrug, samtidig med at de også påbegyndte en industri. Alt i alt et landbrugseksperiment, hvis fysiske strukturer meget lignede et kibbutz-samfund. Læren i Folkets Tempel byggede officielt på menneskelig frihed, social retfærdighed og racemæssig lighed. Og Jonestown kunne have været det harmoniske, idylliske og kærlighedselskende landbrugssamfund, som sektens medlemmer selv gav det ud for at være over for de fremmede, der en sjælden gang fik lov til at besøge området.

Fra efteråret 1977 begyndte kolonien — der indtil Jones' ankomst i juni samme år havde haft cirka 50 fastboende medlemmer — imidlertid at antage karakter af et tropisk goulag, viet til en kult, hvis leder tydeligvis led af storhedsvanvid. De menneskelige forhold forværredes. Således ernæringstilstanden. Kød indgik ikke længere i den daglige madration, kun ris og sovs. Proteinrig føde tilkom kun Jones, hans familie og få udvalgte medlemmer. Arbejdsdagen var på 11-12 timer, og arbejdet blev konstant overvåget af lejrens armerede sikkerhedsstyrker. Ikke blot var beboernes arbejdsdag lang og ulidelig i den brændende sol, men natten var heller ikke altid deres egen. De blev således ofte kaldt til endeløse indoktrineringsmøder af politisk-religiøs observans.

Adskillige tidligere sektmedlemmer har kaldt stedet for en sand koncentrationslejr. Medlemmerne risikerede prygl for den mindste forseelse. Det kunne være at drikke et glas vin eller at holde et ekstra hvil i marken, hvad der straks blev indberettet af den allestedsnærværende sikkerhedstjeneste. Eller som det også hændte for de voksne, at blive spærret inde i et træskur på $1 \times 1 \times 2$ meter, som det berettes af Marshall Kilduff og Ron Javers i deres nyligt udkomne bog om masseselv mordet »The Suicide Cult«.

Disciplinen udstrakte sig også til sektmedlemmernes seksuelle forhold. Hvis en mand og kvinde ønskede at leve

sammen, skulle det godkendes af et bedømmelsesudvalg. Hvis accept blev givet, var der en prøvetid på 3 måneder, inden seksuelle relationer blev tilladt.

Promiskuitet på det seksuelle område var under ingen omstændigheder tilladt – for andre end Jones, som bedrev en aktiv såvel hetero- som homoseksuel adfærd. Et fænomen han i øvrigt i vidt omfang pralede med. Brød beboerne den af ham fastsatte moralcodex, stod de til offentlig ydmygelse af værst tænkelig art.

Heller ikke børnene blev skånet. Der synes næsten ikke at have været grænser for de bestialske metoder, der har været bragt i anvendelse for at opdrage dem. Straffen for uskyldige barnlige spilopper kunne være at blive efterladt i junglen natten over – i bundet tilstand. Eller den yndede straf, der gik under navnet »Store Fod«. Her blev barnets fødder bundet, hvorefter det af et sektmedlem blev hævet og sænket ned i vandet i et dybt vandhul i junglen. Skrækslagen måtte de bagefter bede om tilgivelse hos den ærværdige Jim Jones. Endelig skal nævnes, at også elektrisk chok figurerede som straffemetode, hvis et barn for eksempel havde glemt at sige »far« til Jones eller havde glemt at smile til ham.

Jones synes at være blevet mere og mere forfulgt af paranoia, og i lejren svirrede rygterne, at han skulle være syg og stærkt afhængig af narkotika. Han praktiserede i stadig mere intensiv grad en skik, der viser, at han forberedte sig selv og sine tilhængere til martyriet – en skik, han i mildere form allerede havde dyrket i Californien. Det var generalprøven på masseselv mordet, kaldet »De hvide Nætter« af beboerne. De foregik på den måde, at sektmedlemmerne blev samlet over lejrens højtaleranlæg – dem, der eventuelt skulle have overhørt ordren blev hentet af sikkerhedsstyrkerne. Jones plejede herefter at forklare, at situationen var håbløs for Folkets Tempel, og at den eneste udvej for alle var masseselv mordet i socialismens navn. De skulle så alle nedsvælge en drik, som Jones forinden havde forklaret ville være dødbringende efter 45 minutter. Ingen døde, men »De hvide Nætter« var nødvendige, hævdede Jones, for at prøve

medlemmernes loyalitet. Først den 18. november 1978 skulle den påståede gift vise sig at leve op til sit navn.

Den terrorisme, der fandt sted i Jonestown, var resultatet af den sindsforvirring, som i mere og mere udtalt grad havde bemægtiget sig præsten Jim Jones. Han havde gennem de senere år stedse følt sig forfulgt og overvåget af CIA og Ku Klux Klan. Han følte sig domineret af kræfter som fascisme og racisme, samtidig med at han så denne verdens sammenbrud gennem et altopslugende atomragnarok. Det var som modtræk mod disse kræfter, at han ønskede at skabe et idealsamfund med sig selv i rollen som Jesu og Lenins åndelige arving. Jones havde i de første mange år af sin præstegering forkyndt en underlig blanding af religiøs og socialistisk lære — en slags apostolsk socialisme. Den religiøse lære blev dog efterhånden helt tømt for sit religiøse indhold, idet den fik mere karakter af en religion, hvor den enkelte discipel kunne berøre gudshånden direkte end af en religion med teologi og sakramenter som mellemled. Charles A. Krause, der har skrevet den anden af de 2 hidtil udkomne bøger om massakren, beretter da også i sin »Guyana Massacre«, at Jones' kone i september 1977 udtalte til New York Times, at hendes mand var marxist, og at han brugte religionen i et forsøg på netop at redde folk fra religionens overtro.

Den danske psykolog Peter Elsass, der var den sidste udenlandske gæst i Jonestown inden den ulykkelige hændelse, skrev den 26. november 1978 en artikel i Politiken, hvori han betoner sektens tilsyneladende manglende forhold til religionen. Han så under sit ophold i kolonien således ingen kirke og intet tempel, og beboerne, som han interviewede, fortalte, at navnet Folkets Tempel blot var et dæknavn for en kollektiv socialistisk bevægelse.

Vejen til magten

Jones grundlagde Folkets Tempel i Indianapolis i 1956. Uden at være ordineret protestantisk præst havde han nogle år forinden været tilknyttet en metodistkirke, men den havde han igen forladt fordi, som han sagde, »der er ingen

kærlighed i (metodist) kirken«. Den lære, han prædikede i Folkets Tempel, byggede næsten fra begyndelsen i højere grad på borgerrettigheder og raceintegration end på bibelens ord. Men den meget samfundsbevidste præst viste også tidligt tegn på sin hang til magt. Således fortæller en tidligere tilhænger af Jones' kirke, Thomas Dickson, at han forlod kirken, fordi Jones undertiden kunne finde på at kyle bibelen — den sorte bog, som han kaldte den — hen ad gulvet, idet han råbte, at for mange mennesker så på den i stedet for at se på ham.

Det var først fra omkring 1965, at Jones blev besat af tanken om et snarligt verdensomspændende atomragnarok. Efter at Esquire Magazine — halvt spøgefuldt — havde offentliggjort en artikel om de mest »atomsikre« egne i verden, flyttede han sin kirke til en af disse egne, Ukiah, nord for San Francisco. Hvor han indtil da havde anset sig selv for en »oplyst profet«, betragtede han sig fra nu af som Kristi reinkarnation. Kirkens medlemmer var for 80 %'s vedkommende sorte amerikanere, tiltrukket af hans gudstjeste, hvor han prædikede læren om det klasseløse samfund og den totale raceintegration. Jones blev i det hele taget anset for at være en uegennyttig prædikant, overbevist raceintegrationist og demokrat. Endvidere bevirkede hans form, hans karismatiske og fascinerende personlighed, forbundet med en udpræget veltalenhed, at mange følte sig tiltrukket af ham.

Kirken ekspanderede. I 1971 åbnede han 2 nye tempelafdelinger, en i Los Angeles og en i San Francisco. I takt hermed og efterhånden som Folkets Tempel fik ry for sit store velgørenhedsarbejde, fik Jones en stedse større politisk indflydelse. Prominente lokale politikere flokkedes omkring den succesfyldte og populære leder, og de benyttede ham blandt andet flittigt som stemmesamler. Hvad der også virkede som en magnet på disse politikere var, at han havde en formidabel evne til at rejse tusinder af dollars til politiske kampagner. Det er ikke få valg, Jones er blevet beskylt for at have vundet for lokale politikere. Selv opnåede

han i 1977 at blive formand for boligkommissionen i San Francisco, udnævnt af vennen, byens borgmester, Georg Moscone.

At kirken kunne drive et udpræget velgørehedsarbejde skyldes, at den var økonomisk velkonsolideret. Således hævder en tidligert højtstående funktionær i sekten, at den havde millioner af dollars indsat i banker i Europa, Guyana og Californien. Kirken var nemlig en god forretning. Nye medlemmer skulle aflevere 25 % af deres indkomst. Efter længere tids medlemskab krævede den 40 %, for til sidst helt at opsluge den enkeltes indkomst. Medlemmerne fik lov at beholde lige netop så meget, som der skulle til for at opretholde livet i de værelser, de beboede i tempelejdommene.

Dette var imidlertid ikke den eneste måde, kirken blev velhavende på. Såvel gudstjenester som tiggeri på gadehjørner gav store beløb. Penge tilflød også kirken gennem en række ejendomstransaktioner. Det var således ikke enestående, at dens medlemmer overdrog den alt, hvad de ejede af fast ejendom.

Imidlertid kom der efterhånden revner i den glinsende overflade. I 1977, hvor sekten skønnes at have haft en 8-9000 medlemmer, synes den at have fået dødsstødet, da tidsskriftet New West bragte en særdeles kritisk og detaljeret artikel om den terror, fysiske afstraffelse og det fællesskabstyranni, der omgærdede kultmedlemmerne i deres dagligdag. Om det slaveri, de befandt sig i, og den trussel om død, der hang over hovedet på dem, hvis de forsøgte at undslippe slaveriet. Tidsskriftet, der i øvrigt ikke var det første, der havde offentliggjort kritiske artikler om Folkets Tempel, havde sine informationer fra tidligere medlemmer, der indtil da ikke havde turdet formidle deres viden.

Det var fremkomsten af denne artikel, der nu endeligt overbeviste Jones om, at der var stærke samfundskræfter, der ville ham til livs. Han besluttede at forlade Californien og flyttede kirkens hovedkvarter med 1200 medlemmer til Jonestown i Guyana. Han realiserede herved sine egentlige

ønsker for fremtiden. Ofte havde han sagt til sine tilhængere, at kun ved at flygte fra det amerikanske samfund, kunne de redde sig ud af et kaotisk liv. Og kun ved at flygte kunne Folkets Tempel befri sig fra en kapitalistisk sammensværgelse, rettet mod det, fordi det med sine 20.000 medlemmer, som Jones hævdede, udgjorde den største socialistiske trussel mod det amerikanske samfund.

Flugten fra det moderne Amerika

De frygtelige hændelser i Folkets Tempel vedkommer os alle, fordi de ikke kun er resultatet af en gal mands hypnotiske indflydelse på en skare mennesker. Og fordi det heller ikke er tilstrækkeligt at erklære alle sekttilhængere for marginale og skizofrene personer. Dr. John Clark, professor i psykiatri ved Harvard Medical School har undersøgt kulttilhængere. Han er kommet til det resultat, at 58 % af dem enten er kronisk skizofrene eller befinder sig i denne mentale tilstands grænseområde. Psykologen Margaret Singer fra University of California har også undersøgt et stort antal kultmedlemmer, men har kun fundet frem til, at cirka en trediedel af dem led af alvorligere psykiske lidelser. Uanset om det ene eller det andet tal er korrekt, så bliver der stadig tilbage et stort antal såkaldt almindelige mennesker, hvis adfærd må forklares. Spørgsmålet er, om vi alle er potentielle kultdisciple, der, hvis vi levede under bestemte givne sociale forhold, ville være villige til at indordne os under lignende mareridsagtige og ydmygende forhold som dem, der herskede i Folkets Tempel? Ville vi være villige til at give afkald på vor private ejendom, vort privatliv, vores sunde fornuft og åndelige frihed — ej at forglemme villigheden til at gå i døden, på samme måde som Folkets Tempel-medlemmerne var det, både medens templet havde sit hovedkvarter i Californien og senere i Guyana? Det forekommer umiddelbart at være et paradoks, at så mange almindelige mennesker har været villige til at følge Jones helt ud i selvmordet med lukkede øjne. Forklaringen herpå

må nødvendigvis være nuanceret, og følgende forsøg på svar viser derfor kun enkelte aspekter af et kompliceret billede.

En fokusering på sektens sociale konstellation forekommer mig at være en relevant indfaldsvinkel til besvarelse af spørgsmålet. Som ovenfor beskrevet var 80 % af medlemmerne sorte, heraf var mange pensionister, og især var der et stort antal unge. Desuden var der tilhængere, der tidligere havde været knyttet til antikrigsbevægelser i 60'erne og tilhængere, der ud fra en politisk eller religiøs overbevisning blot og bart tragnet efter en bedre verden. Det forhold, at det især var ghettoens sorte, der forsøgte at gøre op med deres tilværelse, leder tanken hen på en menneskelig søgen, en længsel efter et samfund, hvor der ikke hersker social ulighed, raceuro eller klassekamp. Et samfund, hvor ingen har specielle privilegier, hvor enhver føler sig betydningsfuld. Det fremgår af interviews med tidligere tempeltilhængere, at de også søgte et liv, hvor den enkelte ikke udsættes for vor tids materielle optagethed med dertilhørende livslede og individets selvtilstrækkelighed. Der er tale om et opgør med den industrielle tilværelse, hvor farten og jaget forhindrer mennesket i at tælle minutterne, et opgør med en tilværelse, hvor kun timerne tæller. Og et opgør med en verden, hvor den individuelle åndelige frihed snarere er et fængsel for det enkelte menneske. Jones har i templets avis udtrykt sin afstandtagen fra det moderne amerikanske samfund i en column, der bærer titlen »Perspektiver fra Guyana«: »Der er sådan en vidunderlig fred her. Der er intet så fuldbyrdet noget sted som dette fællesskab. . . Jeg arbejder i marken så snart, jeg kan — når som helst jeg ikke hjælper med til at koordinere forsvaret mod angrebene på os fra USA. Det slår mig som noget uendeligt sørgeligt, at størstedelen af menneskene er underkastet den ensretning og uhyre anspændthed, der eksisterer i et højteknologisk samfund. De betaler sådan en høj pris, idet de pådrager sig . . . fysiske sygdomme og mental stress«. (Krause, p. 33f).

Hvad disse mennesker søger i en kult, som den Jones ledede, synes at være et retfærdigt liv, et åndeligt menneskeligt fællesskab bygget på kærlighed — et tusindårsrige, hvor goderne er ligeligt fordelt. Et fuldkomment kommunistisk samfund, hvor den enkeltes tryghed er virkelighed, og hvor syntesen mellem individets superego og id ikke er fordrejet, som det er i det nuværende amerikanske samfund. Men nogle medlemmer søger også i sekten det sikre, det absolutte — værdier, som de ikke kan finde i en kaotisk verden. Universitetsfolkene S. P. Hersh og Ann Macleod har i en afhandling »Kulter og ungdom i dag« beskæftiget sig med dette sidste punkt. De beskriver, hvorledes mange mennesker går ind i kulter for at blive bibragt nogle meget enkle sandheder, der kan bringe orden i deres materielle og åndelige liv. Disse mennesker ønsker at få fastlagt, »hvad der er rigtigt, hvad der er forkert, hvem der skal reddes, og hvem ikke, hvordan man skal spise, gå klædt, i det hele taget leve«. (Krause, p. 118). Interessen er således centreret omkring en enklere tilværelse, hvor mennesket ikke behøver at tage stilling til livets mange problemer. De ønsker at erstatte legemets indre spændinger med en fredfyldt og harmonisk tilstand.

Der synes at være god grund til at fastslå, at denne — hvad jeg vil kalde millenaristiske — kult, som så mange andre kulter er opstået i et åndeligt og socialt krisemoment. Sådanne kulter synes at blomstre i samfund, hvor der sker store sociale ændringer. Det er da heller ikke tilfældigt, at USA formeligt er blevet oversvømmet af kulter og sekter af enhver art fra midten af 1960'erne. I parentes bemærket tidspunktet for ungdomsoprørets opdukken med dets krav om et opgør med vor tids falske bevidsthed, krav om fantasien til magten, krav om en tilbage til naturen-tilstand og et ønske om en Jesuskult. For blot at nævne nogle af de filosofier, der på mange måder udtrykker den samme fornægtelse af vor moderne tidsalder. Uden at skulle gå ind i en nærmere analyse af de mange kulter, skal jeg blot her nævne enkelte som Mansonkulten, Hare Krishna, Children

of God og Synanon. Man regner med, at der idag eksisterer 3000 religiøse og ikke-religiøse kulturer i USA.

Det ligger egentlig her fristende nært at forestille sig, at disse kulturers søgen efter en absolutistisk paradisisk tilstand kunne have antaget en revolutionskarakter. I virkeligheden forfulgte en sekt som Folkets Tempel og de cambodianske Khmer Rouge samme mål, nemlig et opgør med det kapitalistiske samfundssystem og indførelse af et socialistisk system. Men midlerne, de anvendte, var forskellige; hvor livet i Jonestown var bygget op som et indadrettet religiøst menighedsliv, benyttede Khmer Rouge udadrettede politiske handlinger, som for eksempel tømningen af Phnom Penh. Hvad disse midler havde til fælles var den groteske umenneskelighed, under hvilken de søgte deres for så vidt sympatiske mål.

Personlighedsopløsningen i det lukkede system

Jones stræbte efter frelserrollen. Og han anvendte alle midler til at gøre omverdenen opmærksom på det amerikanske samfunds fascistoide træk. Hvordan lykkedes det ham at udøve en så hypnotisk indflydelse på sine omgivelser, at de accepterede omtalte ydmygelser? Som ovenfor set, fordi han lovede de søgende det fællesskabens og kærlighedens liv, som de hungrede efter, og som det moderne amerikanske samfund ikke kunne give dem. Men hvilke forklaringer kan der gives på, at hundreder af mennesker var villige til at følge ham så langt som i døden? Forklaringen synes at være den, at i denne organisationsfanatiske kult, hvor Jones indoktrinerede medlemmerne med letforståelige og simple budskaber, gik det enkelte menneskes personlighed i total opløsning. Og fra denne mentale død, synes der ikke at være langt til at acceptere den fysiske død. Professor Yves Pelicier har i *Le Monde* den 5. december 1978 beskrevet forholdet mellem kultlederen og hans disciple i et sådant lukket system: »Denne klostermur er selve fundamentet for en vellykket formning af individet. In-

doktrinering. . . , gentagelse af slogans, sanktionernes offentlige karakter, den systematiske angivelse af alt, hvad der er uden for kirken som noget dårligt, skaber betingelserne for en pseudo-gensidighed, hvis akse er tilknytning til kirkens faderskikkelse, den almægtige. Løsrivelsen fra den ydre verden er en forudsætning for sammensmeltningen; individet har mistet enhver form for autonomi: det tænker og handler kollektivt til stor forbavelse og forargelse for dem, der er uden for systemet. . . «.

I sine teoretiske overvejelser om, hvorledes det enkelte individ kan gå i opløsning i et lukket samfund, forekommer det mig, at professor Pelicier ikke tilstrækkeligt tydeligt har betonet frygtmekanismernes dominans over det menneskelige sind. A. Alvarez, den engelske forfatter til bogen »Den vrede gud« — en bog, der ud fra en historisk og psykologisk synsvinkel analyserer fænomenet selvmord — har i en artikel i Politiken den 11. januar 1979 analyseret Jonestown-massakren. Han når frem til, på grundlag af en undersøgelse af en samling selvransagelser, som sektmedlemmerne havde overgivet Jones, at beboerne havde to ting tilfælles, nemlig depressionen og frygten. En frygt, der dog kun indirekte stammede fra det, Pelicier kalder »den systematiske angivelse af alt, hvad der er uden for kirken som noget dårligt«. Jones så nok CIA-infiltration overalt, og han undlod aldrig en chance til at fremhæve det. Men de angstfyldte fantasier, som herved vakttes hos beboerne, skyldtes — ifølge Alvarez — i virkeligheden ikke så meget denne udefrakommende fare, som det skyldtes frygten for Jones og hans organiserede bande. Sektmedlemmernes hengivenhed for og identifikation med Jones kan man således også tolke som værende et desperat forsøg på at undgå de uhyggelige sanktioner, Joneskulten betjente sig af.

*

I dette kafkaske marionetsamfund har fællesskabsfølelsen strakt sig til martyriet. Medlemmerne fulgte passivt Jones ind i den frivillige selvdød, da junglen ikke havde været i

stand til at slette alle spor fra kolonibandens mord og mordforsøg på det kapitalistiske samfunds repræsentanter. Jones og hans tilhængere kunne ikke længere undgå dette forhadte samfund og dets sanktioner. Der eksisterede ikke et nyt Guyana, hvor sekten kunne flygte hen, på samme måde som den havde gjort det i 1977, da pressen i Californien gjorde den livet for surt. Og frem for denne uundgåelige konfrontation, valgte sekten i protest den kollektive selvdestruktion. Det skal her siges, at ikke alle i Jonestown frivilligt accepterede denne beslutning. Overlevende beretter, at nogle blev tvunget i døden. Men det fortælles ligeledes, at mange gik i døden med et smil på læberne.

*

Det turde af ovenstående fremgå, at jeg finder det essentielt, at man ved vurderingen af årsagerne til masseselv mordet ikke kun fokuserer på galningen Jim Jones og hans hypnotiserende egenskaber, hvilket i vidt omfang er sket i pressen. Naturligvis er han skyldig. Men det moderne vesterlandske samfund må påtage sig en ligeså stor del af ansvaret. De gamle værdiers sammenbrud, den enkeltes mangel på tilhørssted, rodløsheden og individets udstrakt åndelige frihed — denne anarkisme, kombineret med samfundets sociale uretfærdigheder, er tidstypisk og for mig at se måske den egentlige skyldige. Der er tidligere i historien set eksempler på masseselv mord, og den egentlige grund hertil synes oftest at have været uacceptable sociale overgangssituationer. Den kendteste rival til Jonestown-massakren er i den henseende det jødiske masseselv mord på Masadafæstningen i år 73. Lejrens 960 indbyggere foretrak selvdøden fremfor at overgive sig til de invaderende romere. Et andet eksempel kan fremdrages: I forbindelse med spanierens erobring af Amerika valgte tusinder af indianere at begå selvmord fremfor at lev under »los conquistadores«. På De vestindiske Øer sprang således 4000 mænd og et ukendt antal kvinder og børn ud fra klipper eller de dræbte sig selv i forsøg på at undgå et europæisk overherredømme.

Er den lære, der kan uddrages af Jonestown-massakren, at hver enkel af os — under tilstrækkeligt pressede sociale omstændigheder — er potentielle masseselv mordsaktører? En bekræftelse herpå ville være en overdrivelse. Men chancen for, at vi i en situation af fundamental angst og utilfredshed, kan blive marionetter for autoritære og karismatiske ledere er forholdsvis stor. Og prisen for at følge messianske personligheder à la Jim Jones eller Hitler-typen kan blive høj at betale for det enkelte menneske og dets kultur.

Jonna Poulsen.

Om at grave sit pund i jorden

En rig godsejer beredte sig på at rejse udenlands. Han kaldte sine tjenere til sig og betroede dem at forvalte sin formue, mens han var borte. En gav han fem talenter, en anden to, en tredje en, alt efter hvor dygtige de var. Den første anbragte pengene i fordelagtige forretninger og tjente fem talenter mere. Det samme gjorde den anden, også han fordoblede det betroede. Efter nogen tids forløb kom godsejeren tilbage og kaldte sine tjenere til sig for at gøre regnskabet op med dem. Den første sagde: jeg fik overdraget fem talenter, jeg har tjent fem andre. Herren roste ham og sagde: du er en dygtig og pålidelig tjener, jeg vil give dig større opgaver. Ligeså gik det den anden. De blev begge indbudt til deres herres »glæde«, til at tage plads ved hans bord. Men også den tredje trådte frem og sagde: jeg vidste hvor fordringsfuld du er, at du høster hvor du ikke har sået, og forlanger gevinst hvor du ikke har sat noget ind. Derfor var jeg bange og gravede dine penge i jorden, her har du dem ubeskadt igen. Men herren sagde: du dovne og sløve tjener, du vidste at jeg høster hvor jeg ikke har sået, og samler hvor jeg ikke har adspredt, burde du så ikke være gået til vekselererne med mine penge, så jeg kunne have fået dem tilbage med rente? Tag derfor hans talent fra ham og giv den til ham der har de ti, thi enhver som har, ham skal der gives, så han får overflod, men den som ikke har, fra ham skal endog tages det han har. Og sæt den uduelige tjener ud i mørket udenfor.

Matth. 25,14-30

(forkortet).

Enhver som har, ham skal der gives så han får overflod, men den som intet har, fra ham skal endog tages det han har.

Det lyder ikke særlig rimeligt. Alligevel er der en rimelighed deri som de fleste kender ganske godt. I en novelle af Luise Rinser fortælles om onkel Gottfried, at han havde giftet sig med tante Emely, da hun var ganske ung. Hun skal dengang have været en usædvanlig smuk kvinde, indtagende, spillevende, munter. Han forgudede og forkælede hen-

de. Han stod tidligt op om morgenen, tændte ild i kakkelloven og gav hende kaffe på sengen. Han gik på indkøb i byen, hos slagter, bager, grønthandler. Han traf aftaler med rengøringskonen, syede knapper i, og gjorde i det hele taget alt. I begyndelsen fandt hun det vidunderligt, så vænnede hun sig til det, efterhånden blev det hende en selvfølge, men lidt efter lidt begyndte det at kede hende. Alligevel fortsatte det på samme måde år efter år, og til sidst levede de ved siden af hinanden som fremmede mennesker. Børn havde de ingen af. Det havde de været enige om fra begyndelsen ikke at ville have. Undertiden blev hun liggende i sengen hele dagen. Hun lå og læste og blev tyk. Onkel Gottfried begyndte at drikke og blev også tyk. De skændtes aldrig. Dertil var deres forhold efterhånden blevet for ligegyldigt.

Det er onkel Gottfrieds niece der fortæller historien. Hun holdt meget af onkel Gottfried og besøgte dem ofte længere tid ad gangen. At han næsten hver aften kom beruset hjem, undrede hende ikke. I dagens løb havde han lavet alt muligt i huset, foruden hvad han ellers foretog sig, og desuden fundet sig i tante Emelys luner, som om han på det punkt var ganske afstumpet. Hvorfor lader du dig ikke skille, kom niecen uforvarende til at sige engang hun var på besøg. — Skille, sagde han, hvorfor det? Og så forbavset ud. Niecen blev forlegen. — Jeg mente bare, det ser ud til at du ikke er rigtig lykkelig sammen med tante Emely. — Såh, gør det det, det har jeg aldrig tænkt på. — Men lidt efter sagde han alligevel »har man sagt A, må man også sige B«. — Jamen herregud, man kan da ikke i 20-30 år lide for at man engang har valgt forkert. Han klappede hende på skulderen og sagde »jo, det kan man, til den bitre ende«.

Et liv i trist kedsommelighed levede disse mennesker ved siden af hinanden, indtil onkel Gottfried i en alder af 70 døde af lungebetændelse. Ved begravelsen overraskedes niecen over alle de mange mennesker der havde indfundet sig, næsten halvdelen af den lille by, og mange græd, både mænd og kvinder. Måske ikke så meget over den gamle mands død som over en skæbne der lignede deres egen. Alle følte sig

bedraget for livet. Ved tanken om hvor meget den gamle var gået glip af, stod det dem klart at de også selv var gået glip af det egentlige, at de havde levet mange år uden nogensinde at leve.

Et lille års tid efter begravelsen døde også tante Emely uden nogen påviselig årsag. Da lægen ikke vidste hvad han skulle skrive på dødsattesten, skrev han »død af alderdom«, skønt hun kun var 59. Helt forkert har det nok ikke været. Da der ikke mere var nogen der tog sig af hende, gik tilværelsen i stå. I begyndelsen var der kommet lidt bevægelse i hende, fordi hun nu var nødt til selv at gå på indkøb, men det havde ikke været nok til at holde hende i live. Hun døde som et lys der går ud.

I historien om de betroede talenter fortælles om en tjener der var bange for hvad livet krævede af ham, og derfor gravede sin talent i jorden. Onkel Gottfried og tante Emely havde gjort det samme. De havde gravet deres forhold til hinanden i jorden. Deres tilværelse i det hele taget havde de gravet i jorden. De havde haft mulighed for et ganske andet liv end det de levede. De stod med det i hænderne, men så det ikke. Eller måske så de det, men turde hverken bruge det eller lade sig bruge af det. Og så gik det til spilde. De oplevede at den der intet har, fra ham bliver endog taget det han har.

Fortællingen viser, ligesom historien om talenterne, at livet er fordringsfuldt, og at gud er fordringsfuld. Men at gud er fordringsfuld vil sige at livet er det. At livet er fordringsfuldt, kan enhver erfare enten han tror på Gud eller ej. Det fordringsfulde er at den der vil bjerge sit liv ved at sikre sig på alle ledder og kanter, han mister det, men at den der sætter livet til ved at leve det, fordi han er værgeløs over for den virkelighed der uden ophør trænger sig på, han vinder det.

Måske skal det nævnes at talent i teksten har en anden betydning end på dansk. På dansk betyder det en særlig evne. Man kan have talent for at spille på fløjte, dyrke kartofler, dirigere generalforsamlinger. I teksten betyder det en pengesum. En talent var 10.000 denarer, og en denar var

en almindelig god dagløn. At få fem talenter betroet var efter datidens forhold en svimlende sum. De to første tjenerne ågrede med pengene og fordoblede dem, den sidste blev straffet, fordi han ikke gjorde det — ligesom de to i novellen blev straffet, fordi de glemte at leve, mens tid var.

Fortællingen om talenterne foregår i et pengeøkonomisk system hvor penge avler penge. En fordringsfuld rigmand forlangte høje renter af sin formue og satte betroede håndlangere til at tage sig af sagen. Der er ingen vurdering af systemet i fortællingen, blot en skildring af hvad der foregik. Sådan var forholdene i Palæstina dengang. Folket levede som helhed i en bundløs fattigdom. Kun ganske få var rige, og enkelte var rige ud over al rimelighed. Det er blandt disse urimeligt rige historien foregår. Hvad enkelthederne i fortællingen betyder skal man, når det drejer sig om en lignelse, ikke spekulere over. De betyder ikke noget, de er blot med for at der kan komme en historie ud af det. Pointen ligger ikke i enkelthederne, men i historiens helhed, dens sigte, dens fart og flugt.

Pointen er som nævnt at livet er fordringsfuldt. Tilværelsen er fyldt med muligheder der uden ophør indfinder sig og stiller krav om ikke at blive overset, skubbet til side, negligeret, af foragt eller ligegyldighed. Ligegyldigheden er stor i den moderne verden. I en svensk bog om psykologi (Rita Liljeström) fortælles om et grædende barn på en trappeopgang med 16 lukkede døre. Barnet skriger i vilden sky af en eller anden grund og er dybt fortvivlet. De lukkede døre gør det yderligere forskrækket, og skrålet bliver voldsommere. Så bliver den sjette dør på anden sal åbnet og en skifteholdsarbejder råber i vrede »kan du så holde mund, unge, når andre skal sove«. Det er rimeligt nok at en natarbejder skal have ro til at sove, når han trænger til det, men for barnet er situationen ikke så rimelig.

Inde bag de lukkede døre var man i sikkerhed. Måske. Måske ønskede man at sikre sig, måske manglede man bare lidt evne til opmærksomhed, det ene er ikke altid uden forbindelse med det andet. Hvad historien om talenterne slår fast, er i hvert fald, at der findes en sikkerhed som også er

fortabelse, fortabelse af et liv der kunne have været levet. Den forsigtige i lignelsen gravede det betroede i jorden for ikke at miste det, og netop derved mistede han det. Med sin forsigtighed opnåede han intet. Livet kan ikke spares op. Livet kan kun leves ved at det bruges. Lyset kan kun lyse, fordi det uden ophør fortærer sig selv (Henrik Pontopidan).

En sikkerhed der i virkeligheden er fortabelse, det er hvad teksten, blandt andet, handler om.

Men går det an at leve uden sikkerhed? Det er klart at det gør det ikke, hvis man på forhånd vil være sikker på at det går an. En sådan sikkerhed findes ikke. Ikke når det drejer sig om at forholde sig personligt til noget. Men der findes en tro der giver et menneske mod til at have med virkeligheden at gøre, selv om man ikke véd hvad der kommer ud af det. I troen opdager jeg at virkeligheden har mig behov og stiller krav til mig, et krav der kan have mange skikkelser. Det kan trænge sig på i form af en skrigende unge på en trappeopgang, i form af en situation der er gået i hårdknode, i form af et menneske der har oplevet en overvældende lykke og trænger til nogen at dele den med, i form af en uretfærdighed der skal protesteres imod osv. Men jeg har ingen sikkerhed for at der kommer noget ud af min anstrengelse.

At handle i tro er at handle i værgeløshed — sådan som Andersen Nexø har givet et billede på det i sin skildring af Ditte Menneskebarn, en kvindeskikkelse der i ét og alt var værgeløs over virkeligheden, ikke af fromhed, men fordi såden var hun. Hun blev brugt af andre, og misbrugt, de varmede sig ved hendes hjertelighed, men for hende selv blev det kun til ulykke, hendes liv mislykkedes, borgeligt set. Hvordan Ditte Menneskebarn forholdt sig til den kristne tro, fortælles ikke. Alligevel er hun et billede på den værgeløshed der er ejendommelig for troen, en værgeløshed der ikke har anden mulighed end at lade sig bruge, enten det fører til gevinst eller ikke.

Det er en misforståelse at lægge eftertryk på gevinsten i historien om talenterne. Pointen er ikke at de fem talenter

blev til ti, og de to til fire, men at der her var mennesker der indlod sig på at have med tilværelsen at gøre, uden sikkerhed for at det gik an. Det ville måske være blevet tydeligere — som en fortolker har gjort opmærksom på det — hvis en af tjenerne på regnskabsdagen havde sagt til sin herre: jeg anbragte dine penge i gode forretninger, troede jeg da, men jeg havde uheld med mig og mistede alt. — Hvad ville godsejeren så have sagt? Han ville have sagt: du gode og tro tjener, du har ikke sparet dig selv, gå ind til din herres glæde.

En sådan tjener var Jesus af Nazareth. Han satte sig selv på spil, og der kom ingenting ud af det, borgelig set. Der kom det ud af det at han endte på et kors og følte sig forladt af gud og mennesker. Han havde forkyndt guds rige og sagt at det var nær, ja at det allerede var her, ikke synligt for alle, men i løbet af kort tid ville det bryde frem i hele sin synlighed. Han havde ventet, som også jøderne ventede det, at der meget snart ville ske tegn i sol og måne, at voldsomme katastrofer ville finde sted i himlen og på jorden, og at de fleste af dem der dengang levede ville komme til at opleve det. Det skete ikke. Både han og jøderne blev skuffet, men hver på sin måde.

Der var en afgørende forskel på hvad jøderne ventede og hvad Jesus ventede. Hvad Jesus ventede var ikke et politisk messiasrige der skulle gøre Jerusalem til verdens hovedstad, og Israel til den almægtiges statholder på Jorden. Det var netop hvad han ikke ventede. Han var af samme grund blevet dømt til døden af de ansvarshavende myndigheder. Det havde han uden tvivl også regnet med. Hvad skulle de ellers have gjort? Han havde jo stemplet hele deres gudsdyrkelse som blasfemi. Men hvad han ikke havde ventet var, at han også blev ladet i stikken af gud. Sådan så det i hvert fald ud for ham, da han hang på korset.

Noget tyder på at han var draget til Jerusalem for at fremkalde en afgørelse. Et sammenstød ville finde sted, og under dette sammenstød ville sandheden sejre. Det ville gå op for alle at »med ham gjorde tiden holdt og drejede ind i en ny verden«. I hans liv havde gudsriget længe været en

virkelighed. Det havde været styrken i det han sagde og gjorde, det havde været en foregribelse af det der skulle komme. Men nu var foreløbigheden forbi. Nu ville riget bryde frem i kraft. Det ville blive synligt for alle, at dets mægtighed ikke grundede sig på retfærdighed, men på barmhjertighed. Han havde sat sit liv ind på at få dette til at ske. Alligevel skete det ikke. I stedet sømmede de ham til et kors, og i fortvivelse råbte han »min gud, min gud, hvorfor har du forladt mig«.

Så skulle man jo havde troet at dermed var den sag afgjort. Det var den ikke. Hvad Jesus havde sagt om guds riges virkelighed blev ved med at gælde. Det har ikke været muligt at få hverken ham eller hans budskab til at forsvinde ud af den menneskelige tilværelse. Det sidste var ikke at gud lod ham i stikken, men at han gav ham ret. Han lod ordet stå op af døde, han lod det rige stå ved magt han havde forkyndt. I hans liv og død gjorde en ny tilværelse sig gældende. Borgerlig set blev hans liv et nederlag, og dog kom der noget andet ud af det end »borgerlig Fortvivelse« (Grundtvig). Døden mistede sin magt over ham. Alt det han havde sagt og levet blev et ord der, som salmen udtrykker, også i dag har magt til »at gå et menneske til hjerte«, et ord der på én gang er en ubetinget fordring: grav ikke dit pund i jorden. Og en ubetinget forjættelse: gå ind til din herres glæde. Disse to er ét. Kravet og forjættelsen er det samme. I kravet om ikke at grave sin tilværelse i jorden rummes også forjættelsen. I dettt krav er guds rige på færde den dag i dag.

Knud Hansen.

Tre tidsbilleder

1. *Portrætmaleren Hans Hansen*

Mellem Næstved og Sorø ligger kirkerne i Skelby og Gunderslev ikke mange hundrede meter fra hinanden, men på hver sin side Susåen. Det siges, at præsten i ældre tid ofte tog fra den ene kirke til den anden ved at sætte over åen i en robåd.

Til Skelby kom i 1760'rne embedsmanden Christian Hansen. Han havde været ansat både i krigskancelliet og i kommercekollegiet, og en tid havde han gjort tjeneste på de vestindiske øer. Nu var han i den alder — omkring 40 år — hvor han fandt det praktisk at trække sig tilbage for at leve et roligt liv ude på landet. Han skulle også nu have fundet sig en kone. Han slog sig ned i Skelby, og her fandt han en kone. Når han valgte Skelby hang det sammen med, at hans broder var præst for de to sogne. Christian Hansen var kommet her tit og fandt egnen meget smuk. Et år efter ankomsten til sognet giftede Christian Hansen sig med sin broders husholderske og fæstede en gård under godset Gunderslevholm.

De fik en søn, Hans Hansen. Han vakte allerede som dreng en vis opmærksomhed i sognene, for man så ham næsten til stadighed sidde og tegne. Folk kiggede interesseret på hans tegnerier, og det gjorde også ejeren af godset Gunderslevholm, kammerherre Plessen. Han var meget kunstinteressert; en tid havde han været gesandt i Rom og havde der opbygget sig en stor kunstsamling. Han blev interesseret i drengens tegneforsøg og tilbød at holde ham på Kunstakademiet i København i nogle år, og han stillede også en senere stor rejse til udlandet i udsigt. 17 år gammel blev Hans Hansen i København elev af den berømte Jens Juel. Den flittige og alvorlige unge mand vandt i 1789 den

lille og i 1791 den store sølvmedalje, og hans velgører, kammerherren, tilbød ham en årlig rejseunderstøttelse på 100 dukater i 4 år, så han i udlandet »kunne perfektionere sig som portrætmaler«. Men inden denne lange rejse skulle Hans Hansen i nogle år rejse rundt i de danske provinser og arbejde med portrætkunst helt på egen hånd. I fire år rejste Hans Hansen rundt, især var det herregårde han besøgte. I disse 4 år førte han en omstændelig dagbog, hvoraf dele er blevet udgivet i den berømte serie, som kaldes Clausens og Rist udgivelser af memoirer og breve.

Han opholdt sig det meste af tiden på Fyn og i Jylland. Tit var han på en herregård i adskillige uger, for alle familiens medlemmer skulle males og næsten altid i flere udgaver, så man havde portrætter at forære familiens medlemmer. Fotografiet var jo endnu ikke opfundet, og derfor havde man overalt brug for adskillige portrætmedaljoner.

Dagbogen giver i al sin tørhed et godt billede af hans omflakkende liv. Enkelte steder blev han behandlet med nedladdenhed. Han var jo »kunstner«, og kunstnere var en art flagrende fugle, som man ikke kunne invitere med til bords, når man havde fornemme gæster. Men de fleste steder fik han dog et nært forhold til familien og deltog i al selskabeligheden — og den var der ikke lidt af. Et mærkeligt sprog blev tit ført, mens man sad ved l'hombrebordet. »Fransk, tysk og dansk blev således hakket sammen, at jeg tror næppe Fanden har meleert det bedre, da han gjorde engelsk«.

I Odense var Hans Hansen en flittig teatergænger; forestillingerne var gerne på tysk. Ikke så mange år senere var H. C. Andersen som halv voksen dreng første gang i teatret naturligvis også i Odense. Der blev opført et skuespil af Holberg, men det blev spillet på tysk.

Hans Hansen var også en flittig kirkegænger. Han var glad for præster, der forkyndte »en god morale«, men kom han ud for en præst, der talte meget om troen, følte han kirkegangen som en stor skuffelse og gik tit til en ny gudstjeneste om eftermiddagen.

Tiåret før 1800 var den franske revolutions tid. I Dan-

mark var der især mellem yngre et ret udbredt sværmeri for den franske revolution. Danmark stod midt i de store landboreformer; Danmark var et fremskridtsland, og man glædede sig over, at det stivnede franske samfund var sat i skred. Adskillige studenter kom på den tid hjem til præstegården — flertallet af de studerende var præstesønner — og forskrækkede forældrene ved at røbe deres sympatier for den franske revolution. Således vakte det bestyrtelse i Ingemanns hjem, da hans ældre broder kom hjem på ferie og åbent erklærede, at han var »Jacobiner«.

Portrætmaleren blev ikke nogen oprører, men han sværmede i al stilhed og forsigtighed for det, som skete i Frankrig. Man kunne dengang gerne aflæse menneskers politiske holdning på deres hårs længde. De langhårede, med pudret paryk, hørte den gode gamle tid til. De oprørske, de moderne lod deres hår klippe kort. Hans Hansen var så oprørsk, at han lod sig kortklippe, men han turde ikke vise sig i herregårdens saloner med det korte hår, så han havde en pudret paryk, han kunne iføre sig ved aftenselskaberne.

Rart var det ikke altid at skulle vise de færdige billeder frem. Ikke alle var lige tilfredse med deres udseende på medaljonen, og så måtte Hans Hansen rette, komme lidt mere rødt på kinderne. De priser, han kunne få, var ikke høje. I Jylland søgte han forgæves at holde en pris på 20 rigsdaler, men så højt kom han sjældent op. På Fyn gik det lidt bedre.

Midt på sommeren 1797 drog Hans Hansen så endelig afsted på den lange udenlandsrejse. Den gik over Hamborg, Berlin, Dresden til Wien, og den kom til at vare i 8 år. Meget af turen klarede han til fods, dels fordi han gerne ville se sig godt om, dels fordi det ikke blev til noget videre med den økonomiske hjælp, kammerherre Plessen havde stillet ham i udsigt. Plessen måtte nemlig på grund af stor gæld sælge sine sydsjællandske godser. Hans Hansen fik nogen understøttelse fra Kunstakademiet og fra fonden ad usus publicos, statens kunstfond. Og så tjente han penge undervejs ved på de store musæer at kopiere berømte malerier og sælge disse kopier til velhavende turister.

I lang tid boede han hos den danske konsul Nissen i Wien, og her forelskede han sig i en ung dansk pige, som var huslig medhjælp for konsulen. De blev gift i Wien og rejste en tid senere til Italien. I halvandet år boede de i Rom, og her fik de en søn. Drengen blev først døbt, da ægteparret var vendt tilbage til Wien og igen havde taget ophold i konsulens hus. Hans frue hed Constance; Hans Hansen beundrede hende meget, og var det blevet en pige, de skulle have døbt her, var hun givet komme til at hedde Constance. Hans Hansen fandt snart ud af, at drengen skulle bære fruens navn på en eller anden måde, og det blev så til Constantin. At denne dreng var født i Rom og døbt i Wien blev der naturligvis gennem årene sagt mange vittigheder om.

I 1805 kom ægteparret til Danmark og fik trange kår. Ganske vist fik han bolig på Charlottenborg, men han konkurrerede forgæves til et professorat og opnåede kun at blive lærer i perspektiv og matematik, og den stilling måtte han give fra sig efter nogle års forløb. Han måtte klare dagen og vejen ved lidt arbejde som kopist for musæerne. Han og hans kone blev ikke ret gamle. Hjemmet blev ramt af en hård tyfusepidemi, og portrætmaleren og hans kone døde med få dages mellemrum.

Den »store« Constantin Hansen

Hans Hansen havde dog nået at være med til at drøfte sønnens fremtid. Meget tidligt var det drengens kæreste syssel at tegne og male, og det var helt sikkert for ham, at han ville være maler. Faderen frarådede det indstændigt og anbefalede drengen at blive arkitekt. Der var netop på den tid brug for gode arkitekter, og det var et arbejde, der gav penge — men ikke maleriet. Drengen holdt fast ved sit. Han kom på akademiet, han fik som sin far medaljer for flere arbejder og dermed legater til den lange udenlandsrejse. Naturligvis skulle den gå til Rom. Han gik derved. Det tog fem måneder, men den tids unge studerende var vant til de meget lange fodture. Undervejs besøgte Constantin Hansen mange musæer, og i timevis kopierede han de store

maleres billeder — ikke for at sælge kopier, men for at skaffe sig teknisk viden.

Constantin Hansen blev i Rom i ni år (1835-44). Der var en stor dansk kunstnerkoloni i byen. En dansk kunstner kunne leve der årevis uden at behøve at lære mere end det mest nødtørftige italiensk. Man mødtes i den danske klub, eller man mødtes hos en af kunstnervennerne. Constantin Hansen har malet et berømt billede: Et selskab af danske kunstnere i Rom. Han er selv med på billedet og af kendte navne er iøvrigt Bindsbøll, Rørbye, Marstrand, og på et bord sidder Jørgen Sonne, som siden lavede den store frise af Thorvaldsens hjemkomst til København.

Billedet af kunstnerne i Rom er fra Constantin Hansens egen bolig i Rom. Dobbeldøren ud til altanen er slået op, og tre kunstnere står på en lille balkon med den lyse himmel som baggrund. De fire andre har grupperet sig inde i stuen. Hovedpersonen er Bindsbøll, der senere skulle bygge Thorvaldsens museum. Han har fez på hovedet, fordi han lige har været i Grækenland, og han underholder de andre med sine rejseoplevelser. Bag ham sidder Rørbye og stirrer ned i sin kaffekop; han keder sig, fordi han har hørt det hele før. Han var nemlig med på rejsen.

Constantin Hansen fik malet en række dejlige billeder under det lange ophold i Italien. De fleste af dem er nu på Statens museum for kunst — Vestatemplet og dets omgivelser, parti fra villa Albanis have, Titusbuen i Rom, en hyrdedreng fra Pompeji. Andre billeder findes på Glyptoteket (Forum Romanum med Capitol i baggrunden) eller på den Hirschsprungske samling (Scene på molen i Neapel).

Da Constantin Hansen omsider kom tilbage til Danmark, besøgte han tit Nysø slot ved Præstø, hvor Christine Stampe, baronesse og forfatterinde, åbnede sit hjem for tidens kunstnere. Hun havde verdensdannelse, men hendes fortrolighed med det danske sprog var ikke sikker. Hendes far havde været reformert præst i Fredericia og sproget i hjemmet var fransk. Allerede 15 år gammel kom hun til Italien, hvor hun boede hos et par brødre, der var købmænd i Napoli og Livorno. Hos en af brødrene traf hun den unge baron

Henrik Stampe, som hun giftede sig med. Han blev ung ramt af sygdom og uvirksom, så det var hende, der kom til at administrere hans baroni. Hun gjorde hjemmet på Nysø – og om vinteren i København – til samlingssted for tidens kulturpersonligheder. På Nysø kom Grundtvig, der tidligt var blevet familiens sjælesørger, Oehlenschläger, Hauch, Ingemann, H. C. Andersen, H. N. Clausen, Marstrand – og Thorvaldsen som fik sit værksted her. Baronesse Stampe æltede ler for Thorvaldsen, og hun læste højt for ham, mens han arbejdede.

På Nysø slot traf Constantin Hansen sin tilkommende kone, Barbara Købke, en slægting til maleren.

Når Constantin Hansen vendte hjem i 1843, var det fordi han havde fået meddelt, at hans og Hilkers forslag til en udsmykning af Københavns universitets forhal var blevet antaget. På hjemvejen fra Italien havde de begge gjort ophold i München for at sætte sig ind i al fresco-teknikken, som siden de kirkelige kalkmaleriers tid var gået i glemme herhjemme. Det var græske myter Constantin Hansen malede al fresco i universitetets vestibule – den lænkede Prometheus lytter til Apollons profetiske sang, Prometheus skaber mennesket af ler og Athene besjæler det.

Mens Constantin Hansen arbejdede med udsmykningen af universitetet var Danmark ved at glide ind i nationalliberalismens epoke, og den havde stor glæde ved den nordiske fortid og ved den nordiske mytologi. Orla Lehmann – en af den ny tids førende mænd – bestilte hos Constantin Hansen et stort billede, der skulle have motiv fra den nordiske mytologi. Han malede så »Ægirs Gæstebud«. Opgaven fristede i højeste grad. Constantin Hansen var forlængst optaget af skandinavismen, grundtvigianismen og kærligheden til den nordiske fortid. Mens han malede på den friske kalk i universitetets forhal, følte han det som lidt at et forræderi, at han gik her og malede græske motiver. For det første skulle han ikke gå og male. Treårskrigen brød ud, og Constantin Hansen spekulerede meget på, om hans rette plads ikke var ved fronten. Skulle han ikke melde sig som frivillig? Han købte sig en riffel og øvede sig sammen med Roed,

Joakim Skovgaard og digteren Paludan Müller i at skyde til skive, men hensynet til kone og børn — og løftet til universitetet — fik ham til at blive hjemme og arbejde. Men det var nu nordiske guder, han skulle male, og ikke de græske. Det var en opgave han gerne ville i lag med. Han forsøgte sig først med nogle gudetegninger til Fabricius' danmarkshistorie for folket. Så gik han i gang med det store lærred, hvor han skulle have alle de gamle nordiske guder, bortset fra Balder og Høder, med. Det skæbnsvangre gæstebud hos Ægir. Loke, der en tid har været jaget væk fra gæstebudet, er igen trængt ind i hallen og har spottet alle aserne. Brage har han kaldt en gammel bænkevarmer og til sidst har han vendt sig mod Sif, Thors kone, som han beskylder for at have bolet med sig.

Da mærktes på den torden
at nær var Asator.

Constantin Hansen har som motiv valgt netop dette øjeblik, da Thor dukker op og Loke må flygte for hans hammer.

Billedet lykkedes ikke. Kritikkerne fandt, at det var et lidt slapt gilde, skønt det endte med slagsmål, »lidt mjød og et par æbler, et sløjt måltid«.

Hjemmet i København var midtpunktet i Constantin Hansens liv. Her levede han lykkeligt med kone og efterhånden 9 børn. Tidligt blev Constantin Hansen grebet af Grundtvigs tanker. Om søndagen gik hele familien til gudstjeneste i Vartov. Constantin Hansen malede også et portræt af Grundtvig; det er det kendte billede fra 1862, hvor Grundtvig hvidskægget sidder i sin lænestol med et stort krus ved siden af sig på bordet.

Kort efter fik Constantin Hansen af grosserer Hage bestilling på et billede af Den grundlovgivende Rigsforsamling. Det blev det store billede, som enhver dansk kender, for det er i alle historiebøger. Originalen er på Frederiksborgmusæet, og rigsdagen ejer en del af skitserne til det. Der er gjort et stort forarbejde med portrætter af hovedpersonerne. Der findes på billedet op mod 150 små por-

træthoveder og til 40 af portrætterne er der gjort grundige forarbejder med et stort antal skitser.

Det er et komponeret maleri. I forgrunden er placeret den ny tids mænd, Lehmann og Monrad, lidt bag dem den gamle tids mænd, som nu måtte vige og i rundkredsen de personer, som spillede en rolle ved grundlovens tilblivelse. Af placeringen kan man skønne hvilken rolle de spillede.

Portrætmaleriet blev en vigtig opgave for Constantin Hansen, som det havde været det for hans far. Til hans mest kendte portrætter hører billederne af D. G. Monrad, af den gamle Skovgaard og af Constantin Hansens egen familie. Hans sidste billede er »Banker på, så skal der lukkes op for eder«, maleren og hans kone ved porten ind til himmerige. Det billede nåede han dog ikke at få fuldendt.

Hans datter Elise malede et stort billede af Constantin Hansen i sit hjem på hans livs sidste dag, i marts 1880.

Fugle- og kirkemaleren Elise Konstantin-Hansen

De ni børns skæbner blev meget forskellige. En søn gik til søs og druknede ung. En anden søn blev præst, først på den fjerne ø, Venø, og siden i Sorø. Han var en flittig teolog, og utilfreds med den autoriserede oversættelse af Ny Testamente foretog han sin egen oversættelse, som han fik udgivet med kommentarer. En datter blev en kendt pædagog med særlig tilknytning til Vanførehjemmet. En søn blev direktør for mejeriernes maskinfabrik i Kolding, en datter kom ud for alvorlig sindssygdom, men blev kureret nærmest ved et mirakel og blev senere hjemmesygeplejerske et langt liv igennem i Malt og Vejen.

Og en datter, Elise, blev malerinde. Hun har skrevet sine erindringer SMA KAPITLER AF ET LANGT LIV. Det er en meget fin erindringsbog, i klasse med Carl Niensens, Andersen Nexø's og Hans Kirks erindringer. Da den udkom første gang skrev den senere forstander for Askov højskole, Knud Hansen, i en anmeldelse:

en bog som det da vist er umuligt at læse uden at blive forelsket i den, der har skrevet den.

Det er en »fortalt« bog. Under læsningen følger man

minespillet og hører stemmens undertone af vemod og kåd-
hed, også selv om man ikke har kendt forfatterinden.

Bogen begynder naturligt med et kapitel om dagligstuen derhjemme. Constantin Hansen blev i modsætning til sin far en meget anerkendt kunstner, fik flere hædersbevisninger, men i lange tider var hjemmet ret beskedent. Der blev levet et lykkeligt familieliv, og i det spillede dagligstuen en afgørende rolle. Det var ingen nysselig pæn dagligstue, men en stue mærket af, at her levede mange sammen, og her foregik meget spændende. Far var optaget af sit arbejde, og børnene legede ved det store dagligstuebord. Siden tegnede faderen for børnene, og de tegnede efter, og de klippede tegningerne ud og gav dem fod, så de kunne stå på bordet. Der stod Regnar Lodbrog med sine sønner og der stod en masse skikkelser hentet ud af Saxo, Snorre, sagaerne og Ingemann. Det var skikkelser, som børnene var lige så fortrolige med som med de mennesker, der kom på besøg i hjemmet.

Når faderen om aftenen havde læst avisen, fortalte han kone og børn om, hvad der skete ude i verden. Tit kunne børnene fornemme, at der skete meget, som han var yderst utilfreds med. Der var en skrækkelig mand, Bismarck. Han kunne sammenlignes med de største og værste børnene havde hørt om, om ham der overfaldt kong Rolf — »Lejres buer kan i luer synke ned for Hjartvars fod«, eller han kunne sammenlignes med den kullede greve.

Da børnene selv kunne læse, sled de Fabricius' danmarkshistorie med Frölichs billeder — og enkelte af deres fars — op.

Datteren Elise vidste tidligt, at hun ville være kunstner. Hendes far frarådede hende at gå den vej, men nok ikke med vægt. Han huskede sikkert, at han havde modtaget de samme formaninger fra sin far. Elise holdt på sit og hun kom på akademiet, hun fik udstillet på Charlottenborg og fik rejselegater. Først tog hun til Paris. Hun var flittig rundt på kunstsamlingerne, men af afgørende betydning blev det for hende, at hun her i Paris i 1885-86 mødte den moderne tid med dens angreb på den kristne kirke og den

kristne moral. Hun fik to gode danske malerveninder, Sofie Holten og Marie David. De var fyr og flamme for brandesianisme, darwinisme og moralsk frigørelse.

»Marie David talte meget om »den ny moral«. Så vidt jeg forstod var det nærmest det samme som slet ingen. Der var ikke noget til, som i sig selv var ondt eller godt, der var ingen lov og ingen dommer over os. Hvert menneske var sin egen dommer og måtte skrive sin egen lov. Det var en livsbetragtning, som havde en egen storhed, ængstende og farlig.

Man stod altså ganske alene. Det var en sådan livsbetragtning, jeg så oprulle sig for mine øjne — langt fra tillokkende, slet ikke fristende, men ængstende — som indblik i en uendelig stor, tom verden, hvori man uden hjælp skulle finde sig til rette. Jeg ville rigtignok nødig jages derud? Men hvor var våbnene, hvor var fæstningen. Der var ingen at krybe bag ved. En selv var i ilden.

De to veninder hånedes Elise, fordi hun holdt fast ved den gamle tro; det kunne et moderne menneske ikke. Elise havde det ondt i denne kreds, skønt hun holdt meget af sine veninder. Det gik siden så mærkeligt, at begge disse veninder kørte fast i deres frigjorthed og gik over til den katolske kirke; den ene isolerede sig i et fjernt kloster.

Da Elise kom hjem, blev det hende klart, at hun helst ville male fugle. Hun blev anbefalet at tage over til Donsøerne lidt nord for Kolding, hvor der var et livligt fugleliv. Der malede Elise flere somre. Hun skulle i kirke om søndagen og fandt på at tage til den lille frimenighedskirke i Aagaard, få kilometer fra søerne. I den kirke mødte hun en kristen forkyndelse, der blev hende til befrielse i den hårde strid om tro og viden, om biblen og naturvidenskaben og om den kristne moral. Præsten var Valdemar Brücker. Han sagde ligeud, at han ikke læste biblen som en lærebog i naturvidenskab, men som en bog, der udelukkende talte om Gud og hans vilje. Han understregede, at det var en bog, der var skrevet af mennesker.

Under Brückers prædikestol følte Elise sig fri. Hun skulle ikke bryde med den tro, og hun skulle ikke lukke øjne og øren for det ny, som kom frem i tiden. Hun blev ved at vende tilbage til søerne ved Dons for at male fugle, og om søndagen fik hun sin faste plads i kirken.

Hun opgav ikke at rejse ud for at få nye kunstneriske indtryk. Tit var hun i Italien, og hun skaffede sig som faderen og bedstefaderen ny teknisk viden ved at kopiere de store maleres billeder.

Hun var god ven med brødrene Skovgaard. Med dem var hun mødtes i Vartov kirke. Niels Skovgaard giftede sig, og han og hans kone spurgte Elise, om hun ikke ville med på deres store bryllupsrejse, som skulle gå til Grækenland og vare halvandet år. Elise tog med, og de tre fik en bryllupsrejse med mange stærke menneskelige og kunstneriske indtryk. De gav sig god tid, både på de historiske steder og ude i fjerne græske landsbyer, hvor de tit boede længere tid og fik et fortroligt forhold til den primitive befolkning.

Lang tid opholdt de sig naturligvis i Athen. Grækenland havde en danskfødt konge, Georg den I, søn af Christian den IX. Han gav Elise lov til at sidde og male i de kongelige haver, og han kom tit for at se hende arbejde. Første gang blev Elise helt forvirret og nervøs. Hun væltede stafeliet, og farvetuberne spredtes omkring. Kongen hjalp hende med at samle op, men den forvirrede Elise glemte helt at sige »Deres Majestæt«.

Under det lange ophold i Athen fødte Niels Skovgaards kone et barn. En dag fortalte Elise kongen om denne begivenhed, og kongen sagde straks, at barnet kunne blive døbt i hans slotskirke, hvor der var en protestantisk præst. Elise fortalte nu kongen, at barnet allerede var døbt. Det havde de selv gjort hjemme. De havde ikke ønsket, at barnet skulle døbes af den stive, dogmatiske tyske slotspræst. Kongen blev chokeret ved at høre, at de selv havde døbt barnet. »Det er ulovligt«, sagde kongen med stor bestemthed. Men så holdt Elise for kongen et foredrag om det almindelige præstedømmet og om at forældre havde ret til selv at døbe deres børn. Elise talte sig varm, for opfattelsen af dåben var en hjertesag for hende. Kongen forstod ikke noget af hendes foredrag, og der opstod et misforhold mellem dem, hvad Elise var ked af, for hun syntes godt om kongen, men det grundtvigske kirkesyn var ham ganske fremmed.

Da Elise kom hjem og igen kom til Aagaard havde Val-

demar Brücker oprettet en højskole oppe på kirkebakken ved siden af præstegården. Det blev aldrig nogen stor højskole, men en ret særpræget højskole, tit med meget selvstændige elever. Brücker, der holdt af kunst, fik den idé, at der på skolen skulle undervises i tegning og kunsthistorie, fag som ikke var almindelige på højskoler dengang. Elise måtte være den rette til de fag. Hun var yderst betænkelig. Hun kunne lide at male og tegne, men at føre ordet var ikke hendes område. Men hun slog til, blev indlogeret oppe på kirkebakken, underviste og levede iøvrigt med i det muntre liv, der levedes omkring kirken og højskolen. Rundt i landet var Brücker kendt som den store stridsmand, der voldte de kirkelige myndigheder mange kvaler, og skaffede »Højskolebladet« mange nye abonnenter, som nød at følge med i de slagsmål, Brücker her førte. Hjemme var han ikke stridens mand, men en munter mand, der elskede festlige sammenkomster med god mad på bordet, livlig debat om tidens problemer og god musik. De fleste sammenkomster sluttede med, at han sad ved sit kære flygel og spillede. Festdage var det, når digteren Jakob Knudsen kom på besøg. Han og Brücker lukkede sig ikke inde i »Hulen«, som Brückers studereværelse kaldtes, men der gik straks bud til vennerne omkring kirkebakken, at de skulle komme på besøg.

Undervisningen blev aldrig hovedsagen for Elise. Hovedsagen var at male. Hun samlede sig om at male fugle og kirker. Hun elskede de gamle danske landsbykirker, og det er ikke få af dem hun malede, gerne på egne hvor hun havde gode venner. Hendes billeder endte ikke på musæer, men på væggene rundt på egnen og hos hendes venner. Hun lærte aldrig at tage de store priser. Når der på egnen skulle være et sølvbryllup eller en rund fødselsdag, og man var i vånede med en god gave, blev det sædvane, at man sagde: Vi tager ind til Elise og køber et billede. Endnu hænger rundt på egnens gårde herlige billeder af støre, måger, krager, storke og svaner. Elise var glad for, at det ikke var på musæer hendes billeder kom til at hænge, men ude hos de jævne mennesker, som hun, der selv var en fremmed fugl i denne østjyske landsby, var kommet til at holde af, og

med hvem hun var fælles i synet på de væsentligste ting i tilværelsen.

Da Elise var kommet noget op i årene, tog hun en plejedatter til sig, og denne plejedatter blev hende til megen glæde. Hun giftede sig siden med en mand på egnen, og de fik et par småpiger. Elise, der aldrig havde været gift eller mor, oplevede på sine gamle dage den store glæde at blive mormor.

Hendes bog om de små kapitler af et langt liv kom i en ny udgave i 1944. Det var i krigens ondeste tid. Naturligvis led Elise under besættelsestidens vildskab, men hun glædede sig samtidig over, at forståelsen af det danske vågnede mellem unge, at unge igen gik ind i kamp, og at de sange man havde elsket i hendes barndomshjem igen blev sunget med styrke og kampvilje. Det hedder i det tilføjede kapitel

13. februar 1944.

Sidste kapitel. Det er et ulykkeligt år. Foruden den fjerne kanontorden høres hjemlige revolverskud. Men det er underligt, at begivenhederne i disse år kalder mine barndomserindringer så levende tilbage. I dagligstuen hjemme hørte vi om krigsulykker og krigsbedrifter. Og det synes mig, at luften var fuld af krigssange. Vi sang: Det var på Isted hede og så i Øvre Stolk, for gamle Danmarks ære da stred det danske folk.

Omkring århundredskiftet var disse sange så at sige uddøde på de unges læber, og så skal jeg opleve det i mit seksogfirsindstyvende år, at de gamle sange er blevet ny igen. Ja, den gamle seer, Grundtvig, som så tit blev spottet for sine syner for hundrede år siden, hans ord høres nu med respekt. Jeg ville ønske, at jeg kunne blive så gammel, at jeg kunne opleve at se de ord gå i opfyldelse, som han siger i sin *Trøstesang til Danmark*. Du endnu har det bedste tilbage, det lå gemt hos den gamle af dage.

Hun kom til at opleve det, og endda på sin fødselsdag. Den 4. maj 1945 var en kreds af hendes nære venner samlet hos hende til fødselsdagskaffe. Man skulle naturligvis høre nyhederne fra England. Alle vidste, at krigen nu var ganske nær grænsen. Så kom nyhederne, og midt i dem befrielsesbudskabet. Elise blev ellevild. Hun dansede og hun sang — hvad hun ikke var god til — og hun fandt en flaske vin frem, og det blev først sent den fødselsdag sluttede.

Slutningsordene i hendes sidste kapitel fra 1944 lyder:

Gammel er jeg blevet, men der er liv i mig endnu. Havde mine øjne ikke den fejl, at de ikke kan se mere, så synes jeg jeg kunne bruges lidt endnu. Netop i disse dage har jeg været en smule skrøbelig. Men unge mennesker kan jo også blive forkølede. Denne søndag morgen, den 13., blev jeg liggende i sengen mod sædvane over kirketid. Det var for at få bugt med den hoste. Men jeg fik ikke lov at ligge. På een gang var mit sovekammer fyldt med glade barnestemmer. Jeg kunne jo ikke se, hvem der stormede ind, des bedre kunne jeg høre — den størstes klare klingende stemme, den lilles søde kvidder. De råbte: »Mormor, sover do endnu. Mormor skal do ikke op«. Og op kom mormor i en fart.

Mit hus er ellers ved at blive gammelt. Stråtaget er ved at forfalde, og dørene er utætte. Jeg har altid tænkt, de skulle holde mig ud.

Helt alene kan jeg ikke så godt finde vej op på kirkebakken. Kirkestien, som jeg før var så glad for, volder mig nu besvær. Den er stejl, smal og glat. Men er jeg først deroppe er kirken lige så gæstmild og hjemlig som før. Her blev jeg erobret for halvtreds år siden, og her er jeg endnu fangen. En lykkelig livsfange. Tak skal være det sidste ord i mit sidste kapitel.

Når jeg har valgt at skrive om denne kunstnerslægt hænger det sammen med, at jeg i godt fem år kom sammen med Elise, som hun altid blev kaldt, næsten dagligt. Jeg var blevet præst i den lille frimenighed. Elise sad i kirken så at sige hver søndag. Var hun der ikke, vidste vi, at hun måtte være syg. Hun var, som hun selv fortæller, blevet helt blind på sine gamle dage. Hun lyttede intenst til tekstlæsningerne, hun nynnede med på de kære salmer, som hun kunne udenad og fulgte opmærksomt prædiken, helt hensunken i kun at lytte. Det kunne ske, at hun hårdt plantede sin stok i kirkegulvet og sagde NEJ. Kirkegængerne trak alle på smilebåndene, Elise blev dybt ulykkelig. Jeg helt unge præst blev måske en smule forvirret, men jeg vidste, at vi nu om eftermiddagen ville få en lang og grundig samtale om min prædiken. Hun begyndte naturligvis igen ulykkelig at undskylde, at hun havde protesteret i selve kirken, men snart var det sagen, det udelukkende drejede sig om. Hun var en god, en ualmindelig god vejleder for en ung præst.

Der var ikke særlig meget at gøre for en præst i den lille menighed. Husbesøg var man ikke forvænt med fra Brücker's tid. Konfirmandholdet var ganske lille. Så var der møder hver fjortende dag, men ellers altså god tid. Det førte til, at jeg hver dag gik ned til Elise og læste højt for hende. Det var meget forskelligt vi læste. Nye bøger, som der stod blæst om. Naturligvis var hun stærkt optaget af Hal Kochs bog om Grundtvig, der kom kort efter besættelsen. Vi læste også artikler fra bladene, men også de gamle velkendte bøger ville hun gerne høre igen. Hun havde stående Begtrup's 10 bindsudgave af Grundtvig (den arvede jeg siden), og jeg mindes glade formiddage, da vi gik »Ny-årsmorgen« igennem, og hvor Elise var en god tolker af de sommetider meget dunkle vers.

Det kunne også ske, at vi læste Ingemann romaner, naturligvis i den gamle uforkortede udgave. Og så selvfølgelig alle de illegale blade, som kom til landsbyen, og det var efterhånden ikke få. Elise frydede sig, når en stor sabotagehandling var lykkedes. Hun fulgte med spænding, skuffelse og siden begejstring meldingerne om, hvordan det gik ved fronterne. Hun kunne danse af jubel, når tyskerne havde lidt et stort nederlag. Hun havde som en arv fra forrige århundredes grundtvigianisme et meget stærkt tyskerhad. Man vil bemærke, at hun og hendes søskende ændrede navnets stavemåde. Hendes far havde fornavnet Constantin. Børnene fik det som efternavn, men C blev til K, for Elise mente, at C var et typisk tysk bogstav.

Når vi havde læst en times tid og ind imellem drøftet det læste, kom Elises hushjælp med en kop kaffe. Så hyggede vi os med almindelig småsnak, men ind imellem kunne Elise komme i tanke om et eller andet fra sin tidlige barndom; hun levede ellers meget lidt i fortiden. Men hun kunne give sig til at fortælle om, hvor festligt det var, når H. C. Andersen kom på besøg. Først snakkede han alvorligt med hendes far og mor og fortalte dem om sine rejseoplevelser. Så satte han sig ind til børnene, klippede for dem og fortalte for dem. Elise kom til at more sig, når hun fortalte om Chr. Winthers besøg. Når han dukkede op, vidste man,

at han var i pengevaler, og de pengevaler måtte være alvorlige, når han var nødt til at søge hjælp hos sin absolut ikke velhavende ven, Constantin Hansen.

Når jeg blev nødt til at indskyde, at disse berømtheder for mig hørte historien til — ja, så forbløffede det nærmest et øjeblik Elise. Hun havde helt glemt, at jeg af gode grunde ikke havde kendt H. C. Andersen personligt. Lidt efter kunne hun selv fortælle om skikkelser og begivenheder, som *hun* kun kendte gennem andres beretninger. Spændende var det, når hun fortalte om bombardementet af København i 1807. Om det vidste hun en masse enkeltheder, som hun havde hørt om af en gammel husvagt på Charlottenborg. Han havde selv oplevet bombardementet og oplevet det på Charlottenborg, hvor hans far også var husvagt. Den ældre mand havde kunnet fortælle Elise, ikke om den store historiske sammenhæng under Englandskrigene, men om hvordan bomberne var faldet i det indre København og om hvordan man havde søgt skjul.

Erindringen kan sommetider række langt tilbage. Jeg kan stadig ikke køre forbi Elises gamle hus i Aagaard uden at det giver et ryk i mig og jeg mindes ikke blot mange gode samtaler, men bliver også mindet om, hvor langt erindringen kan huske tilbage.

Desværre havde hun helt udsolgt af billeder, da vi kom til Aagaard. Vi fik af hende en lille akvarel, med gengivelse af et italiensk billede, en rest fra hendes studieår, men ellers var hun i den mærkelige situation for en kunstner at have udsolgt. Efter et ægtepar ude på Alderdomshjemmet arvede vi et kirkebillede af Elise. Det er Velling kirke ved Ringkøbing fjord.

Lille udkast til et fjerde tidsbillede

I Homå på Djursland gik en lærerdatter og var glad ved at tegne og lege med farver. Hun hørte om kunstnere, som brugte al deres tid til denne leg med farver og streger, men i hendes hjem kendte man intet til kunst og kunstnere. Så læste hun et sted, at der i det sydlige Jylland var en højskole, hvor der blev givet undervisning i tegning. På den

højskole ville hun gerne. Hun havde ellers ikke den mindste interesse for højskoler, og den grundtvigianisme, hun havde mødt på hjemegnen, interesserede hende ikke. Men ved at melde sig ind på Aagaard højskole ville hun få mulighed for at træffe en kunstner. Så blev hun elev, og da højskoleopholdet var forbi, blev hun på skolen som lærerinde i håndarbejde. Det interesserede hende vist heller ikke videre, men hun var fanget ind af miljøet, og Brückers oprørskhed og hans ligegladhed med alle autoriteter passede hende godt. Hun ville ind på kunstnervejen, men begyndelsen blev trang. Hun fik forbindelse med Hess' kakkelovnsfabrik i Vejle, og de første kunstværker, hun fik ud til offentligheden var udsmykningen af jernkakkelovne.

Store krav til tilværelsen stillede hun ikke. En tid foldede hun sig meget ud i det frisindede Aagaard-miljø. En vordende svensk højskolemand var på besøg på de fleste danske højskoler og kom også til Aagaard. Han var lidt chokeret over, at Jakob Knudsen og Brücker en lørdag aften kunne hygge sig sammen og synge viser, der var en lille smule vovede — og så næste dag holde gudstjeneste med altergang. Han var også lidt chokeret over nogle af de lærerkræfter, skolen havde. Han skriver i en ikke offentliggjort dagbog:

Håndarbejds lærerinden Olivia Holm-Møller gik yderst mærkeligt klædt. Når som helst jeg mødte hende, var hun i en ildrød morgenkappe, der hang løst ned fra skuldren. Jeg så et fotografi, der viste frøken Holm-Møller og Harriet Brücker siddende lige over for hinanden, rækkende tunge af hinanden. De havde bare ben og fødder.

Olivia Holm-Møller rejste til København med fast vilje til at slå sig igennem som kunstner. Det blev en trang vej, og hun måtte op i årene klare sig med stor nøjsomhed. Først da hun i 40'erne fik Tagea Brandts store rejselegat vandt hun anerkendelse, og nu begyndte hun sit rejseliv ikke blot i Europa, men til Marokko, Kenya, Mexico, Indien, Kina og en lang række andre lande. Hver sommer mens Elise levede, kom hun på besøg i Aagaard. Altid var besøgene korte, for der var så meget hun skulle

have fra hånden, og almindelig selskabelighed interesserede hende ikke. Hun kom som et stormvejr. Altid meget optaget af en ny roman, gerne en roman som de færreste overså, en ukendt kunstner, som hun var faldet over. Hun elskede debatten. Mens hun sad og rullede den ene cigaret efter den anden, kommenterede hun litteratur og kunst, og så tog hun lidt fri og arbejdede med træsnit eller med maleri. Vi har på vore vægge nogle få litografier og et dejligt billede, hun malede af Elise. Det er med den dybbå baggrund, som Olivia elskede. Fortid og historie interesserede ikke Olivia, og alligevel vidste også hun, at hun havde en forbindelse helt tilbage til portrætmaleren Hans Hansen, der rejste rundt på de fynske og jyske herregårde.

Richard Andersen.

LITTERATUR:

Elise Konstantin-Hansen: Små kapitler af et langt liv. Fjerde udgave. Odense 1964.

Elise Konstantin-Hansen: Samliv med dansk kunst. Odense 1937.

Olivia Holm-Møller: Elise Konstantin-Hansen. Odense u. å.

Niels Th. Mortensen: Olivia Holm-Møller. Fredericia 1942.

Knud Hansen: Olivia Holm-Møller. Dansk Udsyn. 1958.

Jacob Appel - som redaktør Larsen-Ledet huskede ham

Rundt i bøger og breve ligger der mange erindringsglimt fra Askov Højskole i tidligere tider. Vi skal ikke i DANSK UDSYN dyrke vor egen historiske fortid, men har tænkt i nr. 1 af *Dansk Udsyn* hvert år at bringe et enkelt klip, og vi begynder altså med Larsen-Ledet hentet fra hans værk MIT LIVS KARRUSEL, bind III.

Larsen-Ledet var på skolen i 3 måneder. Så fik han tilbud om en journaliststilling og rejste til Vendsyssel.

Stjernen paa Askovs Himmel var i hine Dage Jacob Appel. Han var Skolens Inspektør og vel nok — i Schrøders Alderdom — dens egentlige Leder.

Der var andre af Lærerne, vi elskede: først og fremmest la Cour, derefter Marius Kristensen og vel ogsaa Nutzhorn. Appel nøjedes vi med at respektere, en Følelse, der dog for manges Vedkommende steg til Beundring. Beundringen gjaldt baade Manden og Taleren. Appel var en Høvding af Skikkelse: høj, rank, tilknappet, fornem. Naar han skred over Skolegaarden, kom der Glans i de unge Pigers Øjne. Saadan, netop saadan skulde Helten se ud!

Og Beundringen dalede ikke, fordi Manden besteg Katederet. Han var den fuldendte Taler, der med en sjælden Virtuositet spillede paa alle Instrumenter. d. v. s. kun paa de gedigne. Der var ingen Fraseflom her, ingen Forlorenhed. Høj og klar Luft — og engang imellem en Flugt mod Stjernerne, under hvilken den kølige Ro og fornemme Beherskethed en Stund gled til Side og gav Plads for en Digter af ikke ringe Format. Jovist var Appel en fortræffelig Lærer!

Og en myndig Husherre.

Der skulde være Orden og Disciplin paa Skolen. Og ve den arme Stakkel, der overtraadte Statutterne! Blev han ikke jaget ud af Paradiset, saa maatte han med bøjet Ryg møde foran Lærer og Elevforsamling og love Bod og Bedring for hele Resten af sit Liv. Det var en meget højtidelig Pønidence, og der var ingen, der brød sig om at prøve den mere end den ene Gang.

At synde i Smug lod sig ikke gøre. Skønt Appel kun i ringe Grad mængede sig med Eleverne, vaagede hans Øje over alt og alle, og der var vistnok intet, der undgik hans — næsten unaturlige — Aarvaagenhed.

Da en Kasse Øl en mørk Vinteraften var smuglet ind paa et af Værelserne, hvor en Fødselsdagsfest skulde fejres, viste Appels Ansigt sig i Døraabningen just i det Øjeblik, Propperne var trukket af de første Halse. Der blev Dødsstilhed i Stuen . . . Og ved Morgensangen den følgende Dag blev samtlige Elever tilsagt til en Højtidelighed i Gymnastiksalen, hvor sortklædte Lærere modtog os med bekymret Mine. Vi gættede paa, at Bjørnson var død — eller at en anden Katastrofe havde ramt det nordiske Aandsliv!

Der er i Aftes sket et meget alvorligt Brud paa en af Skolens Grundregler, indledte Inspektøren . . . Men Lærerraadet har besluttet for denne ene Gangs Skyld at give de Paagældende en betinget Benaadning, hvis de vil bede om Forladelse i deres Kammeraters Paahør.

Rækken aabnede sig, og de syv Syndere traadte frem. Fulgt af 366 interesserede og tildels skadefro Øjne gik de fra Lærer til Lærer og gav Haand: Skal aldrig gøre det mere!

Askov er den første Forbudsstat, jeg har besøgt. I Samfundstimen — naar vi drøftede Rigets Forhold — var Appel Frihedsværner. Men der, hvor han regerede, var Alkoholen undertrykt med haard Haand. For alle Synder — sagde han i sin Tale ved Skolens Aabningsfest — kan der faas Tilgivelse. Kun een Lov vil blive haandhævet til sine yderste Konsekvenser. Enhver Form for Drik er forbudt paa Skolen, og det vil ikke blive taalt, at nogen gaar ned til Vejen Kro og drikker. Overtrædelse af disse Paragraffer vil have øjeblikkelig Bortvisning til Følge!

Trods denne strenge Tale blev de syv Syndere med Ølkassen dog benaadet. Men Benaadningen skete under saadanne Former, at Forbudet neppe nogensinde tiere blev overtraadt, i hvert Fald ikke den Vinter. Saa meget lærte jeg altsaa paa Askov, at et Alkoholforbud lader sig haandhæve med Held og uden Vanskeligheder — naar den rette Mand staar i Spidsen for det. Og Appel var her som i de fleste Forhold den rette Mand!

Han og den ene af de syv Ølkassedrenge mødtes for Resten siden — — — som Medlemmer af det samme Ministerium. Da smilte alle Askovitter af hin Aargang, og de spurgte spydigt hverandre om de to Herrer nu mon drak Øl sammen, og om de kunde gøre det, uden at mindes hin skumle Vinteraften, da Øllet bogstavelig taget gik i de gale Halse.

Selv naaede jeg ikke at karambolere med Appel. Bortset fra et Par Visitter for i Embeds Medfør at faa Lov til at gæste Vejen Kro fik jeg vel egentlig kun talt med ham tre Gange.

Første Gang ved Aabningsfesten. Han kom da hen og trykkede min Haand. Det er jo Hr. L.-L., sagde han. Aar tilbage i Tiden havde jeg refereret et Foredrag, han havde holdt i Hjørring. Men dette flygtige Møde — uden Ord — var nok til at han nu genkendte den unge Mand. Saa fænomenal var hans Hukommelse.

Anden Gang vi hilste paa hinanden, var nogle Dage senere, da jeg søgte Audiens for at meddele, at jeg ikke agtede at overvære Forstander Schrøders Foredrag. Vi havde Ret til efter en kort Prøvetid at udskyde de Foredragsrækker, der ikke interesserede os, og denne Ret gjorde vi naturligvis Brug af. Kun Schrøder var hævet over al Kritik. Ham *maa* vi høre, sagde Eleverne. Det er vi nødt til. Ellers kan vi ikke være paa Skolen. Men kedelig er han ganske vist, føjede de fleste til. Halvt af Oppositionslyst, men ogsaa fordi Schrøder og jeg nu engang var indstillet paa forskellige Bølgelængder, vovede jeg det, ingen før havde dristet sig til. Jeg bankede paa Appels Dør og meddelte — som det var min Pligt — at jeg ikke agtede at deltage i Forstanderens Undervisning.

— Saah-aah, sagde Appel med et besynderligt Smil om Læben. Det forbaus mig. Jeg troede netop, det var noget for Dem.

— Ja, Fejlen er formodentlig min, svarede jeg. Jeg har hørt og læst, at Schrøder er en meget betydelig Mand, saa det skal nok passe. Men jeg kan i hvert Fald ikke faa noget Udbytte af hans Forelæsninger.

— Saa-aah. De er dog nærmest af aandeligt Indhold.

— Det er muligt, svarede jeg. Men de ligger i saa Fald i et andet Plan end der, hvor min Aand bevæger sig. Jeg havde troet, jeg gennem Schrøder kunde lære Grundtvig at kende. Men han træder ham nærmest flad, synes jeg.

— Saa-aah, det gør mig virkelig ondt at høre, sagde Appel, idet han trykkede min Haand til Afsked. Det uudgrundelige Smil, som jeg aldrig fik tydet, laa stadig om hans strenge Mund.

— Naa, sagde Kammeraterne, da jeg kom udenfor, Du fik naturligvis en Lussing.

— Nej, sagde jeg. Han har min Sympati.

— Har Du ogsaa hans?

— Ja, mon ikke svarede jeg. Og endnu den Dag i Dag kan jeg ikke frigøre mig for den Tanke, at Inspektøren *forstod* mig.

Tredie Gang, vi mødtes, var Appel Minister. Han stod paa Storebæltsfærgen, høj og myndig, og Folk defilerede forbi. Nogle gav Haand, alle bukkede ærbødigt. Han var en Kejser, og der stod Ydmyghed i hans Kølvan.

Jeg lettede flygtigt paa Hatten, idet jeg passerede — flygtigt, thi vort Bekendtskab var jo ikke særlig intimt. Men den store Mand fejede med en hastig Haandbevægelse alle ærbødigt Audienssøgende til Side for at komme mig i Møde med udstrakt Haand. Vi fulgte ad til København, og det Par Timer, vi var sammen paa Tomandshaand, bevarer jeg endnu i taknemlig Erindring, thi da kom jeg Mennesket Appel paa adskilligt nærmere Hold, end det havde været mig muligt under et længere Ophold paa Askov. Han begyndte med at spørge til fælles Bekendte af mit Eleehold, og jeg forbausedes over hans fænomenale Hukommelse, vel nok een af de bedste, der nogen

Sinde har existeret i dette Land. Skønt en Snes Aar var løbet i Havet — tyve Aar, hvor Tusinder af Elever var rykket ind paa Askov og forsvundet igen — huskede han stadig vore Navne, hvor vi boede, hvor vi sad, vore Særheder, hvem vi sværmede for o. s. fr. Vi havde maaske selv glemt det meste af det, men Appel lagde Mærke til alt og huskede alt. En Novemberdag, en af de første Skoledage i et Vinterhalvaar, havde han været saa uheldig at brække et Ben. Da han efter et Par Maaneders Sygeleje atter stod paa Katederet, kunde han slaa fast, at to af Pigerne under hans Fraværelse havde byttet Plads! Selv saadanne smaa Detailler blev grebet af hans Aarvaagenhed og holdt fast i Aarevis.

Fra mit Hold og dets senere Skæbne gled vor Samtale ind paa andre Emner, og tør jeg end ikke sige, at Appel aabnede sig — sligt gjorde han nødtigt — saa fik jeg dog kigget ham en Smule bag Smilet, og dette Kig befæstede den Respekt, jeg siden mine Ungdomsaar havde næret for denne Mand. Det vil sige for *Askovs* Jacob Appel. I Rigsdagssalen betød han kun lidet, og i den røde Bygning kom hans Evner kun daarligt til Udfoldelse — han skulde ses med Højskolen i Baggrunden, først da ragede han op.

BØGER

Husmandsrøret på Lolland-Falster i 1840'rne

Asger Th. Simonsen: Husmandskår og husmandspolitik i 1840'rne.

Landbohistorisk selskab. København 1977. 447 sider.

Det er efterhånden yderst sjældent, vi i DANSK UDSYN anmelder bøger.

Når vi gør en undtagelse med denne bog skyldes det to forhold — men inden må det nok være sagt, at det ikke drejer sig om en »folkelig« bog, der vil komme i oplag på oplag. Det er et videnskabeligt arbejde, og det vil være i fagtidsskrifter, der kommer anmeldelser. Og så i DANSK UDSYN, fordi

Dele af bogen er blevet til på Askov højskoles bibliotek. For nogle år siden var Asger Th. Simonsen elev her på skolen — en yderst stilfærdig elev der dog gjorde sig bemærket med nogle fremragende opgaver på studiehold. Han fandt siden ud af, at det i perioder kunne være mere praktisk at arbejde på højskolens bibliotek og ikke i København. Mange højskoleelever har set ham sidde stille og arbejde i timevis på biblioteket. Han vil sikkert vedgå, at dette bibliotek har været ham til god hjælp. Askov højskoles bibliotek er — bevidst — ikke bygget op som et fuldstændigt bibliotek, der kan imødekomme alle interesser. Det er i højeste grad præget af, hvad man i de skiftende tider har arbejdet med på skolen — det afspejler såvel elevs som lærers interesseområder. Det betyder, at man har en masse nu sjældne bøger; man har et utal af pjecer som indlæg i tidens debat. Så har man naturligvis et stort udvalg af håndbøger, og man har et fuldstændigt eksemplar af Stændertidende og Rigsdagstidende. Det vil sige, at man har hvert ord der er sagt fra de officielle talerstole fra demokratiets spæde spirer i 1835 og til i dag.

Askov højskoles bibliotek er ikke noget dårligt sted for den, som vil dyrke stille studier. Det skal ikke være nogen hemmelighed, at vi tit i lærerkredsen har drøftet, om vi ikke kunne få skaffet midler, så en studerende til stadighed kunne opholde sig på skolen, nyde godt af dens mange tilbud — og så leve lidt med i skolens liv. Forhåbentlig får vi snart en lille »studie-lejlighed«.

Det var min første begrundelse for omtale af en så speciel videnskabelig bog. Næste begrundelse:

Den har synspunkter, som ikke stemmer med de klassiske højskoleforedrag. Siden Holger Begtrup udgav sine foredrag om dansk historie i det nittende århundrede har det været skik på mange højskoler at fortælle om det store opbrud fra det stivnede almuesamfund. Og man har understreget: dette opbrud begyndte på det kirkelige område. Almuemennesker fik mod til at sætte sig op mod præsten. De gik ind i gudelige forsamlings, og så gik der en lige vej fra det religiøse oprør til det sociale. Der er holdt mange højskoleforedrag — jeg har holdt nogle af dem — om den direkte vej fra de gudelige forsamlings til bondevennebevægelsen.

Så graver en grundig historiker sig ned i husmandspolitikken på Lolland-Falster gennem 6 år i 1840'erne. Det bliver til en bog på næsten 450 tætrykte sider med mange noter. Ved læsningen får man det indtryk, at Asger Simonsen ikke blot kender hver sogn på sydlandsøerne, men han kender hver gård, hvert husmandssted, og han ved nøje besked om de sociale forhold, mennesker levede under her dengang.

Det er fremragende, at en dansk egn gennemanalyseres så grundigt, selv om det må føre til en omskrivning af megen traditionel historieopfattelse. Straks jeg fik bogen i hænde skyndte jeg mig at finde de sider, hvor Rasmus Sørensen er omtalt. Han er jo en af »heltene« i den grundtvigske fremstilling af vejen fra almue til folk. Han blev lærer på Lolland, han var bondeven, og han holdt gudelige forsamlings. Siden oprettede han Uldum højskole og da det ikke gik hurtigt nok med en forvandling af det danske samfund, blev han agitator for udvandring til USA, og han førte det ene hold af udvandrere efter det andet fra »Fattigdanmark« til landet, hvor man kunne få gratis jord.

Rasmus Sørensen er omtalt mange steder i bogen, han er omtalt som en oprører, men vægten er lagt på det sociale opgør. Et hovedsynspunkt i bogen er, at oprøret kom også uden forbindelse til de kristeligt vakte kredse. Nøden mellem husmænd og indsiddere på sydlandsøerne var stor. Man ville bedre kår. En del af oprørerne var direkte anti-kirkelige. Der tales om antikirkelige partier i nogle af sognene. Det hedder:

»I Vålse sogn herskede der ligefrem en anti-kirkelig stemning blandt beboerne; ja, traditionen fortalte at Vålse-mændene var blevet »revolutionært« påvirkede af franske søfolk under napoleonskrigen. Sognefoged Hans Rasmussen var kendt for sin frimodighed, hvormed han lagde sin foragt for kirke og præst for dagen. . . Hans svigersøn, lærer R. Pedersen var sammen med dennes søn de ledende i det anti-kirkelige parti i sognet. Der fandtes næppe et landsogn i Danmark i hvilket den irreligiøse ånd havde fundet så stor en udbredelse som i Vålse, skrev biskop Gad i 1848.

Asger Simonsen skriver ikke historie ud fra fastlagte sociale og po-

litiske principper. Der er en masse nuancer i hans bog. Han har ikke fundet dokumentation for en nær forbindelse mellem religiøs og social vækkelse. På Lolland-Falster var den religiøse vækkelse ganske beskeden, skriver han, men føjer til: Blandt præsterne fandtes flere personligheder, som gjorde et stort arbejde i oplysningssagen og som deltog i det politiske arbejde. Præsternes holdning til husmandsspørgsmålet viser da også, at langt fra alle opfattede deres opgave som en undertrykkelsesmagts forlængede arm.

Det er for en lærer en dejlig opgave at skulle fortælle det danske folks historie. Det er en vigtig opgave. Faren er, at man kritikløst bygger videre på gamle fremstillinger. I dem er der mange skævheder. Det er der også i megen »engageret« moderne historieskrivning. Asger Simonsens arbejde vil i første række være en bog for dem, der videnskabeligt arbejder med landalmuens historie for omkring 150 år siden. Men det er også en god bog for den, som blot skal fortælle om dansk historie. Den hjælper til at blive på virkelighedens grund.

Richard Andersen.

NYT FRA ASKOV HØJSKOLE

INDHOLD	Side
Generalforsamlingen 1978	83
Beretning om elevforeningens arbejde	85
Askovkredsen i København	88
Askovgården, settlementet på Nørrebro	88
Askov Højskole, november 1977—oktober 1978	89
Artikel om køkkenet af Birgit og Marie	92
Kortfattet rapport over studieorlov	93
Elevstatistik	95
Nyt fra Landsforeningen af Højskoleelever	97
Askov Lærlinges regnskab 1977—78	99
Askov Højskoles regnskab 1977—78	100
Elever på Askov Højskole 1978—79	104
Elevmøder i 1979	112
Højskolekurser på Askov Højskole i 1979	112

Fotografiske optagelser er udført af Finn Thrane.

Generalforsamlingen 1978

Referat:

Poul Bendix Knudsen blev valgt til dirigent og som stemmetællere blev Jens Hauge Holm, Poul Henning Jørgensen og Jan Glenstrup valgt.

Formanden aflagde beretning om foreningens arbejde (se andetsteds). Der blev fra salen spurgt om foreningens medlemstal i forhold til foregående år, og kassereren svarede, at der var en tilbagegang på 18. Dirigenten tilføjede, at der var tale om en så lille tilbagegang, at det ikke burde betragtes som foruroligende. Endvidere blev der fra salen spurgt om elevforeningen havde viden om medlemmernes årgangsfordeling. Formanden svarede at bestyrelsen påtænkte at bede medlemmerne anføre årgang på giroindbetalingskortet for 1979. Endelig blev der spurgt om Askov Lærlinge forsøgte at forbedre forholdene inden for Landsforeningen af Højskoleelever L.A.H. Formanden svarede at man via en repræsentant i L.A.H.s styrelse og via kontaktudvalg og bladudvalg forsøger at deltage aktivt i samarbejdet med andre elevforeninger. Formandens beretning blev vedtaget.

Kassereren, Thormod Christensen, gennemgik Askov Læringes regnskab som blev godkendt (se andetsteds).

Beretning om Askov Højskole: Helge Skov berettede om højskolen, der havde været 200 elever på vinterskolen og 107 på sommerskolen. Foruden skolens egne kurser som Nordiske Lærerkursus og 3 14 dages kurser havde skolen været udlejet til anden kursusvirksomhed. Dette sidste er af økonomisk værdi for skolen, men giver også Askov Højskole nye berøringsflader.

Inden for lærerkredsen var Jens Peter Touborg fratrådt og blevet gymnasielærer, istedet var Hans Chr. Hansen blevet ansat og dækker den naturvidenskabelige del af undervisningen. Allan Thomsen, som har undervist i engelsk, var fratrådt og Alison Thrane var ansat istedet. Finn Slumstrup har orlov i den kommende vinter og som vikar er Jonna Poulsen ansat, hun er cand. mag. i fransk og historie.

Desuden omtalte Helge Skov at Vestbyen var udbygget og at Gule Hus vil blive opført i den kommende vinter. På spørgsmål fra salen om at sænke optagelsesalderen fra 20 til 18 år svarede Helge Skov, at et modenhedskriterium altid kan diskuteres, men erfaringen viste, at en lavere aldersgrænse gav uro og spredning i elevgruppen.

Kontingent: På bestyrelsens vegne foreslog kassereren uændret kontingent på 30 kr. Det blev vedtaget.

Bestyrelsesvalg: Kandidater var følgende: Freddy M. Christensen, Poul Erik Fink, Bodil Colind Hansen, Ellen Neve, Anne Marie Thomsen og Kaj Wisti. Valgt blev efter prioriteringsmetoden: Ellen Neve, Anne Marie Thomsen, Freddy M. Christensen. 1. suppleant: Kaj Wisti, 2. suppleant: Bodil Colind Hansen og 3. suppleant: Poul Erik Fink.

Revisorvalg: E. Grue Sørensen blev genvalgt som revisor og som revisorsuppleant blev Jan Glenstrup valgt.

Under eventuelt: Formanden takkede de afgående bestyrelsesmedlemmer, Kitty Hansen og Peder Hvelplund, for deres arbejde i bestyrelsen.

Fra salen blev det bemærket at tidspunktet for generalforsamlingen var uheldig for fremmødet. Bestyrelsen vil tage det op, men muligheden for at ændre tidspunktet synes næsten umuligt p.g.a. efterårsmødets pressede program. Desuden blev der fra salen bemærket, at generalforsamlingen burde strammes op. Hertil svarede dirigenten, Poul Bendix Knudsen, at det var væsentligt at der var lejlighed til at stille spørgsmål og tid til at besvare disse.

Bestyrelsens konstituering:

	Valgt	På valg
Freddy M. Christensen, Århus (kontaktudv. i Århus) .	1978	1981
Anna Luise Huggler, København, formand, kontaktudvalg i København (Askov Højskoles styrelse) ..	1977	1980
Dorte Anneberg Jacobsen, Ollerup	1977	1979
Bodil Sonne Kristensen, Ribe	1977	1979
Bjarne Lauridsen, Hemmet	1978	1980
Annette Lolk, Odense	1976	1979
Kirsten Milthers, Askov, sekretær	1978	1980
Ellen Neve, Fjerritslev	1978	1981
Sofie Pedersen, Kærbølling, næstformand	1977	1980
Anna Elise Rasmussen, Lyngby, kontaktudv. Kbh. ..	1976	1979
Hans Henrik Schweder, KBH, LaHs styrelse	1976	1979
Niels Anders Lund Svendsen, Gedved	1977	1980
Anne Marie Thomsen, Århus, kontaktudv. i Århus..	1978	1981
Askov Højskoles styrelse.		

Årsskriftudvalg: Anna Elise Rasmussen og Sofie Pedersen.

Sommermødeudvalget: Dorte Anneberg Jacobsen, Bjarne Lauridsen, Niels Anders Lund Svendsen.

Beretning om elevforeningens arbejde

Askov Lærlinges bestyrelse har i det sidste år været samlet 5 gange, og vi har haft følgende emner på programmet:

1. årsskriftet.
2. sommermødet.
3. identitetsdebat og LaH.
4. elevorientering.

Årsskriftets indhold vil de fleste af jer være bekendt med. Ud over de større artikler, beretning om elevforeningsarbejdet, nyt fra skolen m. m., bragte vi en rapport fra et studiehold om sprogbrugen i Ekstra-bladet for at vise læserne et eksempel på studieholdsarbejdet, som foregår på vinterskolen.

Sommermødet fandt sted d. 17.-18. juni med ca. 150 deltagere. Emnet var ytringsfrihed/ytringsformer. Foredrag, film og musik gav stof til alvorlig eftertanke, men også det mere selskabelige samvær blev der tid til. På sidste generalforsamling blev der givet udtryk for, at sommereleverne sidste år havde følt sig uden for under elevmødet. Det har været et tilbagevendende problem, og vi prøvede derfor i år at få denne sommers elever med i planlægningen af mødet på den måde, at de kunne bestemme programmet for lørdag eftermiddag. Der vistes imidlertid ikke rigtig interesse for sagen, og sluttelig blev det til folkedans det meste af eftermiddagen, i det gode vejr meget festligt og opkvikkende. Om aftenen opførte eleverne sommerskolens teaterstykke. Ydermere blev der i år, også efter forslag fra generalforsamlingen, givet besked til sommereleverne ved deres indmeldelse om elevmødets afholdelse. Vi har i bestyrelsen fået den opfattelse, at dette års sommermøde alt i alt forløb tilfredsstillende.

Identitetsdebat og LaH.

Askov Lærlinge har som medlem af Landsforeningen af Højskole-elever deltaget i en identitetsdebat om elevforeningernes holdning til landsforeningen, dens formål og betydning. I den forbindelse måtte vi naturligvis først gøre vor egen stilling og betydning op. Askov Lærlinges ene formål er at opretholde kontakten mellem højskolen og gamle elever. Dette gøres gennem årsskriftet, sommermødet, ytringer på generalforsamlingen osv., men også gennem vor repræsentation i højskolens styrelse og børnehavens bestyrelse. Ved denne repræsenta-

tion har vi som elevforening en vigtig opgave, fordi der gennem elevforeningen kan skabes kontinuitet i den støtte og kritik, man som gammel elev måtte ønske at fremføre. En elevforening er også i kraft af denne kontinuitet en vigtig kritisk instans af højskoleformen i det hele taget. Dette hænger sammen med vort andet formål: at udbrede kendskabet til »den danske folkehøjskole«. Gennem vort medlemskab af LaH støtter vi Højskolernes Sekretariat, som er det fælles oplysningsorgan for de tilbud og kurser, der udbydes på højskolerne landet over. LaH består af 28 elevforeninger, man arbejder sammen med HS i informationsarbejdet om højskolerne og har der ud over nogle udvalg, gennem hvilke kontakten indadtil til de enkelte elevforeninger skal formidles. Der findes et kontaktudvalg i København og et i Århus. Udadtil har man kontakt til Dansk Ungdoms Fællesråd. Udvalgsarbejdet fungerer efter vor mening alt for diffust, og resulterer kun i et par sparsomt besøgte arrangementer i København i løbet af et år, samt et indholdsmæssigt ret tyndt foreningsblad. For at man som elevforening virkelig kan føle betydningen af og behovet for landsforeningen, må elevforeningerne virkelig finde sammen og f. ex. udveksle ideer og arrangere møder og lignende aktiviteter, som kan fremme og udbrede kendskabet til folkehøjskolen og højskoletanken. LaH's deltagelse i DUF kræver også, at man gennem nærmere kontakt med elevforeningerne gør sig klart i hvilke sammenhænge og i hvilket omfang, man ønsker og kan markere sig.

På repræsentantskabsmødet i LaH i juni i år fortsatte identitetsdebatten, og to hovedsynspunkter kom frem. Det ene synspunkt er, at det vigtigste er den enkelte højskoles elevforening, og det, der danner grundlaget for landsforeningen, er en fælles interesse for højskolen i almindelighed. LaH kan derfor kun være en løsere sammenslutning. Det andet synspunkt går ud på, at man gennem landsforeningen må have en mere udadvendt virksomhed og forsøge at markere sig i det almindelige ungdomspolitiske arbejde gennem DUF. Begge synspunkter kommer til udtryk blandt LaH's styrelsesmedlemmer, og bl. a. med den begrundelse trak Robert Petersen sig tilbage som formand. Tilbagetrækningen kom som en overraskelse for de fleste mødedeltagere, som af samme grund krævede et ekstraordinært repræsentantskabsmøde. Dette afholdes i november, og der skal da tages stilling til valg af ny formand, idet sagen kompliceres af, at HS og LaH hidtil har haft samme formand, valgt af Foreningen af Folkehøjskoler i Danmark.

Vi er i vor bestyrelse ikke blevet færdige med at debattere disse forhold og er således ikke blevet enige om vor holdning til formandsvalget.

Så meget om identitetsdebat og LaH.

Elevorienteringen.

Askov Læringsbestyrelse skal i følge vedtægterne drage omsorg for, at hvert elevhold på højskolen opfordres til at indtræde i for-

eningen. Vi har i år ud over den konkrete orientering om foreningens struktur og betydning prøvet at få en mere uformel snak med eleverne om deres forventninger til og mening om en elevforening og dens arbejde. Vi har i bestyrelsen følt, at vi ved denne orienteringsform over en kop kaffe i Fengers Hus har fået lidt bedre kontakt med elevholdene. Elevtilmeldingerne fra vinter- og sommerholdet var henholdsvis 51 og 19 og medlemstallet i Askov Lærlinge er i dag 1677.

Forsøgene de sidste år på at hverve nye medlemmer ved efterårs- og sommermøderne har også båret frugt, og vil blive gentaget, således at der i morgen efter middagsmaden atter vil være salg af abonnementer til Askov Lærlinge og Dansk Udsyn.

Arbejdet i *højskolens styrelse* har været præget af nybyggeriet på skolen, det drejer sig om Vestbyen, Gule Hus, varmecentral og plantefarvningsværksted

Vedrørende *børnehaven* har man et nærmere samarbejde med Vejen kommune. Der er delvis halvdagsbørnehave med både formiddags- og eftermiddagsbørn. I foråret ansattes ny leder: Lisbeth Fokdahl.

Endelig kan jeg fortælle, at E. M. Vinding Petersens forslag på sidste generalforsamling om indsamling til reparation af klokkespillet, og senere opfordring til bestyrelsen om at søge Arnfreds mindefond til samme formål blev givet videre til skolen, og resultatet er, at klokkespillet nu atter kan høres morgen og aften.

Til sidst vil jeg gerne sige tak til skolen for et meget godt samarbejde, tak til kontoret og biblioteket for megen hjælp og tak til vor kasserer og vore revisorer.

Anna Luise Huggler.

Askovkredsen i København

I københavnskredssamarbejdet, hvor Askovkredsen deltager sammen med en række elevforeninger og -kredse, har der været afholdt to aftenmøder med h. h. v. 24 og 13 betalende deltagere. Økonomisk slutresultat: ÷ 175 kr.

Februar: Fhv. minister K. Helveg Petersen: »De aktuelle muligheder for at komme ungdomsarbejdsledsløsheden til livs«.

Marts: Studenterpræst Jens Brøndum: »Hvordan kommer vi til bevidsthed om ressourceproblematikken?«

I efteråret har der med Højskoleforum som arrangør været afholdt en oplæsningsaften med højskolelærer Gunnar Eskildsen, Krabbesholm. (ca. 40 deltagere). Det planlagte møde med forstander Schultz Petersen om »Myter« er udsat til forår 1979. Samarbejdet med Højskoleforum fortsætter de kommende måneder, hvor man bl.a. vil interessere sig for det internationale børnear 1979.

Nærmere oplysninger hos: Hans Henrik Schweder, Holstebrogade 6, 1. th., 2100 København Ø.

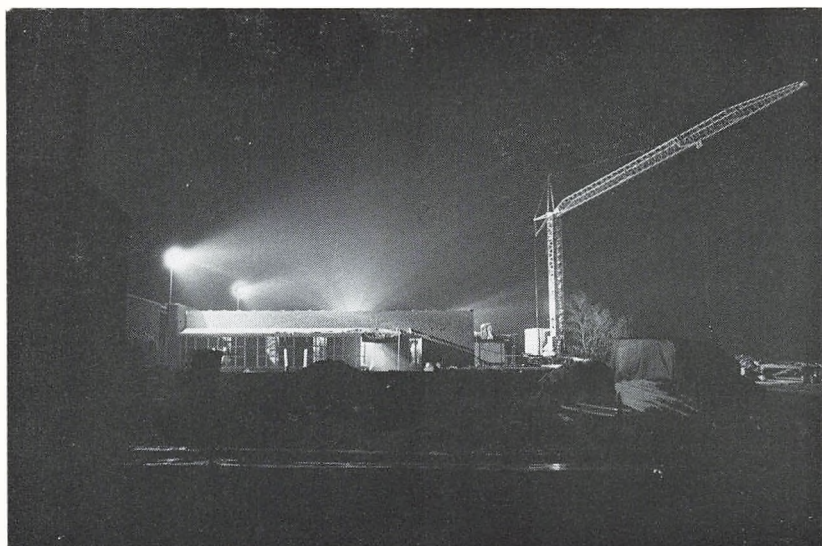
Askovgården

Fra settlementet Askovgården på Nørrebro i København har Askov Lærlinge modtaget årsberetningen 1977, som med artikler af medarbejdere og klubbetagere beskriver, hvad det vil sige, at være mødested for nabolagets beboere, at være en støtte i social og pædagogisk og kulturel henseende, at øve udadvendt virksomhed i nærområdet, som kan fremme social ansvarsbevidsthed hos de mennesker som kommer i settlementet Askovgården.

Der er idag og specielt i et område som Nørrebro opgaver at løse. opgaver som institutionerne i området ikke magter at nå, og som Askovgården når ud til, fordi den i sin opbygning er lidet institutionspræget. Askovgården er en selvejende institution som i høj grad er afhængig af en støttekreds og af frivillige medhjælpere, der er ca. 30 frivillige medarbejdere, studerende, som bor i området og som på den måde får en social og menneskelig indsigt. — og ca. 20 fastansatte pædagoger.

Askovgården omfatter børne- og ungdomsklubber, pensionistklubber, en halvdagsbørnehave og som en ny aktivitet: støttegrupper for nedkørte mennesker, der via gruppearbejdet kan genvinde troen på sig selv igen.

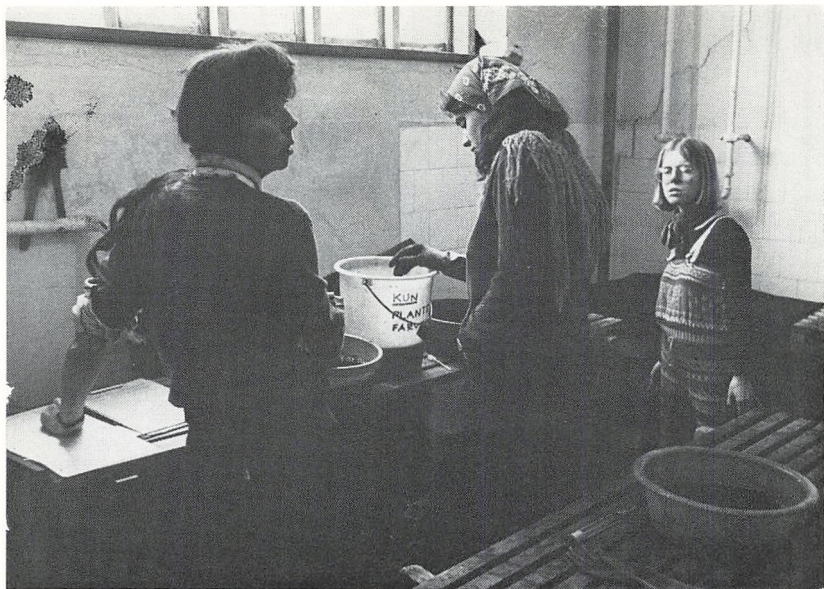
Vi er fra Askov Lærlinge fast årlig bidragsyder til Askovgården og vil minde om at beløb som overstiger årskontingentet til Askov Lærlinge ligeligt bliver fordelt mellem stipendier til elever på Askov Højskole og settlementet Askovgården.

En tidlig decembermorgen ved den ny Vestby. (Vinterskolen)

Elevunderholdning («Barbershopsange»). (Vinterskolen)

Plantefarvning i Gule Hus – for sidste gang. (Vinterskolen)

Folkemusikgruppen spiller til folkedans i Festsalen. (Vinterskolen)

Sydgårdens indslag ved husunderholdningen. (Sommerskolen)

Maskebal? – nej. bare kaffedrikning i haven. (Sommerskolen)

Solvandvarmeren – og dens »opfinder« – i funktion efter udendørsgymnastik. (Sommerskolen)

Jens Peter Touborgs afskedsforestilling – »Fødselsdagsselskabet«. (Sommerskolen)

Askov Højskole

November 1977 til oktober 1978

Deltagelsen i kurserne rundt om på vore højskoler er i disse år meget svingende. Dette har også i nogen grad været tilfældet for Askovs vedkommende. På den baggrund var det glædeligt, at vi kunne starte vinterskolen 77-78 med næsten to hundrede elever, hvilket med et kondemneret Gule Hus og en endnu ikke færdig Vestby II var næsten fuldt hus. Man vil måske fra sidste års beretning huske, at sommerskolen 77 var den største i mange år. Og selv om sommerskolen 78 blev lidt mindre, lå den dog over middelen, hvilket alt i alt har givet skolen en god periode med tilfredsstillende elevtilgang.

Højskoleloven giver jo mulighed for, at en eller to lærere hvert år kan få op til seks måneders orlov med betalt vikar. Denne vinter måtte vi undvære Hierarlal Bose, der skulle uddybe sit kendskab til indisk filosofi, og Jes Tange Jessen, der studerede dramaturgi og nye metoder i litteraturanalyse i USA og København. Vi fandt ikke nogen vikar for Bose, for Jes vikarierede Kathrine Ussing fra København, dog sådan at de dramatiske øvelser blev overtaget af Søren K. Lauridsen, der er tidligere askovelev og nu er lærer på børnehaveseminariet i Esbjerg.

Som sædvanligt fandt der en lang række orienteringsarrangementer sted. Blandt de udefra kommende foredragsholdere kan der nævnes Helge Andersen, der i slutningen af novbr. talte tre formiddage om de multinationale selskaber. Elias Bredsdorf talte i decbr. om Kjeld Abel som billedkunstner, en side af denne kunstners virksomhed, der som regel er alt for upåagtet. I januar talte Per Stig Møller om »Illusionen om det færdige samfund«, og i februar talte Vagn Lundbye om »Minoritetsgrupper og den 4. verden«. Samme måned talte Hanne Engberg om Grundtvigs og Kolds højskoletanker. Sten Folke talte i marts med vanlig kritisk glød om det forkerte og uheldige i Danmarks og den rige verdens bistandspolitik. Som punktum for vinterens orienteringsmøder med fremmede foredragsholdere talte Ebbe Kløvedal Reich den 17. april.

Der er som regel grund til at fremhæve de år for år tilbagevendende emnedage omkring skiftet fra januar til februar. Vinteren 78 var fællestitelen for disse dage den noget prætentive »At leve ansvarligt i verdenssamfundet«. Ideen var at belyse livsvilkårene i den tredje verden og for minoritetsgrupperne i den rige verden, f. eks. fremmedarbejderne. Økologiske motiver blev draget med ind, bl. a. gennem

nogle film og en plancheudstilling fra NOAH. Blandt de medvirkende var Mads Lidegaard, Ole Hammer og en gruppe fra Mellemfolkeligt Samvirke. Fra skolen belyste en gruppe elever de problemer, der ligger bag begrebet »en ny økonomisk verdensorden«.

I øvrigt bar vinteren på forskellig vis præg af, at vi også kan selv. I januar fortalte fire elever om deres erfaringer fra u-landsarbejde. En af dem, Bodil Pearson, fortalte ved en senere lejlighed om det spændende emne »Billedvæveri fra Botswana«.

Ved elevforestillingen i marts opførtes Bert Brechts »Det tredje riges frygt og elendighed«.

Selvvirksomhed præger også billedet, hvis vi går over til underholdningsafdelingen. Det må fremhæves, at skolen denne vinter havde et usædvanligt godt folkedanseorkester. Til mange fester var vi helt eller delvis selvforsynende med musik. Dog ikke altid. Til juleballet indforskrev vi en gammel askovelev, Kim Larsen, med hans »Starfuckers«.

Som regel appellerer pædagogiske diskussioner ikke til større grupper i elevkredsen. I den henseende var denne vinterskole en undtagelse. Det begyndte vel med diskussioner mand og mand imellem, og i januar kom Lindegården med et skriftligt udspil til en fælles pædagogisk drøftelse. Med det første nummer af bladet »Højtryk« i februar havde debatten fået et organ. Den 2. og 3. marts var afsat som emnedage for pædagogisk diskussion. Blandt andet kritiserede en del elever skolens timeplan for at dele dagen op i for mange og korte perioder. Det ville være godt med nogle længere forløb, så der blev mere tid til fordybelse. På denne måde ville undervisningen formodentlig blive mere engagerende. Lærerkredsen tog denne kritik alvorligt og gik ind i alvorlige og grundige overvejelser over, hvordan man kan forbedre timeplanen.

Sommerperioden prægedes som sædvanligt af megen kursusvirksomhed ved siden af den tremåneders sommerskole. Århuspensionisterne er jo efterhånden blevet et fast led i sommerkurserne 14 dage i maj. I juni afholdtes et 14-dages højskolekursus, inden det fire ugers lærerkursus ankom 19. juni.

Kirkeministeriets særuddannelse for præster afholdt som sædvanligt et fire ugers kursus på skolen. Dette kursus medbringer egne lærere. Sommeren 78 var sidste år med fuldt deltagertal, idet kurset i overensstemmelse med loven skal afvikles over de næste tre år.

Af udenbys talere på sommerskolen skal nævnes et par gamle kendinge. Mads Lidegaard opholdt sig en tid på skolen for herudfra at gå videre med sine undersøgelser over hærvejsforgreninger. Han opdagede en hel del spændende ting, f. eks. en upåagtet overførsel over Kongeåen og nogle forgreninger omkring Skodborg. Dette fortalte han om en aften i juli.

Johannes Møllehave fortalte om Steen Steensen Blicher.

Centralt i sommerskolens program står naturligvis sommermødet. Det afholdtes 16.-18. juni under hovedtitelen »Ytringsfrihed — ytringsformer«. Fredag aften indledtes med filmen »Vera Romeyke«, og lørdag formiddag talte Slumstrup om »Musikken som politisk våben«. Askov Lærlinge, der som det vil vides er medarrangør af mødet, havde ønsket, at programmet ikke måtte blive for tungt. Derfor arrangeredes folkedans på plænen om eftermiddagen. Heldigvis var vi begünstiget af godt vejr. Søndag eftermiddag talte Skov »Om ytringsfrihed«.

Efterårsmødet afholdtes 6.-8. oktober. Det havde følgende program:

FREDAG DEN 6. OKTOBER

Kl. 16,30: Højskolelærer Jes T. Jessen: Indtryk fra New York.

Kl. 20,00: Højskolelærer Finn Thrane: Atlantis. En billedsuite i 4 dele.

LØRDAG DEN 7. OKTOBER

Kl. 9,00: Morgensang ved Karl Bak.

Kl. 10,30: Højskolelærer Hans Møller Christensen: Om fantasien.

Kl. 14,00: Forfatteren Peter Seeberg: Den kontrollerede Frihed.

Kl. 16,00: Professor Niels I. Meyer: »Oprør fra midten«.

Kl. 18,15: Generalforsamling i »Askov Lærlinge«.

Dagsorden ifølge vedtægterne.

Kl. 20,15: Forestilling. Derefter bal.

SØNDAG DEN 8. OKTOBER

Kl. 10,30: Gudstjeneste ved Knud Hansen.

Kl. 14,00: Højesteretsdommer Helga Petersen: Beskyttelse af menneskerettigheder i Vesteuropa.

Kl. 16,00: Højskoleforstander Helge Skov: Har vi glemt Ask Yggdrasil?

Kl. 20,00: Koncert af Det Sønderjyske Barokensemble.

Hans Møller Christensen.

Om Askov Højskoles køkken

Askov Lærlinge har bedt mig skrive lidt om arbejdet i køkkenet, som de mener er et forholdsvis ukendt område for de mange som i årenes løb har besøgt højskolen.

Det første møde med et nyt elevhold er som regel middagen i spisesalen. Her er der nok en del der undrer sig over, at vi spiser på »Højskolemaner«, altså samlet, og ikke har indført cafeteriaformen. — Når vi fastholder den gamle bordskik er tanken den, at måltiderne, udover deres egentlige funktion, at få noget at spise, også gerne skulle være en del af det sociale samvær, et mødested for hele skolen, på tværs af hold og fag, og hvor man i samtaler ved bordet eller gennem meddelelser, der gives, får del i noget fælles.

Dagen i køkkenet begynder kl. 6.30, hvor nogen går i gang med rengøring og andre med morgenmaden. Vi serverer 3 måltider om dagen samt aftenkaffe et par gange om ugen. Morgenmaden prøver vi at gøre så »mejerigtig« som muligt for at give en god start på dagen. Til middag serveres 2 retter for alsidighedens skyld. I løbet af formiddagen forberedes pålæg til aften, der bages brød og kager, syltes rødbeder og marmelade og hvad der ellers er brug for. Imedens sørger stuepigerne for at den store spisesal bliver gjort ren, opvasken kommer til side og bordene bliver dækket op. En halv time efter at middagen er forbi, er der ryddet op og gjort klar til aftensmaden kl. 18. De der har aftenvagt møder igen fra kl. 17-19.

Skolens og dermed køkkenets arbejde deler sig i 3 perioder. Først 6 mdr. vinterskole, der arbejdsmæssigt er den roligste tid. Derefter 3 mdr. sommerskole med flere sideløbende kurser, og da der samtidig skal afvikles ferie, er det en meget travl tid, og endelig er der efterårsmånederne med udlejningsvirksomhed til kurser af kortere eller længere varighed, en slags hotelvirksomhed, hvor over 2000 mennesker gæster skolen i løbet af et par måneder. — Hvert hold kommer med sine ønsker og forventninger, som vi gerne skulle indfri og derfor må både køkken- og rengøringspersonale i den tid indstille sig på meget varierende arbejdstider.

Af årets højdepunkter vil jeg, foruden elevmodtagelserne og traditionerne omkring juleafslutningen, nævne de to sammenkomster, hvortil tidligere elever indbydes. Det er Sommerelevmødet sidst i juni og efterårsmødet først i oktober. Det er travle og festlige dage, når mange møder op og spisesalen fyldes. Efter efterårsmødet er der sjældent større arrangementer, men så er det tid for håndværkerne at gå i gang med nødvendige reparationer, og for os at få skolen gjort klar til et nyt elevhold, og så glæder vi os til at det bliver 1. november igen.

Birgit Jensen.

Kortfattet rapport over studieorlov

Under min nylige studieorlov prøvede jeg at uddybe min forståelse af Indisk Filosofi, som jeg underviser i på Askov Højskole. Her følger en kort beskrivelse af emnet, som inkluderer filosofien bag yoga, der synes at have skabt ny interesse i den vestlige verden.

De seks former for Indisk Filosofi er:

1) VEDANTAFILOSOFIEN er monoteistisk. Atman eller den Absolutte Sjæl er subjekt, et selvstændig herskende fænomen. Alt andet er objekt, dvs. underkastet sjælen. Den individuelle sjæl, som kan sammenlignes med rummet i en krukke, er ikke en adskilt faktor men en del af den absolutte sjæl, som kan sammenlignes med verdensrummet. I praksis kan de behandles hver for sig; men forskellen er kun tilsyneladende, ikke virkelig. Sjælelig fuldkommenhed består i realisering af denne enhed, denne sammensmeltning af den individuelle sjæl og den absolutte sjæl.

2) MIMANSAFILOSOFIEN, som understreger Dharma eller den rette levemåde, er polyteistisk, skønt dens guder står på et lavere niveau end mennesket. At blive født som menneske er det højeste stadie man kan nå på vejen til åndelig fuldkommenhed.

3) NYAYAFILOSOFIEN er baseret på logisk analyse og tænkning, skønt man tror på en personlig gud, på individuelle sjæle og på at universet er sammensat af atomer. Der er en rytme og harmoni i livet og naturen, og individet er en sammensmeltning af sjæl og krop.

4) VAISHESIKAFILOSOFIEN, som har lighed med nyayasystemet i mange henseender, understreger adskillelsen mellem individer og objekter og den kendsgerning, at Dharma-princippet (den moralske lov) hersker i universet.

5) SAMKHYAFILOSOFIEN er en rationel, dualistisk filosofi og drejer sig ikke om en personlig eller upersonlig gud. Under påvirkning af Parusha (ånden) udfolder Prakriti (urkraft) sig i en evig skabelsesproces. Årsag og virkning er de uudviklede og udviklede stadier af den samme ting, som en sten inde i en frugt. »I samkhyafilosofien har man for første gang i verdenshistorien påvist den fuldkomne uafhængighed af menneskesindet og dets fulde tillid til sin egen kraft«.

6) YOGAFILOSOFIEN holder på, at mennesket i bund og grund er et åndeligt væsen, og at der er en naturlig rytme og harmoni i livet. Åndelig fuldkommenhed er det højeste mål og den største oplevelse i livet. Den første betingelse for at opnå denne fuldkommenhed er at frigøre sig fra ens egoisme og lære at identificere sig med den Store

Ånd, dvs. den Højeste Virkelighed. Yoga foreskriver flere veje til dette:

a) Indenfor *Karma Yoga* mener man, at der findes en Universel Vilje, Åndens Vilje, fra hvilken individets vilje stammer. I alle sine handlinger må man se sig selv som et redskab for Ånden, og man bør arbejde for arbejdets skyld alene og ikke være bekymret for resultatet. Endelig skal man give sin egen vilje og sit arbejde som offer til Den Højeste Ånd.

b) *Bhakti Yoga* går ud fra, at der er et Universelt Kærlighedsfundament, som indvirker på alt. Af dette opstår alle andre kærlighedsforhold, herunder kærlighed i familien, mellem venner osv. Man må fuldstændigt overgive sig selv til dette transcendentale kærlighedsfænomen og i det daglige liv praktisere en uselvsk kærlighed til andre.

c) *Gnana Yoga* siger: ligesom forskellige ting lavet af ler har forskellige navne men indeholder det samme ler, således bliver liv, tanke, følelser osv. beskrevet på forskellige måder, selvom de alle stammer fra Den Absolutte Sjæl. Ved dybere analyse og eftertanke adskiller man det virkelige fra det tilsyneladende. Og ved at fjerne menneskets forkerte opfattelse af tingene som havende uafhængig eksistens, opdager man sin egen sande identitet.

d) Gennem selvdisciplin og den rette træning bringes alle sindets aspekter — tanke, vilje og følelse — ifølge *Raja Yoga* under kontrol, og dets mulige evner bliver fuldt udviklet. Derved kan sindet blive helt uafhængigt af sansorganerne og omgivelserne. Til sidst vil man overskride grænsen for den normale bevidsthed, og sindet vil blive absorberet i Overbevidstheden, således at al form for dualisme ophører med at eksistere, og man bliver fuldstændig opsuget i Den Totale Enhed.

Hiralal Bose.

Elevstatistik

Ved hver vinter- og sommerskoles begyndelse udarbejder skolen en mindre statistik over de pågældende hold på grundlag af indmeldelsesblanketternes oplysninger. Selv om der i løbet af kursusperioden sker mindre forskydninger i elevtallet, giver de sædvanligvis ikke væsentlige udsving i statistikken. Der skal i det følgende bringes nogle af disse oplysninger om vinterholdet 1977-78 og sommerholdet 1978.

For bedre at kunne sammenligne de enkelte hold med tidligere, er oplysninger om alder, erhverv og uddannelse anført i procenttal.

Elevernes fordeling på aldersgrupper fremgår af tabel 1. Selv om alderen varierer fra ca. 20 til ca. 70 år, er hovedparten mellem 20 og 30 år, men der er også en del mellem 30 og 40 år. Nogle få elever som ved kursets start ikke var fyldt 20 år, blev optaget på dispensation.

Elevernes gennemsnitsalder var 26 år på vinterskolen og 29 år på sommerskolen.

Tabel 1.

ELEVERNES PROCENTUELLE ALDERSGRUPPERING OG DERES GENNEMSNI TSALDER

	mænd		kvinder		i alt	
	vinter	sommer	vinter	sommer	vinter	sommer
Under 20 år	5	6	7	7	7	6
20-24 -	40	27	59	45	51	37
25-29 -	25	27	15	18	19	23
30-39 -	19	28	13	20	15	23
40-49 -	7	10	3	2	5	5
50-59 -	4	2	2	6	3	5
60 og mere	0	0	1	2	0	1
I alt	100	100	100	100	100	100
Gennemsnits- alder, år:	28	30	25	28	26	29

Elevernes erhvervsfordeling er anført i tabel 2. Det betydelige antal i gruppen »uopgivet« skyldes arbejdsløse.

Tabel 2. ELEVERNES ERHVERVSFORDELING
i procent.

	vinter	sommer
Landbrug	2	0
Søfart	0	0
Faglærte arbejdere	7	11
Ufaglærte arbejdere	5	7
Tekniske fag	4	7
Handelsfag	5	5
Kontorfag	7	5
Restaurationsfag	1	0
Sundhedsvæsen	7	3
Børneinstitutioner	5	8
Husholdning	4	2
Pensionister	1	2
Lærere	4	4
Studerende	14	14
Andre erhverv	9	12
Uopgivet	25	20
I alt	100	100

Elevernes uddannelsesmæssige baggrund fremgår af tabel 3. Gruppen med 8. klasse indeholder foruden dem, som har haft det 8. skoleår, også dem, som har suppleret deres 7 års skolegang med ophold på en ungdoms- eller efterskole.

Tabel 3. ELEVERNES SKOLEMÆSSIGE BAGGRUND
i procent.

	vinter	sommer
Studentereksamen	57	42
Realeksamen	17	18
Mellemskoleeksamen	1	2
10. klasse	8	8
9. -	7	12
8. - (incl. ungdomsskole)	5	3
7. -	5	15
I alt	100	100

Det skal yderligere nævnes, at der af udenlandske elever var 11 på vinterskolen og 6 på sommerskolen. Landene, de kom fra, omfattede Holland, Norge, Polen, Tyskland, Sverige, Vietnam og USA.

Nyt fra Landsforeningen af Højskoleelever

I uddrag:

Landsforeningen af Højskoleelever (LaH) udgøres af 28 elevforeninger og har til formål at virke til gavn for den danske folkehøjskole, bl. a. gennem driften af Højskolernes Sekretariat i samarbejde med Foreningen af Folkehøjskoler i Danmark (FFD).

Det årlige repræsentantskabsmøde blev afholdt week-enden 3.-4. juni 1978 på Ryslinge Højskole. Mødet vedtog at punktet valg til LaH's styrelse behandles på et ekstraordinært repræsentantskabsmøde inden 6 måneder. Dette skyldes hensyn til spørgsmålet om valg af ny formand for LaH, da Robert Pedersen på mødet meddelte, at han ønskede at fratræde. R. P. fortsætter som formand for Højskolernes Sekretariat.

Det ekstraordinære repræsentantskabsmøde afholdtes lørdag den 18. november 1978 på Brogården. Den ny styrelse ventes at få til opgave at finde en endelig løsning på formandsspørgsmålet samt forberede en grundig drøftelse af LaH's virksomhed på det næste ordinære repræsentantskabsmøde, som afholdes i april måned i forbindelse med en omlægning af regnskabsåret.

Ang. økonomien blev det vedtaget fortsat at søge tipsmidler. Pengene anvendes til foreningens blad, udvalgsarbejde, sekretariatsudgifter, møder, o. l. Kontingentet fastsattes uændret til 75 øre pr. elevforeningsmedlem pr. år.

Kontaktudvalgene København/Århus.

Formålet med kontaktudvalgene er at give elevforeningerne mulighed for at udveksle informationer og ideer. Det har derfor også været ganske naturligt at tage den identitetsdebat op, som repræsentantskabsmødet 1977 lagde op til. Nu har debatten så stået på i nogen tid og har handlet om LaH's formål, aktiviteter og dermed også struktur. Vigtigt er det, at der ikke er tale om en isoleret debat omkring LaH, men at der tages udgangspunkt i elevforeningernes situation. Derfor er det også vigtigt, at så mange elevforeninger som muligt er med i kontaktudvalgsarbejdet. For debatten må naturligvis på et tidspunkt føre frem til afklaring og beslutning byggende på et bredt grundlag.

Højskoleelever.

På repræsentantskabsmødet i Ryslinge og på et senere styrelsesmøde

blev det understreget, at man ønskede at bevare H. E. Form og indhold blev diskuteret og man fremsatte på repræsentantskabsmødet forslag om flere LaH-informationer samt mere stof fra de enkelte elevforeninger.

Redaktionen bestræber sig på at lave et alsidigt blad — så derfor er alle reaktioner og forslag særdeles velkomne. Bladet udkommer stadig med 4 numre pr. år, hvilket nok kan synes for lidt. Forslaget om 8 nr. pr. år kunne absolut godt realiseres, men det kræver en arbejdskraft, som vi på nuværende tidspunkt ikke kan opdrive. Desuden er det et økonomisk spørgsmål, som ikke blot kan løses ved et evt. tilskud fra tipsmidlerne. For god ordens skyld må det bemærkes, at arbejdskraften er frivillig og ulønnet. Et forslag om lønnet sekretærhjælp er stadig uløst.

Trine Dirks.

Nyt fra Højskolernes Sekretariat.

I dag er der 83 højskoler med i Højskolernes Sekretariat, hvor H. S. arbejder med den udadvendte aktivitet for at få nye kredse af mennesker til de danske folkehøjskolars kurser.

Fællesbrochuren er et stort aktiv i dette oplysningsarbejde og er udsendt/uddelt i år med 75.000 eksemplarer. Brochuren er på 80 sider, og der er opført både lange og korte kurser deri.

De korte kurser trykkes også på en plakat, som er udsendt/uddelt med i alt 18.000 eksemplarer.

I foråret 1978 udsendte H. S. en lille rød folder, som kort fortæller noget om folkehøjskolerne og om, hvordan man kan få flere oplysninger. Den er trykt i 54.000 eksemplarer, og der er udsendt/uddelt ca. 36.000 eksemplarer. Denne folder kan interesserede medlemmer få tilsendt, så elevforeningsmedlemmerne kan uddele den til kommende interesserede unge eller ældre elever.

Ligeledes har H. S. udsendt/uddelt de enkelte højskolars egne brochurer, og det drejer sig om i alt ca. 19.000 for de lange kursers vedkommende og ca. 33.000 for de korte kursers vedkommende, dvs. ca. 52.000 brochurer i alt.

Omfanget af udsendelserne ses også på frankeringsmaskinen. I 1977 har der været ca. 42.000 forsendelser med en samlet portoudgift på ca. 55.000 kr.

Alle interesserede elevforeningsmedlemmer er velkomne til at aflægge Højskolernes Sekretariat et besøg i Vartov.

Vartov i oktober.

Arne Andresén.

Askov Lærlinges regnskab 1977-78

Indtægt:

Kassebeholdning ved årets begyndelse		7.333,29
853 medlemskontingenter	25.705,50	
824 abonnenter Dansk Udsyn	8.045,20	
Renter	878,42	34.629,12
Balance		<u>41.962,41</u>

Udgift:

Kontorhold, porto, fragt m. m.		7.185,55
Tryksager		1.574,63
Kassererhonorar		500,00
Rejsegodtgørelse		3.594,30
Askovgården		1.045,00
Elevstipendier		1.045,00
Kontingent til Landsforeningen		1.371,25
Årsskriftet		15.298,75
Repræsentation		230,00
Kassebeholdning ved årets slutning:		
bank	5.984,48	
giro	4.133,45	10.117,93
Balance		<u>41.962,41</u>

Askov, den 2. oktober 1978.

Thormod Christensen.

Ovenstående regnskab er fundet i overensstemmelse med bilagene.
Kassebeholdningen udgør:

bank	5.984,48	
giro	4.133,45	
kasse	0,00	10.117,93

Askov, den 3. oktober 1978.

Frode Hasseriis.

E. Grue-Sørensen.

Askov Højskoles regnskab

RESULTATOPGØRELSE FOR TIDEN

1. APRIL 1977 TIL 31. MARTS 1978

Statstilskud — beregnet		3.428.943	
Lejeindtægter ved udleje af skolens ejendomme		180.035	
Indtægter ved ikke-godkendte kurser		876.007	
Skolepenge m. v. — godkendte kurser		2.130.319	
			<u>6.615.304</u>
Lønninger til leder og lærere	2.432.424		
Vedligeholdelse af bygninger, lokaler, arealer m. v.	459.368		
Opvarmning, belysning, kraft samt vand	514.636		
Personalets bidrag m. v.	66.131		
	<u>448.505</u>		
Rengøring	302.886	751.391	
Skatter, afgifter og forsikringer vedrørende bygninger		59.209	
Diverse skole- og administrationsudgifter		807.596	
Revisionshonorar		41.000	
Diverse udgifter og indtægter vedrørende kostafdelingen m. v.			
Udgifter	1.556.068		
Indtægter	<u>239.433</u>		
Nettoudgift		<u>1.316.635</u>	
			<u>5.867.623</u>
<i>Resultat før afskrivning og finansiering</i>			747.681
Afskrivninger:			
Undervisningsinventar		16.928	
Undervisningsmateriel		24.191	
Kontorinventar		3.455	
Inventar i forbindelse med kostafdeling		15.855	
Automobil		577	
Vaskeriinventar		9.031	70.037
			<u>677.644</u>
<i>Resultat af primær drift</i>			677.644
Finansiering:			
Renter af lån med pant i skolens faste ejendomme		422.063	
Renteudgifter	46.234		
Renteindtægter	<u>41.898</u>		
Nettorenteudgift		<u>4.336</u>	
			<u>426.399</u>
			<u>251.245</u>

Sekundære og ekstraordinære driftsposter:

Indtægter	4.162	
Udgifter	0	
		<hr/>
Nettoindtægt		4.162
<i>Regnskabsmæssigt overskud</i>		<hr/> <u>255.407</u>

der i henhold til højskolens fundats og bestyrelsens indstilling overføres til højskolens egenkapital.

BALANCE PR. 31. MARTS 1978

<i>Omsætningsaktiver:</i>		<i>Aktiver:</i>
Kassebeholdning		5.321
Bankindestående		286.503
Postgiroindestående		1.709
<i>Værdipapirer:</i>		
Obligationer i Ny Jydsk Grundejer-Kreditforening, 10 pct., s. 3. l. afd., årg. 2003, nom. kr. 205.000 á 67 1/4	137.863	
Obligationer i Kreditforeningen Danmark, 10 pct., s. 42 - årg. 1999, nom. kr. 135.000 á 69	93.150	
Sælgerpantebreve 1/P. Bendix Knudsen, Askov, med pant i ejendommen matr. 8q, Askov til rest 286.134 á 55	157.373	388.386
Restancer vedrørende skolepenge m. v.		216.834
Statstilskud tilgode efter gældende lov (beregnet):		
For året 1975/76	95.221	
For året 1976/77	150	
For året 1977/78	175.443	270.814
Forudbetalte omkostninger		22.742
Diverse tilgodehavender		394.873
		<u>1.587.182</u>
<i>Anlægsaktiver:</i>		
Ejendomme incl. faste anlæg og installationer til ejendomsværdier pr. 1. 4. 1977:		
Ejendomme	25.524.300	
Ejendomme og faste anlæg under opførelse	1.700.213	27.224.513
Undervisningsinventar		50.781
Undervisningsmateriel		72.571
Kontorinventar		10.366
Inventar i forbindelse med kostafdeling		47.563
Automobil		1.731
Vaskeriinventar		27.094
		<u>27.434.619</u>
<i>Øvrige aktiver:</i>		
Aktiver tilhørende legater og fonds		106.673
		<u>106.673</u>
<i>Aktiver i alt</i>		<u>29.128.474</u>

BALANCE PR. 31. MARTS 1978

<i>Kortfristet gæld:</i>	<i>Passiver:</i>	
Forudbetalte skolepenge		20.700
For meget modtaget statstilskud efter gældende lov for året 1976/77		0
Forudbetalt statstilskud 1978		296.600
Bankgæld		803.593
Andre kreditorer		687.014
		<hr/> 1.807.907
 <i>Langfristet gæld:</i>		
Prioritetsgæld		9.088.118
		<hr/> 9.088.118
 <i>Tilsvar til »Aktiver tilhørende legater og fonds«</i>		106.673
		<hr/> 106.673
 <i>Egenkapital:</i>		
Kapitalkonto		18.125.776
		<hr/> 18.125.776
	<i>Passiver i alt</i>	<hr/> 29.128.474

Til sikkerhed for bankmellemværender har højskolen indlagt for kr. 300.000 ejerpantebreve med pant i matr. nr. 2E m. fl., 6D og 4BØ. Af den under omsætningsaktiverne nævnte obligationsbeholdning har højskolen deponeret for nom. kr. 140.000 obligationer til sikkerhed for bankmellemværende. Endvidere har højskolen afgivet transport kr. 1.275.500 i det højskolen bevilgede statslån til opførelse af ny-bygning.

Askov, den 31. august 1978.

Helge Skov,
forstander.

Thormod Christensen,
forretningsfører.

Årsregnskabet er godkendt på højskolens bestyrelsesmøde afholdt i Askov den 7. september 1978.

G. Thorlund Jepsen,
bestyrelsesformand.

Revisionspåtegning:

Som højskolens valgte revisor har jeg revideret årsregnskabet for regnskabsåret 1. april 1977 til 31. marts 1978 og fundet det i overensstemmelse med højskolens regnskabsmateriale.

Kolding, den 31. august 1978.

Svend Gaarde,
statsautoriseret revisor.

Jørgen Knudsen,
revisor, merkonom.

Elever på Askov Højskole 1978-79

Elever – sommeren 1978

- Agerholm, Vagn, Nørre-Søgade 45, II. th., 1370 København K
Albrektsen, Inger, Langsøvej 11, Vammen, 8800 Viborg
Andersen, Annette Thue, Ringstedvej 586 A, Kulerup, 4100 Ringsted
Andersen, Doris, Skovvang 12, Ødis, 6580 Vamdrup
Andersen, Jan Winther, Windelsvej 8, 5000 Odense C
Andersen, Jonna Strandby, Ehlershjemmet, Sdr. Vilstrup,
6100 Haderslev
Andersen, Stig Vrå, Hammersvej 6, Bramdrupdam, 6000 Kolding
Andreasen, Grethe Østerskov, Karisevej 77, Dalby, 4690 Haslev
Bang, Svend, Bjerregade 76, 6870 Ølgod
Banh Hac, Minh, Grøfthøjparken 165, lejl. 39, 8260 Viby J
Beier, Jonna, Jættegården 45 st. v., 7500 Holstebro
Bek, Janne, Hakonsvej 52, 2880 Bagsværd
Bornbo, Alice, Himmerlandsvej 29, I. th., 2720 Vanløse
Carlsen, Peter Smith, Kalundborgvej 181, 4300 Holbæk
Christensen, Alex Leo, Højrupsvvej 94, III, 9900 Frederikshavn
Christensen, Susanne, Bogtrykkervej 29 st., 2400 København NV
Claces, Ulla, L. I. Brandes Alle 4, III. tv., 1956 København V
Clausen, Niels Jacob, Strandhuse 43, 5700 Svendborg
Durand, Jean Louis Marie, Hedevej 62, 6051 Almind
Enghoff, Hanne, Toftevej 9, Fynshav, 6440 Augustenborg
Eriksen, Susanne Leone, Lundebjerg 26 st. B, 2740 Skovlunde
le Fevre, Lisbeth, Skanderborgvej 14, III. th., 8000 Aarhus C
Fekadu, Bairu Nebrahitu, Øresundskoll. B/407, Dalslandsgade 8,
2300 København S
Graversen, Peter Kær, Fiskergade 1, 6800 Varde
Hansen, Frank, Lyngstien 13, st. tv., 4700 Næstved
Hansen, Hanne, Jyllandsgade 13, 6400 Sønderborg
Hansen, Iver Ladekjær, Sønderballehoved 21, 6100 Haderslev
Hansen, Kirsten, Stationsvej 24, 2791 Dragør
Hansen, Thorkild L., Nørrebrogade 156 B, III. 2200 København N
Hansen, Ulrik Hastrup, Fredericiavej 48, 7100 Vejle
Hasselbalch, Morten Christian, Brødrene Reebergsvej 8,
2000 København F
Hedegaard-Jensen, Torben, Axelborg 4 A, 8700 Horsens
Hermansen, Alice Westphal, Skjoldsvej 51 st., 5000 Odense
Holm, Jørgen, Lindevej 4. 8850 Bjerring
Jensen, Helle Steen, Vestergade 11, 8900 Randers
Jensen, John Henry Lindholm, Finnegaarden 26, 2770 Kastrup

- Jensen, Karen Elisabeth, Birkevej 6, Hygum, 6630 Rødding
Jensen, Ulla Hagen, Vejlevej 200, 7323 Give
Jespersen, Joan, Skyttevej 12, 5700 Svendborg
Jørgensen, David, 19 rue de l'Odeon, Paris 75006, Frankrig
Jørgensen, Dorte, Arkonagade 19, IV. tv., 1726 København V
Jørgensen, Jørgen, Jyllandsgade 76, 6700 Esbjerg
Kriehn, Elke, Bockhoeh 16, D-2381 Fahrtdorf/Schleswig
Kristensen, Annette Korsgaard, Præstbrovej 326, Ø. Jølby
7950 Erslev, Mors
Kristensen, Jan, Spangsbjerggade 42, 6700 Esbjerg
Kristensen, Kurt Lauge, Kærlundevej 16, st. th., 2730 Herlev
Larsen, Annette, Ringerbakken 8, 2830 Virum
Larsen, Carsten, Karlslunde Mosevej 36, 2690 Karlslunde
Larsen, Erik Mentz, Bygaden 10, Nørhalne, 9430 Vadum
Larsen, Mogens Strunge, Stoholmvej 21, 7840 Højslev
Larsen, Patrick, Rønnealle 1, 8230 Aabyhøj
Lauridsen, Karen, Strellevvej 18, Lyne, 6880 Tarm
Laursen, Kirsten Veng Bjørnholdt, Møllevangsvej 9, 8883 Gjern
Lundström, Eva, Hagvägen 36, 19400 Upplands-Väsby, Sverige
Lauridsen, John Thorvald, c/o Inger Østergaard, Bjerregade 16,
8700 Horsens
Magnussen, Kirsten, Grønnevej 261, 10., 2830 Virum
Mikkelsen, Reno Dan Kuhr, Gavnøvej 51, 8900 Randers
Milthers, Kirsten, Prins van Wiedlaan 26, Wassenaar, Holland
Mortensen, Kirsten Kromann, Skivevej 250, Kvosted, 8831 Løgstrup
Neesgaard, Kim, Ved Bellahøj 28 A, II. tv., 2700 Brønshøj
Nielsen, Anne Dorthe Hjelm, Lille Madsesgade 85, 3700 Rønne
Nielsen, Connie Anni Møllegaard, Brolandvej 3, 5320 Agedrup
Nielsen, Else Margrethe, Jættegaarden 69, 7500 Holstebro
Nielsen, Peter Thuesen, Vollsrose alle 250 st. th., 5240 Odense NØ
Nielsen, Henning Lunde, Østre Hovedgade 8, 7560 Hjerm
Noes, Karen, Holmmøllevej 25, 8632 Lemming
Ogstrup, Lisbeth, Beatesmindevej 76, II., 9210 Aalborg SØ
Olesen, Mads, Frilandsvej 15, 9800 Hjørring
Olsen, Linda Marianne, Isafjordsgade 5, I. tv., 2300 København S
Olsen, Margit, Fr. Sundsvej 92 A, II. tv., 2400 København NV
Petersen, Lauritz, Diernæsvej 42, 6100 Haderslev
Pedersen, Knud Grønne, Øster Hassingvej 22, Langholt, 9310 Vodskov
Pedersen, Lisbeth Johanne, Fangel Bygade 23, 5260 Odense S
Pedersen, Michael, Istedgade 42 A, I. 1650 København V
Pedersen, Oluf Lund, Langerod 2, 5620 Glamsbjerg
Pearson, Bodil, Dyreby Skole, 6854 Henne
Piccaluga, Franca, Skovvangsvej 232, 8200 Aarhus N
Poulsen, Niels, Regisevej 17, 5853 Ørbæk
Quach Chi, An, Stenbæksvej 17, 8220 Brabrand

Rasmussen, Annemette Havgaard, Bakkehaven, 6630 Rødding
 Rasmussen, Annelise, Højgårdsvej 30, 4760 Vordingborg
 Rasmussen, Birgit Lunde, Bakkegårds Alle 13, 1802 København V
 Rasmussen, Bo Valling, Bregentved Alle 15, 2820 Gentofte
 Rasmussen, Mona Lehmann, Kildegårdsparcen 3, I. tv., 8300 Odder
 Rossel, Charlotte, Præstevænget 1, 3720 Aakirkeby
 Rottier, Irene, Chopinlaan 54, Einhoven, Nederland
 Røjle, Kirsten, Nørregade 54, 6840 Oksbøl
 Seidenfaden, Nicole, Nørrevænget 6, 8700 Horsens
 Selvejer, Gunnar, Nørregade 32, 6700 Esbjerg
 Sigsgaard, Eva, Blegdamsvej 82, V., 2100 København Ø
 Simonsen, Flemming, Pallisvej 58, 8220 Brabrand
 Stounberg, Grethe, Nørup, 4420 Regstrup
 Svensson, Linda, Bøgebjergvej 4 A, 2770 Kastrup
 Søby, Gunner, Heklagade 10, 8200 Aarhus N
 Sørensen, Lars Erik Wisbech, Hovedgaden 74, 6621 Gesten
 Sørensen, Lona, Koktvedvej 81, II. th., 9900 Frederikshavn
 Therkelsen, Herdis, Bakkevej 14, 6600 Vejen
 Theut, Birtha, Gadesvej 13, 6800 Varde
 Thinesen, Erik, Grønløkkevej 11, 5300 Kerteminde
 Thisted, Ulla Vibeke, Hårbyvej 24, 8680 Ry
 Tien Dieu, Vinh, Grøfthøjparken 165, lejl. 39, 8260 Viby J
 Wedel, Annabet Marie, Gråpilevej 3, 8900 Randers
 Vegger, Anders Christian Bugge, Bragesvej 34, 8800 Viborg
 Villadsen, Gert, Sasserod 51, 5462 Morud
 Winther, Torsten Friedel, Valdemarsgade 46, 5700 Svendborg
 Wiuff, Solveig Askjær, Falstersgade 16, III. tv., 8000 Aarhus C
 Ågård, Harry, Fruerlundsvej 5, 5700 Svendborg
 Aaleje, Hans Chr., Aaleje, Havnegade, 9340 Asaa

4-ugers Lærerkursus 19. juni—16. juli 1978

Christensen, Ellen Højbjerg, Hjørringvej 272, Thorshøj,
 9750 Østervrå
 Christiansen, Ingrid, Den frie Lærerskole, Ollerup,
 5762 Vester Skerninge
 Correá, José Angel, Holsteinsgade 25, 8300 Odder
 Frielitz, Renate, Birkenstr. 8, 5276 Wiehl/Köln, Vesttyskland
 Hansen, Anne Grete Hyge, H. P. Hansensvej 8, 6100 Haderslev
 Jensen, Bodil Dalgård, Storm Petersensvej 6, II, 2000 København F
 Kirollos, Said Mikhail, Østergården 36, 2635 Ishøj Strand
 Kristiansen, Jørgen Lav, Skanderborgvej 8, 8751 Gedved
 Mogensen, Hugo Erslev, Ordrup Jagtvej 26 A, 2920 Charlottenlund
 Simonsen, Poul, Kirkevej 37, I. tv., 2920 Charlottenlund
 Svith, Niels, Poulsen Dalsvej 13, 7950 Erslev
 Tindhof, Mathilde, Skolegade 6, 6650 Brørup

Elever — vinteren 1978/79 — 1. november—21. april

- Albæk, Aase, Troldhøjvej 15, Gjerrild, 8500 Grenaa
 Andersen, Alice Irene, Marbækvej 47, 3600 Frederikssund
 Andersen, Annette, Langballevej 16, 8320 Mårslet
 Andersen, Per Alfred Boisen, Englandsgade 49, 6700 Esbjerg
 Andersen, Peter Sloth, Manstrupvej 60, Manstrup 9690 Fjerritslev
 Andersen, Susanne Merete, Langgade 39, 8791 Tranebjerg, Samsø
 Andreasen, Helle Møller, Bågøes Alle 3, 5700 Svendborg
 Bendt, Joan, Kystvejen 30, Slettestrand, 9690 Fjerritslev
 Bennetsen, Anna Kathrine, Nørrefenøvej 9, St. Emmerske
 6270 Tønder
 Bonde, Gitte, Nørregade 5, 8500 Grenaa
 Bonnesen, Gerd, Tjørnevej 40 A, 2800 Lyngby
 Borre, Liselotte, Rødovre Parkvej 213, I. tv., 2610 Rødovre
 Brogaard, Bente Milton, Rahbæksvej 16, I., 5230 Odense M
 Buch-Andersen, Edward, Grønnevej 218, Thurø, 5700 Svendborg
 Bülow, Per, Ry St., 8680 Ry
 Brandi, Annette, Kjelstrupvej 1, 7700 Thisted
 Brøgger, Asker, Nørregade 10, 6622 Bække
 Christensen, Bjarne Venø, Byghaven 4, Snejbjerg, 7400 Herning
 Christensen, Helene Lundgaard, Guldbergsgade 47, 8600 Silkeborg
 Christensen, Helle Lergaard, Egedalsvænge 6, III. tv., 2980 Kokkedal
 Cipes, Nancy E., 3 Kingston Road, Scarsdale, New York 10583, USA
 Dahl, Vagn, Vesterhavsgade 67, I. th., 6700 Esbjerg
 Damsø, Karen Vita, Gammelgårdsvej 50, 2730 Herlev
 Enevoldsen, Anders, Farsøvej 29, Strandby, 9640 Farsø
 Eriksen, Palle, Nyringen 47, 8240 Risskov
 Ezzo, Grete, Holbækvej 129, 4100 Ringsted
 Feldtmose, Marie Kruse, 4660 Cedar Avenue South, St. Paul,
 Minnesota 55122 USA
 Frandsen, Kirsten, Kegnæsvej 5, Lysabild, 6474 Skovby, Als
 Funkil, Jan, Markskiftevej 9, 2300 København S
 Faarkrog, Lisbeth, Rungstedvej 34, 2970 Hørsholm
 Friis, Birgitte, Knabberup Skole, 7100 Vejle
 Galsgaard, Helle, Kapelvej 2, Lørup, 5750 Ringe
 McGraw, Robin, c/o Ann Andresén, Båstrupvej 108, 3480 Fredensborg
 Gregersen, Gunnar, Sverigsgade 11, st. tv., 2300 København S
 Gregersen, Liselott, Abildgårdsvej 168, 2830 Virum
 Gudmundsson, Marianne, Kulsvierthofen 21, 2800 Lyngby
 Gutman, Jerzy, Øresundskollegiet F/307, Dalslandsgade 8
 2300 København S
 Hansen, Aksel Vinter, Holvevej 45, 5464 Brenderup
 Hansen, Doris Szameitat, Birkelien 3, Andebo, 4300 Holbæk
 Hansen, Flemming Kelder, Ventevej 28, 3600 Frederikssund
 Hansen, Jane Solvej, Nyrupevej 2, 4520 Svinninge

- Hansen, Jørgen Ganding, Hjultorvet 7, 8800 Viborg
Hansen, Jørgen Ingemann, Kerteminde Rådhus, 5300 Kerteminde
Hansen, Marianne, Egilsgade 17, III. tv., 2300 København S
Hansen, Niels Torpegaard, Bøllemosen 8, 5771 Stenstrup F
Holm, Anette, Østbanegade 147 st., 2200 København Ø
Holm, Erik, Koldingvej 309, 7100 Vejle
Holm, Lauge, Vandmøllevvej 10, 6920 Videbæk
Holm-Andersen, Marianne, Birkeholdtvej 2, 7200 Grindsted
Højte, Kirsten, Haugbøllevvej 6, 5900 Rudkøbing
Jacobsen, Helle Erdmann, Marskvej 1, 6270 Tønder
Jensen, Carsten Vind, Sct. Laurentiigade 8, 6760 Ribe
Jensen, Hans Viktor Glysing, Fårtoftmark 3, 7950 Erslev
Jensen, Kirsten, Lyngbakken 15, 8520 Lystrup st.
Jensen, Lise-Lotte, Frederikssundsvej 119, 6. tv. vest, 2700 Brønshøj
Jensen, Søren, Tømmergade 3, 6830 Nr. Nebel
Jepsen, Karin, Storegade 21, 6310 Broager
Jespersen, Ellen Vestergård, Rosenvej 40, 9300 Sæby
Johannsen, Birgitte, Fælledvej 108, 7000 Fredericia
Jørgensen, Elin, Rugvænget 3, 5464 Branderup
Jørgensen, Jørgen Andreas, Baldersvej 3, 4600 Køge
Jørgensen, Jens Christian, Markus Alle 24, 6000 Kolding
Kaffenberger, Kurt, 38 Glen Rd., Granby, Ct. USA
Klausen, Jenny, Flovtvej 54, 6100 Haderslev
Knudsen, Arne Brandt, Vesterløkken 19, 8791 Tranebjerg, Samsø
Krarup, Kirstine Dejbjerg, Nøragervej 14, Ness, 7570 Vemb
Kristensen, Brian, Tæbyvej 60, 2610 Rødovre
Kristensen, Stig, Skibsvej 16, Jyllinge, 4000 Roskilde
Kristensen, Aase Camilla, Borgm. Jørgensensvej 7, 9000 Aalborg
Kromann, Lis, Blågårdsgade 31, 2200 København N
Kvist, Morten, Vestervold 1, 6800 Varde
Lanzky, Vivi, Øverødvej 251-v, 2840 Holte
Larsen, Catharina Zehlmann, Skrænten 9, 6940 Lem
Larsen, Mette, Nibevej 515, Sønderholm, 9240 Nibe
Larsen, Niels Chr., Mallekirkevej 22, 9681 Ranum
Lindgreen, Hans Peter, Halldansvej 35, Thurø, 5700 Svendborg
Lorenzen, Christian Jannik, Østerende 13, Ballum, 6780 Skærbæk
Lundager, Birgitte, Ørstedsgade 5 st., 7100 Vejle
Lynggaard, Henning, Johs. Hansensvej 17, 7330 Brande
Madsen, Anna Margrethe, Aggersundvej 35, 9220 Aalborg Øst
Madsen, Hanne Lejbølle, Løjtoftevej 255, 4900 Nakskov
Madsen, Inger, Skanderborgvej 22 A, 8680 Ry
Madsen, Povl Sonne, Eddavej 51, 5210 Odense NV
Madsen, Sigrud Dahl, Rugbjergvej 10, 6682 Hovborg
Mathiasen, Synnøve, Sebbesundvej 9, 9220 Aalborg Øst
Moeslund, Anne Mette, Smedegårdsvej 26, 8800 Viborg

Mortensen, Ann-Dora, Thomsensvej 3, 6600 Vejen
Møller, Lone, Bakkegårdsparke 79, 6600 Vejen
Møller, Pia Bjerrum, Bredgade 90, 6900 Skjern
Möllerström, Ola, Præstegårdsvænget 25, 5210 Odense NV
Nielsen, Grethe, Madebjerggård Mejeri, 8791 Tranbjerg, Samsø
Nielsen, Hannegrete Trane, Alexandragade 7, II. th., 5000 Odense C
Nielsen, Jan, Nørregade 47, 7200 Grindsted
Nielsen, John Linå, Blåhøjvej 10, Karstoft, 6933 Kibæk
Nielsen, Kirsten Møller, Rolighedsvej 15, 9690 Fjerritslev
Nielsen, Lisbeth Elmelund, Drejet 23, Drejø, 5700 Svendborg
Nielsen Pia Margurithe, Kvasbrovej 3, Fjellerup Mark, 8584 Tranehuse
Nielsen-Englyst, Erling, Århusvej 80, 8382 Hinnerup
Nissen, Anne Grete, Vænget 2, 4593 Eskebjerg
Noes, Karen, Holmmøllevej 25, 8632 Lemming
van Norde, Ruth, Skovvej 40, 6650 Brørup
Nygaard, Jette, Tornager 11, 7300 Jelling
Nyman, Asta, Erantisvej 11, 6650 Brørup
Nørgård, Mogens, Lundsvej 20, 7442 Engesvang
Oggesen, Martin Thostrup, Adsbølvej 11, Strellev, 6870 Ølgod
Olesen, Jan R., Niels Juelsgade 24 A, 8700 Horsens
Olsen, Anne Birte, Ellergårdsvej 11, 2820 Gentofte
Pallesen, Bodil, Gl. Landevej 11, Mejls, 6800 Varde
Pallesen, Thyra, Værftvej 13, 6270 Tønder
Pedersen, Hanne Russell, Mustrupvej 33, 8320 Mårslet
Pedersen, Ib Henning, Brændeskovvej 3, Tved, 5700 Svendborg
Pedersen, Jytte, Herman Bangsvej 8, 6100 Haderslev
Pedersen, Karin Cecilie, Tjelevej 21, VI. th., 8240 Risskov
Pedersen, Tage Ladegaard, Gæstehjemmet nr. 537, I, 4293 Dianalund
Petersen, Elzbiata, Rolighedsvej 11, I. th., 6600 Vejen
Petersen, Karin Bech, Vamdrupvej 8, 6600 Vejen
Petersen, Lars Aage, Skarpæsvvej 137 a, 9990 Skagen
Petersen, Mogens Carl, Trappergårdsvej 10, 6000 Kolding
Petersen, Åge Willy, Hovedvejen 124, III., 2600 Glostrup
Poulsen, Gitte, Moesgårdvej 2, 8270 Højbjerg
Poulsen, Michael Achton, Vestre Gade 13, 2650 Hvidovre
Rahbek-Hansen, Karin, Slettevej 19, 2860 Søborg
Rasmussen, Else Thirsgård, Ladegårdsvej 35, 6100 Haderslev
Rasmussen, Jan, Arnevangen 23, 2840 Holte
Rasmussen, Lars Maltha, Bryndumvej 200, 6732 Guldager
Roe, Karen Margrethe, Næsbyhave 18, 5270 Odense N
Rønne, Birthe Bank, Solsortevej 4, 6900 Skjern
Salgaard, Finn Bo, Randkløve Alle 144, 2770 Kastrup
Sandvad, Marianne, Ibsensvej 99, 2630 Taastrup
Schmidt, Dan, Fællesvirkevej 4, 6690 Gørding
Schmidt, Jette Strøjer, Nygade 12, B 15, 9681 Ranum

Simonsen, Henning, Kongevej 21, 6630 Rødding
 Skovgaard, Lise, Uranienborg Alle 20, 2860 Søborg
 Snell. Iben, Langegade 37, 5300 Kerteminde
 Stephensen, Dorte, Fjordvej 93, 6000 Kolding
 Søe, Annette, Hertzvej 30, 8230 Aabyhøj
 Søndergaard, Preben Kloster, Østerbrogade 111, lejl. 304,
 2100 København Ø
 Sørensen, Jette Scott, Mallekirkevej 22, 9681 Ranum
 Sørensen, Karsten Bredahl, Ndr. Ringvej 66, 6000 Kolding
 Sørensen, Tove, Skovvejen 42, 8740 Brædstrup
 Thamdrup, Vagn, Ejlerurnersvej 30, 4300 Holbæk
 Thomsen, Birgitte, Grønholtparken 129, 6000 Kolding
 Thomsen, Hanne Juul, Røddinglundvej 9, 7480 Vildbjerg
 Thomsen, Leif Bolding, Sønderbyvej 15, Vilslev, 6771 Gredstedbro
 Thomsen, Mogens, Klarinetvej 15, 8700 Horsens
 Tigris, Ian, c/o Pedersen, Skovvangsvej 182, II., 8200 Aarhus N
 Tobiesen, Anne Marie, Skovvangsvej 236, I. tv., 8200 Aarhus N
 Tofte, Hanne, Lille Salbyvej 157, 5370 Mesinge
 Torp, B., Grydhøj 16, Bramdrupdam, 6000 Kolding
 Vinther, Niels, Kirkevej 60, 8732 Hovedgård
 Wogelius, Pia, Vestervang 16, Kolby Kås, 8791 Tranebjerg, Samsø
 Zachariassen, Liv, Spanien 15 B, I. th., 8000 Aarhus C
 Aagren, Annette, Gåsetorvet 3, 4990 Sakskøbing

Elever – vinteren 1979 – 7. januar–21. april

Almindsø, Palle, Tornerosevej 41, 2730 Herlev
 Andersen, Knud Erik, Vestergårdsvej 17, II. tv., 2400 København NV
 Damgaard, Tove, Omøvej 18, 6430 Nordborg
 Djernæs, René Bjerring, Lumbyesvej 12, 10, 7000 Fredericia
 Ewert, Eva Maria, Brøndbyøster Torv, 2650 Hvidovre
 Frandsen, Kim Tranberg, Zahngade 7, I., 6000 Kolding
 Galvan, Eduardo Benito, Låsbygade 47, I. tv., 6000 Kolding
 Hansen, Anne-Grete Gudrun Hyge, H. P. Hanssensvej 8,
 6100 Haderslev
 Hansen, Gutte Eva, Ovengaden n. vandet 41, 2., 1414 København K
 Hansen, Troels, Gudrunsvej 38, 6., 8220 Brabrand
 Hoydal, Karsten, Uppi á Horni, Hoyvik, 3800 Tórshavn, Færøerne
 Hoydal, Marie Louise, Uppi á Horni, Hoyvik, 3800 Tórshavn,
 Færøerne
 Hvalkof, Jørgen, Bellmansvej 23, 3700 Rønne
 Jansson, Hanne, Haugstedsgade 7, 5000 Odense
 Jensen, Birgitte Enslev, Solbakkevej 5, 9681 Ranum
 Jespersen, Eva, Vester Søgade 54, 1601 København V
 Kjær, Jette, Gl. Landevej 2, 9000 Aalborg
 Knudsen, Inge, Søndergade 23, 6823 Ansager

Lambertsen, Niels Jørn, Strandvejen 130, 6854 Henne
Marcussen, Ulla Margrethe, Tånium Bygade 37, Tånium, 8900 Randers
Moeslund, Anne Mette, Smedegårdsvej 26, 8800 Viborg
Nielsen, Ernst, Linnetvej 63, 7100 Vejle
Nielsen, Vivian, Arkonagade 7, st. tv., 1726 København V
Nissen, Birthe, Kystvej 2, Ballum
Nørregård, Knud Erik, Degnevænget 14, Koldby, 7752 Snedsted
Pedersen, Axel Rahbeck, Jordan Rundt, 7200 Grindsted
Pedersen, Ingolf, Sdr. Ommevej 90, Blåhøj, 7330 Brande
Rørdam, Jens Jørgen, Svendborgvej 18, 5750 Ringe
Serup, Niels Ove, Smedebakken 23, Mygind, 8900 Randers
Sørensen, Bodil Rubæk, Ejbyvej 164 A, 2610 Rødovre
Thorup, Holger, Fjordsiden 2, Vedersø, 6990 Ulfborg
Tofte, Niels, Kastanievej 54, 5210 Odense
Vestergaard, Allan, Kløvervangen 30, 8541 Skødstrup
Winther, Dávur, 3813 Fuglefjord, Færøerne

SOMMERELEVMØDE

afholdes i dagene den 22.—24. juni 1979

EFTERÅRS- OG ELEVMØDE

afholdes i dagene 5.—7. oktober 1979

HØJSKOLEKURSER

på Askov Højskole i 1979

Sommerskole 1. maj—23. juli

Pensionistkursus (fuldtegnet) 15. maj—28. maj

14-dages

højskolekursus (særlig for ældre) 4. juni—17. juni

Kurser om kultur og skolespørgsmål:

4 uger 25. juni—22. juli

2 uger 25. juni—8. juli

2 uger 9. juli—22. juli

Vinterskole 1. november—21. april